

50/2001

LASTEN SUUSTA KUULEE TOTUUDEN – MYÖS VALEHTELUSTA

Esiopetusikäisten käsityksiä lasten valheista ja valehtelusta

Susanna Törmänen

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Varhaiskasvatuksen laitos

Syksy 2001

Törmänen, Susanna. Lasten suusta kuulee totuuden – myös valehtelusta: Esiopetusikäisten käsityksiä lasten valheista ja valehtelusta. Jyväskylän yliopisto, varhaiskasvatuksen laitos. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Syksy 2001. 103 s.

TIIVISTELMÄ

Tutkimus käsittelee esiopetusikäisten lasten valheita ja valehtelua. Tutkimusongelmat olivat seuraavat: Mistä lapset valehtelevat? Miksi lapset valehtelevat? Mitä lasten valehtelu on? Näitä tutkimalla voidaan ymmärtää paremmin lasten sisäistä maailmaa ja heidän ratkaisujaan valehtelun suhteen. Lisäksi aikuiset saavat tietoa tästä joskus ongelmia aiheuttavasta ilmiöstä. Lasten valehtelua ei ole tutkittu Suomessa juurikaan eikä tästä näkökulmasta juuri muuallakaan. Tutkimus suoritettiin haastattelemalla 18 esiopetusikäistä päiväkotilasta. Haastattelu oli temahaastattelu, jossa oli mukana kehyskertomus projektitekniikkana.

Tutkimuksen perusteella lasten valheiden aiheet jaettiin kahteen pääluokkaan, subjektiivisiin valheisiin ja valheisiin tapahtumista ja asiantiloista. Subjektiiviset valheet jakautuivat kahdenlaisiin tekoihin, epäsosiaalisiin ja sosiaalisiin, sekä mielipiteisiin, omistukseen ja itsestä toisille antamaan kuvaan. Valheet tapahtumista ja asiantiloista puolestaan kertoivat esineistä, ihmisistä tai eläimistä.

Lasten valehtelun syyt ja motiivit olivat tutkimuksen mukaan seuraavanlaisia: halu valtaan ja kontrolliin, halu tehdä jotakin, halu saada jotakin, epämiellyttävän asian välttäminen, tarve tehdä vaikutus, huvitus sekä luulo tai virhe. Kokonaisuudessaan lasten valehtelu oli neljänlaista riippuen siitä, oliko kyseessä epäsosiaalinen vai sosiaalinen valhe ja otettiinko tarkasteltavaksi valehtelija itse vai valehtelun kohde. Näin syntyneet valehtelun tyypit olivat itsekkyyks, loukkaus, sankaruus ja huvitus.

Valtaosa lapsista ymmärsi, että valehtelu on verbaalista toimintaa, jonka tavoitteena on jonkinasteinen pettäminen. Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lapset valehtelevat useimmin itseensä liittyvistä aiheista. Lasten valehtelun syyt ja motiivit taas liittyvät useimmin vallan ja kontrollin haluun.

Avainsanat: esiopetusikäinen, valehtelu, valhe

SISÄLLYS

1 ETSIMÄSSÄ TOTUUTTA LASTEN VALEHTELUSTA.....	5
2 LASTEN VALEHTELU – MONIULOTTEINEN ILMIÖ	9
2.1 Valehtelusta ja valheesta yleistä	10
2.1.1 Ominaispiirteet ja suhteet muihin ilmiöihin	10
2.1.2 Lasten valehtelu ja sen kehittyminen	16
2.2 Kun lapsi valehtelee	20
2.2.1 Valehtelun esiintyminen	20
2.2.2 Tekijät valehtelun taustalla ja edellytykset valehteluun.....	21
2.2.3 Valheiden aiheet.....	22
2.2.4 Valehtelun syyt ja motiivit.....	23
2.2.5 Valehtelun tyypit	26
2.2.6 Valehtelun seuraukset ja vaikutukset	27
2.3 Lasten omat määritelmät ja arviot valehtelusta	29
2.3.1 Valehtelun määritelmä.....	29
2.3.2 Moraaliset arviot valehtelusta.....	30
2.3.3 Valehtelun herättämät tunteet	32
2.4 Aikuisten suhtautuminen ja valehtelun lopettaminen	33
2.5 Tiivistelmä lasten valehtelusta.....	35
3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSONGELMAT	37
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	39
4.1 Tutkimuksen kohderyhmä	39
4.2 Tutkimusmenetelmä	40
4.2.1 Lasten haastattelu	40
4.2.2 Aineistonkeruu haastattelemalla	44

4.3 Aineisto ja sen analyysi	49
4.3.1 Aineisto.....	49
4.3.2 Aineiston analyysi.....	50
5 TULOKSET	55
5.1 Valheiden aiheet	56
5.1.1 Subjektiiiviset valheet	57
5.1.2 Valheet tapahtumista ja asiantiloista	64
5.2 Valehtelun syyt ja motiivit	66
5.2.1 Halu valtaan ja kontrolliin	68
5.2.2 Halu tehdä jotakin	70
5.2.3 Halu saada jotakin	72
5.2.4 Epämiellyttävän välttäminen	72
5.2.5 Tarve tehdä vaikutus	74
5.2.6 Huvitus	74
5.2.7 Luulo tai virhe.....	75
5.3 Tarkastelu valehtelun kohteen sekä haastateltavien lasten sukupuolen ja iän mukaan	76
5.4 Lasten valehtelu	79
5.4.1 Nelikenttä lasten valehtelusta	79
5.4.2 Täydennys lasten valehtelun nelikenttään	82
6 POHDINTA	84
6.1 Keskeiset tulokset	84
6.2 Tulosten tarkastelua	86
6.3 Tutkimuksen luotettavuus	90
6.4 Jatkotutkimusmahdollisuuksia	95
LÄHTEET	97
LIITTEET	101

1 ETSIMÄSSÄ TOTUUTTA LASTEN VALEHTELUSTA

Mikä saa lapsen kertomaan valheita? Mistä lapset ylipäätään valehtelevat? Siinäpä onkin haastavia, mutta erittäin mielenkiintoisia kysymyksiä. Nämä seikat ja lasten valehtelu yleensäkin ovat kiinnostaneet minua jo pitemmän aikaa. Joskus lapsena valhe saattoi tulla suusta melkein vahingossa, ja kun sitä alkoi ajatella tarkemmin, sen oli jo sanonut. Muistan lapsena valehdelleeni ainakin eräästä televisio-ohjelmasta. Tuntui siltä kuin kaikki muut lapset olisivat katsoneet sen ja kehuivat sitä hyväksi. Jotenkin en voinut muuta kuin myönnellä itsekin katsoneeni sen, tosin melko vaisusti ja yrittäen vaihtaa puheenaihetta. Päiväkodissa työskennellessäni ja muutenkin lasten kanssa ollessani olen huomannut lasten kertovan joskus tällaisia perättömiä juttuja. Olen myös havainnut, että joskus vanhemmat ja muut kasvattajat saattavat olla hyvin hämmentyneitä tai huolestuneita lasten valehtelusta ja kaipaavat asiasta tietoa. Mielenkiintoni on siis herännyt, ja halu tutkia tätä kiinnostavaa ja moniulotteista ilmiötä on suuri. Tämän tutkimuksen tavoitteena onkin saada tietoa lasten valehtelusta eli päästä lähemmäs totuutta lasten valehtelusta.

On tärkeää tutkia lasten valehtelua, sillä se kertoo lasten sisäisestä maailmasta, erityisesti heidän ajatuksistaan ja käsityksistään, sekä selviytymisestä tavallisessa arkielämässä ja käytännön tilanteissa. Perinteisesti lasten valehtelua on tutkittu psykologian saralla. Onkin mielenkiintoista tutkia sitä hieman eri näkökulmasta, juuri lasten arkielämän ja käytännön ratkaisujen näkökulmasta, eikä niinkään kognitiivisesta tai moraalinkehityksen näkökulmasta.

Varsin usein valehtelu nähdään hyvin kielteisenä ilmiönä, sellaisena, jolla ei ole positiivisia vaikutuksia ja joka pikemminkin johtaa vain syvemmälle valheeseen ja valheellisuuteen. Valehtelu voi myös olla joillekin ihmisille ja kulttuureille tabu, josta mieluummin vaietaan. Uskon kuitenkin, että lähes jokainen on joskus valehdellut ja lähes jokaiselle on joskus valehdeltu. Näin ollen valehtelu on osa ihmisten tavallista elämää, mutta se, onko sillä ainoastaan negatiivisia merkityksiä, onkin jo aivan eri asia.

Koska valehtelu on aina läsnä inhimillisessä elämässä, se on myös aina ajankohtainen ilmiö. Etenkin nykypäivän länsimaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa, jossa totuutta ja rehellisyyttä arvostetaan paljon, aiheuttaa valehtelu usein negatiivisen reaktion. On kuitenkin tosiasia, että joskus valheen avulla voi jopa pelastaa itsensä tai toisen. On myös löydetty kulttuureita, joissa valehtelua perheen puolesta pidetään kunnia-asiana. Lisäksi on arvioitu, että nykyään esimerkiksi yritysmaailmassa valehtelu on pikemminkin sääntö kuin poikkeus ja sosiaalinen yllyke pettämiseen on voimakas mutta sen kontrolli heikko (Bok 1989, 256–263). Vallitsevana onkin ehkä kahtia jakautunut todellisuus, jossa toisaalta ihannoidaan ja vaaditaan totuutta, mutta toisaalta käytännön tilanteissa toimitaan eri tavalla omien ihanteiden ja arvojen vastaisesti, tavoitellen omia etuja.

On kiinnostavaa tutkia lasten valehtelua, koska sillä on varmasti omia erityispiirteitään ja se luultavasti osittain myös poikkeaa aikuisten valehtelusta. Joskus lasten valehtelua pidetään vain vilkkaana mielikuvituksena, joskus taas lasten valehteluun suhtaudutaan aikuisten taholta hyvin moralisoivasti ja se kielletään. Lapset voivat kuitenkin nähdä valehtelun aivan eri tavalla kuin aikuiset. Tämä tekeekin aiheesta ja sen tutkimisesta erityisen kiinnostavan mutta samalla myös erityisen haasteellisen.

Lasten valehtelua ei ole tutkittu Suomessa tietojeni mukaan juurikaan, ja ulkomaillakin tutkimus on keskittynyt valehtelun yhteyksiin kognitiiviseen ja moraalinkehitykseen sekä erityisesti valheen käsitteen erottamiseen muista käsitteistä, lähinnä totuudesta ja virheestä. Vähäisen tutkimuksen yhtenä syynä voi olla se, että valehtelusta mieluummin vaietaan, niin kuin monista tabuista tehdään. Piaget oli 1930-luvulla ensimmäisiä, joka tutki systemaattisesti pienten lasten käsityksiä valehtelusta (Strichartz & Burton 1990, 211). Viime aikoina, 1980-luvulta lähtien, lasten valehteluun on herännyt uusi mielenkiinto. Yksi syy tähän on lasten oikeus toimia todistajana oikeudessa.

Todistaessaan lapsen täytyy tietää valheen ja toden ero sekä ymmärtää totuuden kertomisen tärkeys. (Bussey 1999, 1338.)

Tutkimuksissa on havaittu, että lapset arvioivat valehtelua eri tavalla eri kulttuureissa (Lee ym. 1997). Tämän pohjalta voidaan olettaa, että tutkimus suomalaisten lasten valehtelusta toisi puolestaan erilaisia tuloksia kuin aiempi tutkimus. Viime aikoina tutkimuksia on tehty lähinnä pohjoisamerikkalaisista ja australialaisista lapsista, mutta jonkun verran myös kiinalaisista ja keskieuropalaisista lapsista. Monissa tutkimuksissa on tutkittu lasten määritelmiä ja arvioita valehtelusta yleensä, ei niinkään lasten omasta valehtelusta.

Lasten kykyä erotella erityyppisiä valheita on tutkittu vähän (Bussey 1999, 1338). Onkin kaivattu tutkimuksia, joissa lapset itse kertoisivat valheiden muodoista (Gervais ym. 2000, 200) sekä tutkimuksia, joissa täsmennettäisiin ja kehitettäisiin lasten käsityksiä valheiden tyypeistä (Bussey 1999, 1345). Lisäksi on kaivattu tutkimuksia, joissa selvitettäisiin valehtelun funktiota (Gervais ym. 2000, 213). Nämä auttaisivat määrittelemään tarkemmin lasten valheiden luonteen. Aikaisempienkin tutkimusten perusteella on siis havaittu, että tarvitaan tietoa siitä, mistä ja miksi lapset valehtelevat. Tavoitteenani onkin paikata tätä aukkoa lasten valehtelun tutkimuksessa.

Lasten valehtelua on siis tutkittu aikaisemmin lähinnä psykologian näkökulmasta. Omassa tutkimuksessani sen sijaan on elementtejä eri tieteenaloilta. Tavoitteenani on kuitenkin tuottaa tutkimustuloksia erityisesti varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Tutkimus liittyykin lasten sisäiseen maailmaan ja elämään, mutta antaa samalla tietoa lasten vanhemmille ja kasvattajille hyödynnettäväksi käytännön tilanteissa. Jos nämä lapselle tärkeät aikuiset epäilevät lapsen valehtelevan, voi aikuisia auttaa tieto siitä, mistä lapset yleensä valehtelevat ja erityisesti miksi lapset valehtelevat. Tämä tieto voi ohjata aikuisia keskittymään syyttelyn ja moralisoinnin sijaan valehtelun syiden pohtimiseen. Samalla aikuisen ja lapsen välinen keskustelu valehtelusta voi muodostua vaivattommaksi. Tämä voi auttaa molempia osapuolia tuntemaan olonsa turvallisemmaksi ja varmemmaksi. Tavoitteenani on myös saada selville, millaisissa tilanteissa lapsi valitsee mahdollisesti vääränä pitämänsä valheen totuuden sijaan.

Tutkimustehtävänäni on tutkia esiopetusikäisten käsityksiä ja näkemyksiä samanikäisten lasten valehtelusta. Tutkimusongelmanani on ensinnäkin selvittää, mistä lapset valehtelevat eli valheiden aiheita ja toiseksi, miksi lapset valehtelevat eli valehtelun syitä ja motiiveja. Aiheiden selvittäminen on tärkeää, koska sen avulla voi päätellä, mistä lapset ylipäättään valehtelevat, ja se luo myös pohjaa tuleville tutkimuksille lasten valehtelusta. Valehtelun syiden ja motiivien tutkimuksessa korostuu myös kasvatuksellinen näkökulma, sillä tutkimus voi antaa kasvattajille tärkeää tietoa valehtelun aiheuttamiin ongelmallisiin tilanteisiin. Kolmanneksi, edellisten ongelmien perusteella, pyrin selvittämään, mitä lasten valehtelu loppujen lopuksi sitten on. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia valehtelua lasten perspektiivistä ja tarkoituksena on saada lasten valehtelun kirjo esiin.

Tutkimusmenetelmänäni oli lasten haastattelu. Haastattelin 5–7-vuotiaita lapsia, joista käytän jatkossa termiä esiopetusikäiset. Haastattelin valtaosan yhden esiopetusryhmän lapsista eli 18 lasta. Haastattelu oli teemahaastattelu, jossa on etukäteen tietyt teemat, joiden pohjalta ja varassa haastattelu etenee. Lisäksi käytin haastattelussa hyväkseni projektitekniikkaa, joka sopii erityisen hyvin, kun haastateltavana on lapsia. Haastattelun alussa kerroin jokaiselle lapselle kehyskertomuksen ja näytin siihen liittyvän kuvan. Näiden tarkoituksena oli saada lapsi kiinnostumaan ilmiöstä sekä saada mahdollinen syyllistävä ilmapiiri kitkettyä pois. Tavoitteena oli, että lapsi pystyisi kertomaan ilmiöstä ilman pelkoa leimautumisesta valehtelijaksi tai tarvetta kieltää valehtelu.

Raportti rakentuu kuudesta pääluvusta. Niitä ovat tämä johdanto; kirjallisuuskatsaus, jossa käyn läpi tutkimuksen käsitteet sekä esittelen ja kommentoin aikaisempia tutkimuksia; tutkimustehtävä ja -ongelmat, jossa esitän tutkimuksen tavoitteet ja tarkoituksen sekä itse tutkimusongelmat; tutkimuksen toteuttaminen, jossa kuvaan tutkimuksen kohderyhmän, menetelmät sekä aineiston ja sen analyysin; tulokset, jossa kuvailen ilmiötä ja esitän keskeiset löydökset sekä pohdinta, jossa tarkastelen tutkimustuloksia ja luotettavuutta sekä esittelen jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 LASTEN VALEHTELU – MONIULOTTEINEN ILMIÖ

Valehteluun liittyy monia eri asioita. Valehtelu on myös varsin laaja ilmiö, ja kun tarkastellaan pelkästään lasten valehtelua, on siinä aivan omia ominaispiirteitään. Tämän luvun tarkoituksena on keskittyä erityisesti lasten valehteluun, mutta valehtelusta tarvitaan myös yleisempää tietoa, jotta voidaan perehtyä paremmin valitsemini valehtelun osa-alueisiin. Luku muodostaakin tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen.

Aluksi tarkastelen valehtelua yleisenä ilmiönä, liittyen niin lapsiin kuin aikuisiinkin, mutta suuntaan tarkastelua jo lapsiin päin. Seuraavana keskityn lasten valehteluun, jota pyrin käsittelemään mahdollisimman laajasta perspektiivistä. Luvun lopussa tarkastelen vielä lasten omia arvioita valheista ja valehtelusta sekä aikuisten suhtautumista lasten valehteluun. Nämä toimivat pohjana seuraavaan päälukuun, jossa esittelen tutkimusongelmani.

2.1 Valehtelusta ja valheesta yleistä

2.1.1 Ominaispiirteet ja suhteet muihin ilmiöihin

Käsitteet

Valehtelua tai valhetta ei voi kuvata yhdellä sanalla eikä edes yhdellä virkkeellä tai muutoin jotakin ilmiön ominaispiirteistä ja suhteista muihin ilmiöihin jää sanomatta. Tässä tutkimuksessa keskeisimmät käsitteet ovat juuri valehtelu ja valhe, joiden ympärille rakentuu muutama muu käsite. Kirjallisuudessa termejä *valehtelu* ja *valhe* (engl. lying, lie) on käytetty toisilleen hyvin synonyymisinä ja rinnakkain samankin tutkimuksen sisällä. Käytän tässä yhteydessä termejä kirjoittajien mukaisesti, mutta luvun lopussa esitän oman näkemykseni niiden suhteesta.

Painiagua (1989, 973) määrittelee tutkimuksessaan valehtelun väärin tietojen antamiseksi, minkä tarkoituksena on pettää. Hän jatkaa, että se on lausuma, joka eroaa *totuudesta* tai joka epäonnistuu erottamaan todellisuuden mielikuvituksesta. Pohtiessaan valehtelua Bok (1989, 6) korostaa väärän lausuman ja valheellisen lausuman eroa. Ne eivät ole identtisiä, vaikka joskus niin ajatellaankin. Väärä lausuma voi olla esimerkiksi *virhe*, kun taas valheellinen lausuma on *intentionaalinen* eli tahallinen. Valhe on siis lausuman muodossa esitetty intentionaalinen ja petollinen viesti.

Sweetserin (1995, 49) analyysin mukaan valhe on puhetta, joka erottuu pilasta tai tarinasta, koska toisin kuin valheessa, totuudellisuus ei ole silloin relevanttia. Valhe myös erottuu tapauksista, joissa kertojan uskomus ei vastaa tietoa tosiasioista. Esimerkkejä tästä ovat vilpitiön erehtyminen, huolimattomuudesta johtuva erehtyminen tai kohteliaisuus, jossa totuusarvo ei ole relevantti.

Vesala lisää tutkimuskatsauksessaan Sweetserin määritelmään, että arkipuheessa ja -elämässä ei aina ole tällaisia erotteluja, vaan valhe elää pikemminkin eräänlaisella käsitteellisellä jatkumolla (esimerkiksi varsinainen valhe – sosiaalinen valhe). Vesala toteaaakin, että valheella on eettisesti kielteinen arvo, mutta sosiologisesti sillä voi olla

myös varsin myönteisiä merkityksiä. (Vesala 1998, 73–74.) Myös Schneiderin (1976, 492–493) tutkimuksen mukaan raja valheen tai petoksen ja rehellisyyden tai aitouden välillä on häilyvä. Busseyn (1999, 1344) tutkimuksen mukaan totuuden kertominen ja valehteleminen eivät ilmeisestikään ole vastakkaisia käsitteitä. Valheen käsite on siis joustava, kuten Vesala (1998, 75) kirjoittaa.

Valehtelua pidetään usein kielteisenä ilmiönä. Vesala ottaa katsauksessaan esille eräänlaisen valehtelun vastakohtan, avautumisen, jota puolestaan pidetään usein myönteisenä. Vesala huomauttaa, että avautuminenkin voi olla enemmän tai vähemmän välineellistä ja mahdollisesti myös valheellista. Vesalan mukaan valhe ja avautuminen voidaan nähdä osana avointa kommunikaatiota ja vapaata tiedon leviämistä. Sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen tutkimuksessa on ollut varsin tavallista korostaa avoimen kommunikaation tärkeyttä. Korostaminen onkin luontevaa, koska kommunikointi on perustavaa ja välttämätöntä sosiaalisissa suhteissa ja yksilön kehityksessä. (Vesala 1998, 63–65.) Myös Bokin (1989, 19) pohdinnan tuloksena on, että luottamusta tarvitaan aina kommunikaatiossa. Lisäksi totuudenmukaisuus ja rehellisyys on Bokin mukaan nähty aina osana inhimillistä yhteiskuntaa. Vesala (1998, 65) toteaa, että kommunikaation korostamista on myös kritisoitu, sillä esimerkiksi jotkut kommunikaatioon osallistuvat jäsenet voivat olla välillä vaiti. Lisäksi kommunikaatio voi myös tuottaa ongelmia eikä ainoastaan poista niitä.

Tähän liittyen Vesala toteaa, että kommunikaation rinnalla voitaisiin käyttää käsitettä *nonkommunikaatio*, joka tarkoittaa sitä, että ei kommunikoida, vaikka se olisi mahdollista. Vesala päätelee, että kommunikaation lisäksi myös nonkommunikaatiolla voi olla myönteisiä seurauksia. Sen avulla voi välttää kielteisiä tunteita (esimerkiksi kiusaantuneisuutta ja loukatuksi tulemistä) ja säilyttää luottamuksen (ei kerro kolmannelle osapuolelle). (Vesala 1998, 66–67, 70.)

Vesalan mukaan valheen käsite rakentuukin osaltaan nonkommunikaation ajatuksen kautta, mutta mukana on myös *kommunikoituminen* eli valheellisen viestin välittyminen. Valhe voi muodostua myös siten, että valehtelija piilottaa todellisen ideansa toiselta osapuolelta, jolloin jotakin oleellista jää kertomatta. (Vesala 1998, 72.) Myös Ekmanin (1992, 25) tutkimustulosten mukaan valheella voidaan tarkoittaa pelkkää totuuden

kertomatta jättämistä ilman valheellista viestiä. Tästä asiasta tutkijat ovat kuitenkin montaa mieltä.

Burgoon ym. (1994, 160) ja Bok (1989, 14) tarkastelevat teoksissaan valhetta osana laajempaa *petoksen* käsitettä. Petokseen sisältyy heidän mukaansa kaikenlaiset intentionaaliset viestit ja teot, joista vastaanottajalle tulee vaikutelma, uskomus tai ymmärrys, että lähettäjä on petollinen. Petollisia viestejä on siis monenlaisia, ja kaikki niistä eivät ole valheita.

Valehteleminen siis arvotetaan yleensä kielteisesti. Sweetserin (1995, 45) analyysin mukaan tämän taustalla on sosiaalisen vuorovaikutuksen periaatteet, kuten ”älä vahingoita”, ”tieto auttaa” ja näistä kahdesta edellisestä seuraava periaate ”kerro toiselle”. Yksi osoitus valheen kielteisestä arvottamisesta on tutkimuksissa osoitettu suuri kiinnostus valheen paljastamiseen (esim. Ekman 1992).

Valehtelun oikeudellisuus ja motiivit

Valehtelu ja erityisesti sen motiivit ovat tutkijoiden lisäksi olleet teologien ja filosofien mielenkiinnon kohteena jo kauan. On esimerkiksi pohdittu, ovatko kaikki valheelliset lausumat valheita tai ovatko toiset valheellisuudet vakavampia kuin toiset. Jotkut teologit ja filosofit, esimerkiksi Kant, ovat olleet sitä mieltä, että minkäänlainen valheellisuus ei ole oikeutettu. Toisilla taas on ollut huomattavasti lievempi kanta, ja he ovat hyväksyneet tietyn tyyppisiä valheita. (Bussey 1999, 1339.)

Kielteinen arvottaminen ei siis ole varauksetonta. Ekmanin (1992, 23) mukaan valheet voivat olla julmia, mutta kaikki valheet eivät ole sellaisia. Jotkut valheet voivat olla altruistisia, jotkut harmittomia, jotkut jopa humaaneja. Joidenkin valheiden paljastaminen taas voi nöyryyttää valehtelun kohdetta tai kolmatta osapuolta. Näin valehtelun motiivit voivat olla sävyiltään myönteisiä, kuten Vesala (1998, 73) toteaa ja jatkaa, että valehtelun motiivina voi olla tarkoitus säästää kuulijoita kiusaantumiselta, välttää konfliktia tai alistetuksi tulemistä. Valehtelun avulla voi myös esittää itsensä myönteisessä valossa.

Wiemannin ja Giles'n (1996, 337) tutkimustulosten mukaan valheet voivat lisäksi olla itseä, toista tai heidän keskinäistä suhdetta suojaamaan pyrkiviä. Lindskold ja Han (1986, 129–130) raportoivat tutkimuksessaan, että sellaiset valheet, joiden avulla säästetään joku nolostumiselta, arvioidaan usein vähemmän tuomittaviksi kuin valheet, joilla vältetään henkilökohtaista haittaa tai tavoitellaan henkilökohtaista etua. Bok (1989, 60–254) esittelee eräänlaisia valheiden tyyppjä, joiden oikeudellisuutta voi pohtia eri tilanteissa. Nämä tyypit ovat valkoinen valhe, puolustus, selitys tai tekosyy, perusteltu valhe, valehtelu kriisissä, valehtelu valehtelijalle, viholliselle, sairaalle tai kuolevalle sekä vertaisia tai asiakkaita suojelevat valheet, valheet yhteisen hyvän nimissä ja holhoavat valheet. Vesalan (1998, 73) mukaan tällaiset myönteiset motiivit tai oikeutetut valheet voivat toki olla ennemminkin poikkeuksia kuin sääntöjä. Hän jatkaa, että valhe voidaan arvottaa kielteisesti huolimatta myönteisistä motiiveista. Valhe ei siis ole selkeä kategoria.

Wiemann ja Giles (1996, 337) korostavat tutkimuksessaan, että hyvántahtoisten motiivien lisäksi valheella on luonnollisesti muunlaisiakin motiiveja. Heidän mukaansa motiivina voi olla oma edun tavoittelu muiden kustannuksella, pahantahtoisuus eli pyrkimys vahingoittaa toista tai regressio eli pyrkimys vahingoittaa suhdetta. Van Mannen ja Levering (1996, 128–129) ovat ottaneet tutkimuksessaan tarkastelun kohteeksi erityisesti negatiiviset motiivit. Heidän mukaansa valehtelun tarkoituksena on pettäminen, loukkaaminen, vahingoittaminen tai oma hyöty. Vesala (1998, 74–75) puolestaan korostaa pohdinnassaan, että tällaisia asioita voidaan tavoitella myös avautumisella ja sanomatta jättämisellä. Vesalan mielestä valehtelun motiivit eivät olekaan ainoa arvottamisen kriteeri eivätkä ainakaan yksiselitteisiä.

Lindskold ja Walters (1983, 129–136) tutkivat aikuisten määritelmiä valheiden motiiveista ja hyväksyttävyydestä. He löysivät tutkimuksensa perusteella kuusi kategoriaa. Kategoriat ovat seuraavat: säästää toisen kiusaantumiselta, suojelee toista tai itseä rangaistukselta, tavoittelee omaa etua ilman, että toiselle koituu varsinaista harmia, saa toisen näyttämään hyvältä tai suojelee aikaisempaa epäoikeutettua etua, suostuttelee petoksen avulla hyväksikäyttöön ja loukkaa toista selkeästi oman edun saavuttamiseksi. Kategorioista muodostuu eräänlainen sosiaalisen motivaation jatkumo, joka etenee altruistisesta enemmän muita hyväksikäyttävään.

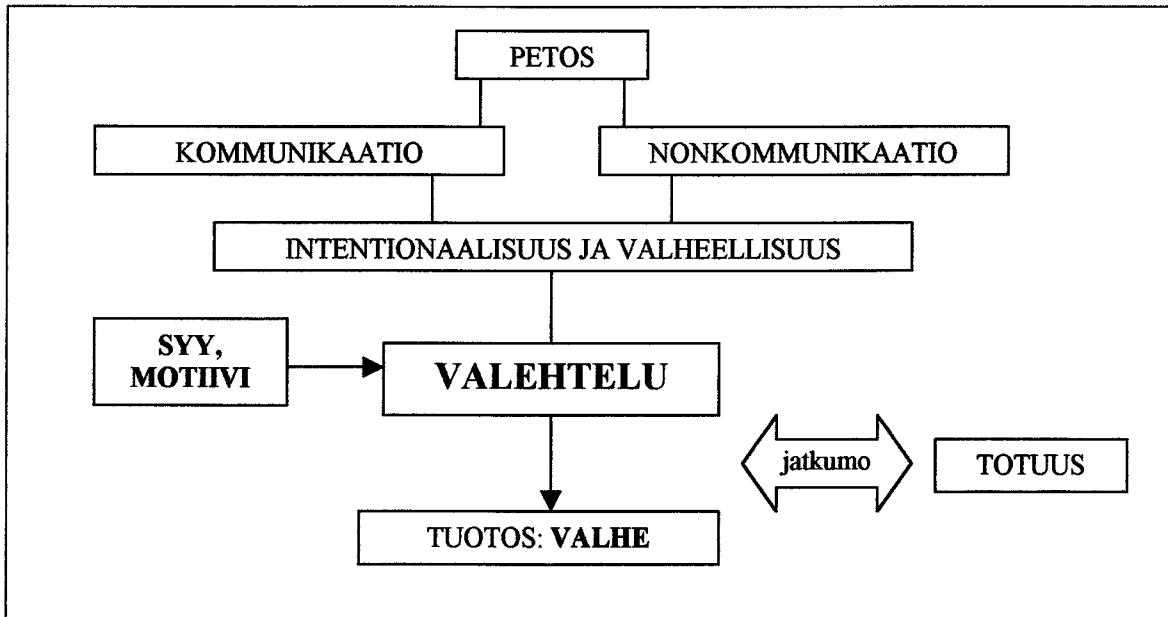
Coleman ja Kay (1981, 26–44) ovat esittäneet tutkimustulostensa pohjalta mallin, jossa valhe määrittyy prototyypin kautta. Selkeässä tapauksessa täyttyvät prototyypin kaikki kolme kriteeriä. Kriteerit ovat seuraavat: puhuja tietää puhuvansa valhetta, puhujan tarkoituksena on harhauttaa kuulija ja puhujan sanoma on valhetta. Epävarmoja tapauksia ovat sellaiset, joissa pätee yksi tai kaksi näistä kriteereistä. Vesalan (1998, 73) mukaan näiden lisäksi epävarma tapaus on esimerkiksi valkoinen valhe. Se eroaa prototyypistä, koska puheteko on eri merkityksessä kuin tyyppillisessä valheessa: puhujalla on hyväntahtoinen motiivi.

Bok pohtii, olisiko suhtautumisessa valehteluun ratkaisu sellainen, että kaikki valheet olisivat ei-hyväksytyjä ja ne pitäisi kitkeä pois. Bok kuitenkin päätyy ajatukseen, että maailma, jossa ei saisi esimerkiksi valehdella murhaajalle viattoman uhrin pelastamiseksi, ei kuulosta kovin turvalliselta tai houkuttelevalta. On olemassa kuitenkin joitakin tilanteita, joissa on oikeutettua valehdella, erityisesti jos sen avulla pelastaa viattoman uhrin tai välttää vaaran. Vaikeinta onkin rajan veto, eli sen määrittäminen, millaiset valheet ovat oikeutettuja. Tämän suhteen Bok korostaa seurausten huomioimista. Tärkeää olisi kuunnella, mitä mieltä valehtelun ja valheiden kohteet itse ovat asiasta: onko valhe heidän mielestään oikeutettu. (Bok 1989, 35, 44–49, 263.)

Bok toteaa, että siinä määrin, kun tieto antaa valtaa, niin valheet vaikuttavat vallan jakamiseen siten, että valheet lisäävät sitä valehtelijoille ja vähentävät sitä valehtelun kohteilta. Yleensä valehtelun sijaan on muitakin vaihtoehtoja. Olisikin syytä pohtia näitä vaihtoehtoja ja punnita, kannattaako todella valehdella. Usein muut vaihtoehdot ovat lopputuloksen kannalta vähintään yhtä hyviä kuin valehtelu. (Bok 1989, 19–20, 111–112, 275.)

Synteesi

Esitän kuviossa 1 edellä käsiteltyyn kirjallisuuteen pohjautuvan synteesini siitä, miten valehtelu ja sen suhteet läheisiin ilmiöihin ja käsitteisiin ymmärretään tässä tutkimuksessa. Synteesin tarkoitus ei ole olla täydellinen valehtelun käsitteen selvitys, vaan siitä käy ilmi sen tärkeimmät ominaispiirteet ja yhteydet.

Kuvio 1 Synteesi valehtelun käsitteestä

Tutkimuksessani valehtelu on osa laajempaa käsitettä, petosta, ja se välittyy yleensä kommunikaation mutta joskus myös nonkommunikaation avulla. Ymmärrän petoksen tässä melko laajasti: petos voi olla toisaalta hyvin laskelmoivaa ja todella loukkaavaa tai toisaalta sen avulla voidaan jopa pelastaa joku. Valehtelu on intentionaalinen teko, sen sisältö on valheellinen, ja siitä seuraa tuotoksena valhe. Valehtelun taustalla, toisin sanoen valehtelijalla, nähdään myös aina olevan joku syy tai motiivi eli perustelu, miksi hän valehtelee. Valehtelun ja valheen eräänlaisena vastakohtana on totuus, mutta valhe ja totuus eivät välttämättä ole toisilleen täysin vastakkaisia, vaan ne sijoittuvat jatkumolle.

Jatkossa käytän termejä valehtelu ja valhe toisilleen lähes synonyymisinä, kuitenkin kuvion 1 mukaisesti eli siten, että varsinaisena tutkittavana ilmiönä on valehtelu ja valhe nähdään sen tuotoksena. Peruslähtökohtanani on myös, että valehtelulla voi olla sekä kielteisiä että myönteisiä merkityksiä. Lasten haastatteluja tulkitessa valehtelu ja valhe nähdään mahdollisimman laajoina käsitteinä ja ilmiöinä, sillä onhan yhtenä tavoitteena juuri saada niiden kirjo esiin.

2.1.2 Lasten valehtelu ja sen kehittyminen

Lasten valehtelulla nähdään usein olevan omia erityispiirteitään, ja sen uskotaan eroavan ainakin osittain aikuisten valehtelusta. Tämä voi johtua siitä, että valehtelu, kuten moni muukin asia, on lapsella vasta kehittymässä. Monet tutkimukset osoittavatkin, että lapsista tulee iän myötä parempia valehtelijoita eli lapset onnistuvat pettämään aikuisia sitä paremmin mitä vanhempia ovat (Gervais ym. 2000, 213). Joidenkin tutkimusten mukaan valehtelevä ja sen ymmärtäminen kehittyvät ja muuttuvat lapsuudessa muutaman vuoden aikana paljon. Useissa näistä tutkimuksista kriittinen ikä on sama kuin oman tutkimukseni kannalta tärkeä ikäryhmä eli kyseessä ovat esiopetusikäiset.

Lasten valehtelu

Lasten valehtelu on Jamesin tutkimustulosten mukaan *epäsosiaalista käyttäytymistä*. Hän jakaa epäsosiaalisen käyttäytymisen kolmeen ryhmään, jotka ovat toisten loukkaaminen, kulttuurisesti ei-hyväksyty käyttäytyminen (ei kuitenkaan fyysisesti vahingoittava) ja auktoriteettien vastustaminen. Valehtelevä kuuluu Jamesin mukaan toiseen ryhmään eli se on kulttuurissa ei-hyväksyty teko. Muita valehtelun lisäksi samaan ryhmään kuuluvia asioita ovat itsekkyyttä, epäkohteliaisuus ja kirosu. Lapsi voi myös jättää tietoisesti asioita kertomatta, mikä ei Jamesin mukaan ole suoranaisesti valehtelua. (James 1993, 149–150, 158.)

Wakslerin aikuisten käsityksiin perustuvan tutkimuksen mukaan lasten valehtelu on *strategia* eli eräänlainen selviytymiskeino arkielämän ongelmallisissa tilanteissa. Wakslerin mukaan lapsilla on usein käytössään monien strategioiden valikoima, josta lapset valitsevat kuhunkin tilanteeseen parhaiten sopivan. Valehtelun lisäksi muita lasten käyttämiä strategioita ovat näyttelevä, itkeminen ja kiukkukohtaukset. (Waksler 1996, 177, 181.)

Piaget (1983, 133) korosti teoriassaan valehtelun keskeistä roolia lapsen moraalin kehityksessä ja sen tutkimisessa. Hänen mukaansa lapsen taipumus valehteluun on luonnollinen ja universaali taipumus sekä oleellinen osa lapsen egosentristä ajattelua.

Piaget'n teoria korostaa lasten valehtelun kognitiivista perustaa, ja hänen tutkimuksensa rajoittui pääasiassa yhteen valehtelun aspektiin, intentionaalisuuteen. Hän tutki erityisesti tahattomien väärin lausumien (eli virheiden) ja tahallisten väärin lausumien (eli valheiden) eroja.

Valehtelun kehittyminen

Piaget'n mukaan lapsilla on kolme kehitysvaihetta valheiden ja valehtelun ymmärtämisessä. Ensimmäisen vaiheen aikana, alle 6-vuotiaana, lasten mielestä valehtelu on väärin ja tuhmaa, koska siitä rangaistaan, ja jos rangaistusta ei ole, valehtelu on lapselle sallittua ja hyväksytympää. Piaget'n mukaan alle 6-vuotiaat lapset hyväksyvät valehtelusta hyvin väljän määritelmän, joka käsittää kiroilun, muut rumat sanat ja kaikenlaiset väärät lausumat sisältäen myös virheelliset arvaukset ja tahattomat erehdykset. Edelleen Piaget'n mukaan pienten lasten mielestä valehtelu on sitä, että ”sanoo tuhmia asioita, joita ei saisi sanoa”. Piaget'n teorian mukaan kehityksen toisessa vaiheessa, noin 6–10-vuotiaana, valehtelu merkitsee lapsille jotakin, joka on itsessään väärin, vaikka siitä ei seuraisikaan rangaistusta. Tässä vaiheessa lapset määrittelevät Piaget'n mukaan valheen joksikin, joka ei ole totta ja johon ei vaikuta tahallisuus tai tahattomuus. Tämän ikäisten lasten mielestä valehteluun sisältyy erehdykset, liioittelu ja leikinlasku. Lapset siis arvioivat valhetta valheellisuuden ja totuudenmukaisuuden (ei intentionaalisuuden) perusteella. Kolmannen vaiheen aikana, 10 ikävuodesta ylöspäin, ymmärretään, että valehtelu on väärin, koska se on vastoin yhteistä luottamusta ja kiintymystä, ja vasta tämän ikävaiheen aikana valheeksi määritellään tahalliset lausumat. (Piaget 1983, 133–167.)

Bussey (1992, 1999) on kritisoinut Piaget'n lähestymistapaa. Hänen arvionsa mukaan keskittyminen tahallisuuteen on aiheuttanut sen, että tietyt aspektit lasten arvioista valehtelun suhteen on jätetty huomioimatta. Esimerkiksi valheellisen lausuman vaikutusta lapsen moraaliseen arvioon ei ole huomioitu. Piaget ei tutkinut myöskään erilaisia valehtelun tyyppejä eikä lasten arvioita niistä. Myös muut tutkijat ovat kritisoineet tutkimustensa perusteella Piaget'n teoriaa. Esimerkiksi Johnsonin (1997, 1117) mukaan Piaget aliarvioi iän, jolloin lapset saavuttavat valehtelusta realistisen näkemyksen.

Aho arvioi teoksessaan 6–8-vuotiaiden suomalaislasten käsityksiä valehtelusta hyvin pitkälle Piaget'n näkemyksiä noudatellen. Ahon mukaan tämän ikäiset lapset eivät vielä ymmärrä valehtelun vääryyttä. Sen sijaan lapset ymmärtävät valehteluksi kaiken, mikä poikkeaa totuudesta, myös erilaiset leikkipuheet. 6–8-vuotiaiden mielestä valhe on sitä pahempi, mitä enemmän se konkreettisesti poikkeaa totuudesta, ja jos lapsi ei jää valehtelusta kiinni, hän pitää sitä usein oikeutettuna. Ahon mukaan lapset eivät pidä toisille lapsille valehtelua niin pahana kuin aikuisille valehtelua, koska aikuinen on isompi ja aikuisella on valta rangaista. Lapset kieltäytyvät valehtelusta, koska aikuiset ovat kieltäneet sen tai siksi, että siitä seuraa konkreettinen rangaistus. (Aho 1997, 121.)

Van Mannen ja Levering kirjoittavat tutkimuksessaan, että usein, kun lapset eivät kerro totuutta, valehtelun tilalla käytetään muita termejä. Alle 5-vuotiaat paremminkin kertovat tarinoita tai juttuja. Näin nuoria olisikin Van Mannenin ja Leveringin mielestä epäsovivaa ja outoa kutsua valehtelijoiksi. Heidän mukaan alle 5-vuotiaat lapset eivät edes yleensä vielä kykene valehteluun, sillä totuuden ja valheen erottaminen toisistaan ei vielä silloin ole lapsille selvä. Lasten valehteleväminen on silloin mielikuvitusta ja tarinoiden kertomista, siinä ei ole mukana manipulointia. (Van Mannen & Levering 1996, 128–129.) Vastaavasti Lewisin ym. (1989, 442) tutkimustulosten perusteella jopa 3-vuotiaat lapset osaavat kertoa valheita.

Van Mannenin ja Leveringin tutkimuksen mukaan vasta noin 7-vuotiaat lapset ovat saavuttaneet kypsyyden, jolloin voidaan puhua valehtelusta, todellisista ja tarkoitettuista valheista. Muutos tapahtuu siis noin 5–7 ikävuoden aikana. Tämän ikäiset lapset eivät enää kerro tarinoita, mutta eivät myöskään vielä valehtele, vaan lapset narraavat (engl. fib). Tämä vaihe ei ole pelkästään siirtymävaihe vaan oma kehitysvaiheensa. Narratessaan 5–7-vuotiaat lapset tietävät valheen ja totuuden eron, mutta eivät kykene näkemään valehtelun seurauksia. 5–7-vuotiaat lapset siis tietävät, että he narraavat ja myös näyttävät sen vapaasti ja rehellisesti. He eivät kuitenkaan vielä tiedä todellisten valheiden motiiveja eivätkä niiden moraalisia merkityksiä. (Van Mannen & Levering 1996, 130–131.)

Busseyn tutkimustuloksiin perustuvien päätelmien mukaan sosiokulttuuriset seikat vaikuttavat yksilöön persoonallisten prosessien kautta siten, että lapset kehittävät

tietyjä standardeja erilaisten valheiden kertomiseen. Bussey jatkaa, että valheet ja käsitykset valheista eroavatkin yksilöllisesti riippuen lasten sosiaalisista kokemuksista omien vanhempiensa, vertaisryhmänsä, opettajiensa sekä yhtäläillä median ja institutionaalisten sosiaalisten agenttien kanssa. Busseyn kanssa hyvin samankaltainen käsitys on Banduralla (1991, 55), jonka sosiaalisen oppimisen teorian mukaan lapsen moraalisten standardien kehitykseen vaikuttavat erityisesti läheiset aikuiset, mutta myös muut aikuiset ja vertaisryhmän jäsenet. Bussey toteaa tulostensa valossa, että samassa kulttuurissa erilaisille yksilöille voidaan siis olettaa kehittyvän erilaiset standardit valehtelun ja totuuden kertomisen suhteen riippuen juuri heidän yksilöllisistä kokemuksistaan ja niiden synteestistä. Toisin sanoen kontekstuaaliset tekijät vaikuttavat lasten moraalisiin arvioihin. (Bussey 1999, 1345.)

Myös Lee ym. (1997, 924, 931) korostavat tutkimuksensa pohdinnassa, että lasten valehtelu ei ole universaali ilmiö, toisin kuin Piaget on olettanut, vaan juuri kontekstuaalinen prosessi, johon vaikuttavat myös kulttuuri ja sosiaaliset normit. Valheiden kertominen liittyy siis vahvasti sosiokulttuurisiin käytäntöihin ja moraalisiin arvioihin. Näin ollen Leen ym. mukaan sosiaalisilla ja kulttuurisilla normeilla on vaikutus lasten moraalisten arvioiden kehityksessä.

Rotenbergin, Simourdin ja Mooren (1989, 321–322) tutkimustulosten mukaan lapset tulkitsevat tilannekohtaisia vihjeitä arvioidessaan, onko kyseessä totuus vai valhe. Jo 6-vuotiaat lapset yrittävät muuttaa omaa nonverbaalia kommunikaatiotaan valehdellessaan. Vastaavasti lapset kykenevät myös päättelemään toisista ihmisistä, milloin he valehtelevat. Myös Lewisin ym. (1989, 439) tutkimustuloksista käy ilmi, että jo 3-vuotiaat lapset alkavat oppia naamioimaan emotionaalisia ilmauksiaan, kun valehtelevat.

Oman oletukseni mukaan lasten valheissa myös mielikuvitus ja sen tuottamat tarinat voivat saada 6-vuotiaidenkin lasten puheissa valheen leiman, kuten Van Mannen ja Levering (1996, 129) näkivät nuorempien lasten kohdalla. Lasten mielikuvitus voi olla varsin vilkasta, ja he kertovat mielikuvituksellisia asioita tai tarinoita, jotka joku voi nähdä valheina. Mielikuvitusta ei tarkastella juurikaan valehteluun liittyvissä tutkimuksissa.

2.2 Kun lapsi valehtelee

Tässä luvussa käsittelen aluksi valehtelun esiintymistä esiopetusikäisillä lapsilla ja toiseksi tekijöitä valehtelun taustalla ja lasten edellytyksiä valehteluun. Seuraavaksi keskityn tutkimukseni kannalta olennaisimpiin valehtelun aspekteihin eli valheiden aiheisiin, valehtelun syihin ja motiiveihin sekä lasten valehtelun tyypittelyyn yleensä. Lopuksi, ennen siirtymistä lasten omiin valehtelun määritelmiin, käsittelen vielä valehtelun seurauksia. Edellä mainitut seikat ovat mielestäni tutkimukseni kannalta lasten valehtelussa keskeisintä.

2.2.1 Valehtelun esiintyminen

Monet lapset valehtelevat satunnaisesti houkuttelevissa tilanteissa, jotkut lapset taas valehtelevat usein tietyssä kontekstissa, esimerkiksi saavuttaakseen erityisen aseman. Osa lapsista valehtelee niin paljon, että luottamukselliset suhteet aikuisten kanssa huononevat ja aikuisten valvonta estyy. (Gervais ym. 2000, 213.) Toisin sanoen lasten valehtelemisen on hyvin yksilöllistä ja eri tilanteissa yksilölläkin vaihtelevaa. Tästä huolimatta lasten valehteluun ja sen ymmärtämiseen liittyvien tutkimusten perusteella voidaan esittää joitakin yleisiä seikkoja valehtelun esiintymisestä.

Gervaisin ym. tutkimuksessa (2000, 213–216) kyseltiin äideiltä ja opettajilta lasten valehtelusta. Tuloksista käy ilmi, että 6–8-vuotiailla valehtelu on yleistä. Valehtelun määrä ei eronnut merkittävästi eri ikäisenä, mutta sen sijaan se erosi selvästi lapsen sukupuolen ja vastaajien (äitien ja opettajien) mukaan. Äitien mielestä valtaosa lapsista valehtelee satunnaisesti tai usein. Opettajien mielestä taas suurin osa lapsista ei valehtele ollenkaan. Lisäksi tulosten mukaan pojat valehtelevat tyttöjä enemmän. Toisaalta Lewis ym. (1989, 443) ovat olettaneet tutkimuksensa pohdinta-osuudessa, että tytöt olisivat taitavampia valehtelijoita kuin pojat, jolloin tyttöjen valehtelun määrä voi vaikuttaa pienemmältä kuin se todellisuudessa on.

Gervaisin ym. tutkimuksen perusteella jatkuva valehtelemisen tulee äitien ja opettajien mielestä pysyväksi 7-vuotiaana. Tulosten mukaan valehtelu on lapsuudessa suhteellisen

vakaa ja yleinen käyttäytymisen muoto: vain 11,5 prosenttia pojista ja 15 prosenttia tytöistä ei valehtele ollenkaan. Lasten valehtelua voidaan siis pitää varsin yleisenä käyttäytymisenä, ja sen todellista määrää on voitu aliarvioida monissa tutkimuksissa. (Gervais ym. 2000, 213, 220.)

Petersonin ym. (1983, 1532–1533) tutkimuksessa tutkimuskohteena olivat lapset. Tulosten mukaan lapset kieltävät valehtelevansa sitä enemmän, mitä nuorempia he ovat ja vastaavasti kasvaessaan myöntävät useammin valehtelevansa joskus. 5-vuotiaista 75 prosenttia väitti, että ei valehtele koskaan, 8-vuotiaista enää 42 prosenttia ja 10-vuotiaista ei kukaan. Bussey (1992, 136) puolestaan on arvioinut tutkimuksensa pohdinnassa, että noin 5-vuotiaat lapset ennemminkin välttävät valehtelua kuin aktiivisesti etsivät totuutta, erityisesti jos he odottavat totuudesta rangaistusta.

2.2.2 Tekijät valehtelun taustalla ja edellytykset valehteluun

Joissakin tutkimuksissa on pohdittu valehtelua aiheuttavia seikkoja ja tekijöitä sen taustalla. Niitä on kuitenkin vaikea löytää, etenkin kun ottaa huomioon sen, että valehtelu on lapsilla suhteellisen yleistä. Eri tutkimuksissa onkin korostettu hyvin erilaisia tekijöitä, mutta yhteistä tutkimuksille kuitenkin on se, että usein valehtelun syntyyn liittyy läheinen aikuinen. Sen sijaan tutkimuksissa ollaan melko yleisesti sitä mieltä, että valehtelu edellyttää lapselta tietynlaisia taitoja ja kykyä siihen.

Stouthamer-Loeberin (1986, 267–289) tutkimustulosten mukaan valehtelun taustalla on lapselle vaikeat olosuhteet, joihin sisältyy vanhempien rakkauden ja rehellisyyden puute, lapsen hylkääminen, vanhempien valvonnan puute, onneton yksinhuoltajaäiti, epätasapainoiset kodit ja vanhempien valheellisuus. Uskon, että näin voi olla joissakin äärimmäisissä tapauksissa, mutta aivan varmasti valehtelua esiintyy myös sellaisilla lapsilla, joiden olosuhteissa ei ole mitään näistä.

Waksler korostaa tutkimustulostensa perusteella tärkeänä tekijänä valehtelun esiintymisen alkamisessa sitä, että kasvaessaan ja kehittyessään lapset huomaavat aikuisten valehtelevan. Lapset huomaavat, että aikuiset valehtelevat sellaista, minkä luulevat lasten uskovan. Samalla lapset havaitsevat valehtelun tehon omien ja muiden

toimintojen kautta. Tällöin valehtelu voidaan nähdä hyvänä keinona helpottaa lapsuuden vastoinkäymisiä. Usein lapsilta myös vaaditaan kohteliaisuutta, mikä voi tarjota lapsille eräänlaisia valehtelun oppitunteja (engl. lying lessons). Lapset näkevät, miten aikuiset toimivat kertoessaan kohteliaisuuksia. Aikuiset siis saattavat tiedostamattaan opettaa lapsille strategioita, esimerkiksi juuri valehtelun, joita lapset voivat käyttää myöhemmin omiin tarkoituksiinsa. (Waksler 1996, 171–172, 185.)

Wakslerin lisäksi myös Lewis ym. havaitsivat tutkimuksessaan vastaavanlaista. Lewisin ym. tutkimustulosten mukaan vanhemmat kieltävät valehtelun lapsiltaan usein, mutta samanaikaisesti suoraan (esim. kärkevät lasta kiittämään ja ihastelemaan joltakin saatua lahjaa, vaikka se ei oikeasti miellytä lasta) tai epäsuorasti (lapset seuraavat aikuisten käyttäytymistä) välittävät lapsille, että valehtelu on sosiaalisesti hyväksyttävää. Tästä välittyy lapsille ristiriitainen viesti, joka osaltaan vaikuttaa myös lasten valehteluun. (Lewis 1989, 442.)

Van Mannenin ja Leveringin (1996, 128) tutkimustulokset osoittavat, että valehtelu edellyttää lapselta kykyä siihen. Myös Gervaisin ym. (2000, 220) tutkimuksen mukaan onnistunut valehtelu edellyttää tietynlaisia vaikuttamistaitoja sekä kognitiivisia ja fyysisiä taitoja, jotka voidaan liittää yleiseen sosiaaliseen kompetenssiin. Wakslerin (1996, 176, 181) tutkimuksen perusteella valehteluun liittyvät taidot koskevat lähinnä näyttelemistä, suunnittelua sekä yksityiskohtaisen tiedon käyttämistä. Gervais ym. (2000, 221) pohtivatkin tutkimuksessaan, että voi jopa olla mahdollista, että lapset, jotka valehtelevat aikuisten mielestä paljon, eivät yksinkertaisesti menesty aikuisten pettämisessä.

2.2.3 Valheiden aiheet

Lasten valheiden aiheita ei ole oikeastaan tutkittu lainkaan. Tämä voi osittain johtua siitä, että joidenkin tutkijoiden mielestä lapset eivät ymmärrä, mitä valehtelu on, joten aiheiden tutkimista ei ehkä sitä kautta ole nähty tarpeellisena. Joissakin tutkimuksissa on kuitenkin lähes ohimennen mainittu muutama aihe, joista lapset valehtelevat. Näitäkään mainintoja ei ole perusteltu tai tuloksien osoitettu.

Busseyn (1992, 130) tutkimuksen mukaan lapset valehtelevat yleisimmin ilkitöistään. Saman seikan ovat huomanneet monet muut tutkijat, esimerkiksi Gervais ym. (2000, 220) ja Painiagua (1989, 972), jonka tutkimuksen mukaan huono käyttäytyminen voi olla valheen aihe. Busseyn (1999, 1346) tutkimuksessaan käyttämistä tarinoista voi päätellä, että lapset valehtelevat myös mielipiteistään. Wakslerin (1996, 172–174) tutkimustuloksista puolestaan käy ilmi, että ilkitöiden ja mielipiteiden lisäksi lapset valehtelevat ainakin seuraavista asioista: sairaudesta, tehtävän laiminlyömisestä, tekemättömistä asioista ja tyytyväisyydestä.

Painiagua (1989, 973–974) korostaa tutkimuksessaan valheiden suhteita lapsen toimintaan tai olotilaan ja jakaa valheet kahdenlaisten suhteiden mukaan. Niitä ovat verbaalisten ja ulkoisten tapahtumien suhde sekä verbaalisten ja sisäisten tapahtumien suhde. Ensimmäistä on esimerkiksi sellainen tilanne, jossa lapsi väittää (verbaalinen) siivonneensa (ulkoinen) huoneen. Jälkimmäistä taas on esimerkiksi sellainen tilanne, jossa lapsi väittää (verbaalinen), että hänellä on maha kipeä (sisäinen). Verbaalisen ja sisäisen suhteen kohdalta ei siis aina voida tarkistaa, onko lausuma totta.

2.2.4 Valehtelun syyt ja motiivit

Piaget (1983, 133) kirjoittaa, että me tiedämme, miksi lapset valehtelevat. Hän ei kuitenkaan jatka tästä aiheesta ja paljasta miksi lapset valehtelevat, eikä edes oikeastaan perustele tai selitä tätä väitettään. Valehtelun syyt ja motiivit ovatkin jääneet lasten valehtelua koskevassa tutkimuksessa melko vähälle. Niihin on voitu viitata ohimennen tai mainittu joitakin arkikokemuksiin tai arvailuihin perustuvia syitä. Tästä lasten valehtelun osa-alueesta puuttuvatkin lasten omat arviot.

Lapset saattavat tietää, että on oikein kertoa totuus ja väärin valehdella; ei ole kuitenkaan mitään varmuutta, että he toimisivat tämän tiedon mukaan. Toisaalta totuus oikeana ja valehtelu vääränä eivät kaikissa tapauksissa edes ole vahvasti vastakkain. Lapsilla voikin olla vähän motivaatiota käyttäytyä omien moraalisten standardiensä mukaisesti ja kertoa totuus. Tämä voi johtua siitä, että vaikka lasten moraalisten arvioiden mukaan valehtelu on pahempaa kuin totuuden kertominen, niin lapset eivät kuitenkaan sosiaalisissa tilanteissa (esim. valkoinen valhe) pidä valehtelua ei-

hyväksyttynä eivätkä totuuden kertomista hyväksyttynä. (Bussey 1999, 1339, 1343–1345.)

Van Mannenin ja Leveringin (1996, 127–128) tutkimuksen mukaan lapsi saattaa päästää suustaan tahattoman valheen ja valheesta voi muodostua lapselle salaisuus. Van Mannen ja Levering näkevätkin salaisuudet ja valehtelun toisiinsa hyvin läheisesti liittyvinä ilmiöinä. Heidän mukaansa lapsen valhe voi vähitellen muuttua myös salaisuudeksi ja salaisuus voi vastaavasti yllyttää lasta valehteluun.

Useiden tutkimusten mukaan (esim. Lewis ym. 1989, 443; Painiagua 1989, 927) rangaistuksen pelko saa lapsen kertomaan valheen. Samoin Gervais ym. (2000, 220) arvioivat tutkimuksensa pohdinnassa, että ilkitöitä tekevät lapset valehtelevat peittääkseen jälkensä. Banduran (1991, 53–54) teorian mukaan pieni lapsi toimii tällä tavalla juuri välttääkseen rangaistuksen ilkityöstään. Sen sijaan vanhemmilla lapsilla valheen tai totuuden kertomista ohjaa rangaistuksen eli ulkoisen tekijän sijaan pääasiassa lapsen oma sisäinen arvio.

Valehdellessaan lapsi voi joutua painiskelemaan kahden vaihtoehdon välillä: valitako totuus vai valehdella oman edun nimissä. Piaget'n (1983, 133) teorian mukaan valehtelu onkin olennainen osa lapsen egosentristä ajattelua. Oman edun tavoittelu ei kuitenkaan välttämättä ole ainoa syy valehteluun, sillä lapsi voi valehdella myös puhtaasti muista, jopa altruistisista syistä. Lasten valehtelulla nähdäänkin olevan muunlaisia tarkoituksia. Joistakin tutkimuksista on nähtävissä (esim. Humphrey 1988, Lewis 1993, Millar & Tesser 1988), että aikuisten mielestä valehtelu voi olla lapselle hyödyllistä itsesuojeluna, yrityksenä saavuttaa aikuisen huomio tai tapana yrittää kohdata aikuisten odotukset.

Myös Wakslerin tutkimustulosten mukaan valehtelun nähdään hyödyttävän lapsia, sillä lapset käyttävät valehtelua strategiana selvitäkseen erilaisista ongelmallisista tilanteista. Esimerkiksi jos lapsi on kokenut, että muut ovat nauraneet hänelle tai nöyryyttäneet häntä, lapsi voi turvautua valehteluun selvitäkseen tilanteesta ”kunnialla”. Lapsi voi myös valehdella siksi, että jokin hänen mielestään hävettävä asia ei paljastuisi. Lisäksi lapsi voi valehdella, jotta välttäisi tekemästä jotakin itselleen epämiellyttävää tai jotakin,

mitä ei halua. Vastaavasti, Piaget'n käsitysten mukaisesti, lapsi voi Wakslerin mukaan valehdella saadakseen tahtonsa läpi ja saavuttaakseen sen, mitä haluaa. (Waksler 1996, 4 – 5, 38, 173 – 177.) Wakslerin (1991, 233) aiempien tutkimustulosten mukaan lapset näyttävät olevan taitavia käyttämään valehtelua strategiana, huolimatta kokemastaan ahdingosta valehtelua kohtaan, tavoitellakseen omaa etuaan ja selviytyäkseen erilaisista tilanteista.

Valehtelun syiden taustalla voi myös olla se, että aikuiset vaativat lasta käyttäytymään tietyllä tavalla. Jos tämä tapa poikkeaa lapsen omista toimintatavoista ja aikeista, lapsi voi pitää valehtelua hyvänä strategiana konfliktin ratkaisuun. Kun lapsi valehtelee, vanhemmat eivät tiedä totuutta ja luulevat, että lapsi on käyttäytynyt heidän toivomallaan tavalla. Esimerkiksi jos lapsille on sanottu, että pitää kertoa totuus ja olla kohtelias, voi seurata konflikti: valehdella (ja olla kohtelias) vai kertoa totuus. Tällainen tilanne tarjoaa Wakslerin saamien tulosten mukaan lapselle tilaisuuden valehteluun, sillä valhe estää nuhteet ja moitteet epäkohteliaisuudesta. (Waksler 1996, 172–173.) Myös Bussey'n (1999, 1343–1344) tutkimuksen mukaan vanhemmat voivat joskus tiedostamattaan rohkaista lapsia kertomaan valheita huomioidakseen muut (Bussey 1999, 1343–1344).

Valehtelun syiden suhteen Wakslerin (1996, 172–173) tutkimustuloksista käy ilmi, että suurta pettymystä seuraa usein suuri valhe. Lapset esimerkiksi peittävät oman pettymyksensä, jotta vanhemmat eivät stressaantuisi. Gervaisin ym. (2000, 221) tutkimustuloksista puolestaan käy ilmi, että paljon valehtelevilla lapsilla voi olla myös enemmän syytä valehdella. Valehtelun syillä ja motiiveilla voi myös olla eroja sukupuolten mukaan. Lewisin ym. (1989, 443) tutkimuksessa pohdittiinkin, että tyttöjen valehtelun taustalla voi olla halu saada sosiaalista hyväksyntää.

Stjernholm (1999, 254–264) on tutkinut erityisesti lasten valehtelun syitä, ja hänen saamien tutkimustulosten perusteella lapset voivat valehdella kuudesta syystä. Nämä kuusi syytä ovat huvitus, tarve tehdä toiseen vaikutus, halu saada jotakin, halu valtaan ja kontrollointiin, halu yhteistoimintaan ja hyväksyntään sekä todellisuuden naamiointi.

2.2.5 Valehtelun tyypit

Tämän luvun tarkoituksena on rakentaa alustavasti kirjallisuuden perusteella kuvaa siitä, mitä lasten valehtelu on. Lasten valehtelun tyyppejä ja luokkia on esitetty joissakin tutkimuksissa, mutta vain siten, että kategorisointi on tapahtunut ennen varsinaista tutkimusta. Tässä esittelemäni valehtelutyypit ovat pääasiassa syntyneet tutkijoiden omien ennakkokäsitysten mukaan. En ole löytänyt sellaisia tutkimuksia, joissa lasten valehtelun tyypit olisi muodostettu tutkimalla lasten omia käsityksiä valehtelusta.

Piaget (1983, 134–143, 160–163) jakoi aikoinaan valehtelun kiroiluun, virheelliseen arvaukseen, liioitteluun, tahattomiin ja tahallisiin valheisiin sekä valheisiin, joilla oli kolmenlaisia seurauksia: ne joko uskottiin tai ne aiheuttivat rangaistuksen tai neutraalin seurauksen. Myöhemmin Peterson ym. (1983, 1531–1532) muokkasivat Piaget'n tutkimusten tyyppejä omaa tutkimustaan varten ja lisäsivät tyypittelyyn itseä suojelevan valheen. Petersonin ym. valehtelutyypit olivat liioittelu, kiroilu, iän arvaaminen väärin, suunnan arvioiminen väärin, itseä suojeleva valhe, jolla oli kolme seurausta: neutraali seuraus (valhetta ei uskota, mutta siitä ei rangaista), rangaistus tai valhe uskotaan sekä valkoinen valhe, käytännön pila ja altruistinen valhe.

Bussey esittää kolme valhetyyppiä, joita hän tarkastelee tutkimuksessaan. Tyyppejä ovat epäsosiaaliset valheet (antisocial lies), valkoiset valheet (white lies) ja metkut (trick lies). Epäsosiaaliset valheet tarkoittavat valheita, joita kerrotaan ilkityön peittämiseksi. Valkoisilla valheilla tarkoitetaan valheita, joiden tarkoituksena ei ole vahingoittaa ketään ja niillä on vähemmän moraalisia seurauksia kuin edellisen ryhmän valheilla, koska niihin liittyy sosiaalisia suhteita ja keskinäistä mieltymystä. Valkoiset valheet ovat siis tavallaan sosiaalisia valheita. Metkut ovat valheita, joita kerrotaan hauskuudeksi ja huviksi. Bussey esittää vielä yhden valhetyyppin, joka ei ollut hänen tutkimuksessaan mukana. Se on altruistinen valhe, sosiaalisen valheen äärityyppi, jonka avulla autetaan tai pelastetaan joku vaarasta. (Bussey 1999, 1339.)

Bussey (1999) näkee epäsosiaaliset valheet varsin mustavalkoisesti, minkä hän itsekin myöntää. Mielestäni tähän ryhmään kuuluu muitakin valheita kuin pelkästään ilkitöitä seuraavat valheet. Lapsi voi valehdella esimerkiksi puhtaasti oman edun takia, ilman,

että on tehnyt ilkityötä. Ihmettelen myös Busseyn valintaa jättää altruistiset valheet pois tutkimuksestaan, jos hän kerran tiedostaa, että sellaisiakin voi olla. Busseyn valehtelutyypit tarvitsevat siis kehittelyä (tosin niiden monimuotoisuus tai perusteellisuus eivät edes olleet hänen tutkimuksessaan keskeisin asia), mutta ne, samoin kuin Piaget'n ja Petersonin ym. luomat tyypittelyt, voivat toimia hyvänä vertailupohjana.

Yleisin lasten valehtelutyyppi on Busseyn (1992, 130) tutkimuksen mukaan valehtelu jonkun ilkityön jälkeen (eli epäsosiaalinen valhe Busseyn luokittelun mukaan). 4–5-vuotiaasta lähtien lapset voivat kertoa lisäksi myös valkoisia valheita, tosin vähemmän kuin vanhemmat lapset (Bussey 1999, 1343–1344).

2.2.6 Valehtelun seuraukset ja vaikutukset

Valehtelulla on yleensä jonkinlaisia seurauksia tai vaikutuksia ihmisiin. Ensinnäkin valhe yleensä joko uskotaan tai ei uskota, minkä perusteella muut seuraukset ja vaikutukset usein vasta syntyvät tai jäävät syntymättä. Esimerkiksi jos valhe uskotaan, sitä ei ole silloin edes olemassa muille kuin valehtelijalle itselleen eikä seurauksia välttämättä synny. Valehtelun seuraukset ja vaikutukset voivat olla sisäisiä tai ulkoisia sekä lyhyitä tai pitkälle vaikuttavia. Lisäksi ne voivat olla sävyiltään joko negatiivisia tai positiivisia.

Gervaisin ym. (2000, 212, 214) tutkimuksen mukaan kasvattajat ovat pitkään olleet huolestuneita jatkuvasta valehtelusta, jota esiintyy joillakin lapsilla. Tutkimuksissa onkin huomioitu pääasiassa lasten valehtelun negatiivisia seurauksia. Peterson ym. (1983, 1533) tutkimustulosten perusteella valehtelusta voi seurata kolmenlaisia seurauksia, jotka ovat rangaistus, luottamuksen menetys ja syyllisyys. Gervaisin ym. (2000, 212, 214) tutkimuksesta käy ilmi, että vanhemmat ja kasvattajat pitävät lasten valehtelua vakavana ongelmana lasten käyttäytymisen kehityksessä. Joidenkin tutkimusten mukaan jatkuva valehtelu on myöhempien käyttäytymisongelmien varhainen indikaattori.

Gervaisin ym. (2000, 220) tutkimus osoittaa valehtelun ja käyttäytymisongelmien yhteyttä 6–8-vuotialla lapsilla. Tulokset paljastavat, että lapset, joilla oli käyttäytymisongelmia, nähtiin myös valehtelevina ja lapset, joita pidettiin usein valehtelevina, arvioitiin häiritsevimmiksi. Vastaavasti lapset, jotka eivät valehdelleet, arvioitiin vähiten häiritseviksi. Valehtelun suhdetta häiriökäyttäytymiseen ei kuitenkaan voida pitää Gervaisin ym. tutkimustulosten valossa varmana, sillä tutkimalla samoja lapsia myöhemmin havaittiin, että valehtelulla nuorempana ei ollut suoraa yhteyttä tulevaan häiriökäytökseen.

Painiagan (1989, 971) tutkimuksen mukaan lasten valehtelu aiheuttaa vanhemmille ja muille lasten kanssa tekemisissä oleville aikuisille usein ongelmallisia tilanteita. Joidenkin tutkimusten (esim. Achenbach & Edelbrock 1981) mukaan lapsilla, jotka valehtelevat varhaisessa iässä, voi vanhempana esiintyä runsaasti varastelua, pinnaamista, huumeiden käyttöä, kiukkukohtauksia, yliaktiivisuutta, aggressiota, negatiivisuutta ja muuta epäsosiaalista käyttäytymistä. Näissä tutkimuksissa siis nähtiin, että valehtelu voi olla enne myöhemmästä sopeutumattomuudesta. Mielestäni tässä on kyse hyvin kärjistetystä ja äärimmäisestä oletuksesta. Uskonkin, että valehtelulla ei välttämättä aina ole tällaisia seurauksia, vaan negatiivisten seurausten lisäksi sillä voi olla myös positiivisia seurauksia.

Stjernholmin (1999, 254–264) tutkimuksen keskeinen tulos on, että valehtelun merkitys lapsen puolustusmekanismina voi olla hyvinkin tärkeä. Monissa muissa tutkimuksissa valehtelun positiivisiin vaikutuksiin on kiinnitetty huomiota vain vähän. Positiivisia vaikutuksia on pidetty usein vain väliaikaisesti positiivisina. Lapsen on esimerkiksi todettu saavuttavan jotakin tavoittelemaansa, mutta mitään pitempiaikaista vaikutusta tai seurausta niillä ei ilmeisesti yleensä nähdä olevan. Uskon kuitenkin, että joskus, kun lapsella on valittavanaan kaksi pahaa tai epämiellyttävää asiaa, esimerkiksi valehtelu vai kiusatuksi joutuminen, voi valehtelun valitseminen aiheuttaa hyvinkin pitkälle kantavan positiivisen vaikutuksen. Tällaiset seuraukset tai vaikutukset ovat todennäköisesti harvinaisempia kuin negatiiviset, mutta kuitenkin mahdollisia, kuten Stjernholmin (1999) tutkimuskin olettaa.

2.3 Lasten omat määritelmät ja arviot valehtelusta

Lapset tekevät Busseyn (1992, 129) tutkimuksen mukaan arvioita valehtelusta ja rehellisyydestä lähes päivittäin. Näitä arvioita on myös tutkittu. Eniten on tutkittu lasten arvioita siitä, mitä valhe on, erottavatko lapset valheen esimerkiksi virheestä tai kiroilusta, sekä lasten moraalisia arvioita valheista ja niiden herättämiä tunteita. Esittelen tässä luvussa aikaisempien tutkimusten tuloksia lasten määritelmistä ja arvioista.

2.3.1 Valehtelun määritelmä

Wimmerin ym. (1985, 993–995) tutkimuksen tulosten perusteella 4–5-vuotiaiden lasten moraalinen intuitio valehtelusta on melko kehittynyt verrattuna heidän määritelmiinsä valehtelemisesta. Lasten määritelmissä heijastuu vahvasti negatiivinen moraalinen konnotaatio. Busseyn (1992, 133 & 1999, 1341) tutkimuksista käy ilmi, että 8-vuotiaat ja sitä vanhemmat erottavat valheen ja totuuden lähes sataprosenttisesti, kun taas 5-vuotiaat noin 70-prosenttisesti. 5 ja 8 ikävuoden välillä siis ilmeisesti tapahtuu jotakin kehityksellisesti merkittävää valheen ja totuuden erottamisen suhteen. Petersonin ym. (1983, 1532) tutkimus paljastaa, että 5- ja 8-vuotiaat lapset pitivät kaikkia heidän esittämiään valehtelutyyppejä (ks. luku 2.2.3 s. 22) jossakin määrin valehteluna, toisia enemmän, toisia vähemmän (ks. taulukko 1).

Taulukko 1 Lasten arviot valehtelutyypeistä

Valehtelutyyppi	5-vuotiaat (%)	8-vuotiaat (%)
Liioittelu	60	85
Kiroilu	38	12
Iän arvaus väärin	55	45
Suunnan arvioiminen väärin	90	69
Itseä suojeleva – neutraali seuraus	100	100
Itseä suojeleva – rangaistaan	98	100
Itseä suojeleva – uskotaan	92	98
Valkoinen valhe	80	95
Käytännön pila	75	72
Altruistinen valhe	95	100

Taulukosta ilmenee, että valtaosa 5- ja 8-vuotiaista oli sitä mieltä, että valheita olisivat kaikki itseä suojelevat valheet, altruistiset valheet ja valkoiset valheet. Melko suuri osa

lapsista piti näiden lisäksi valheina suunnan arvioimista väärin, käytännön pilaa ja liioittelua. Noin puolet piti iän arvaamista väärin valheena. Kiroilua piti valheena 5-vuotiaista enää alle puolet ja 8-vuotiaista vain reilu kymmenes. (Peterson ym. 1983, 1532.)

Usein on väitetty, että pienet lapset eivät kykene erottamaan virheitä valheista. Aikaisempien tutkimusten mukaan onkin usein ajateltu, että lapset pitävät valheina kaikkia vääriä lausumia eivätkä erota puhujan aitoa virhettä tahallisesta valheesta. Siegalin ja Petersonin tutkimustulokset osoittavat kuitenkin, että enemmistö 3–5-vuotiaista lapsista kykeni erottamaan valheet virheistä. Siegal ja Peterson korostavat tutkimuksensa pohdinnassa, että lapset eivät välttämättä edes näe oleellisena erottaa valheen ja virheen käsitettä toisistaan. Esimerkiksi jos lapselle esitetään jokin tilanne, jonka jälkeen häneltä kysytään, valehdeltiinko siinä vaiheella, voi jo itse kysymyksessä vihje valheeseen olla niin vahva, että se heikentää mahdollisuuden vastata muulla tavalla. Lapsi voi ajatella, että kun aikuinen antaa tällaista informaatiota jo itse kysymyksessä, se myös kuuluu vastaukseen. Kysymys siis johdattelee paljon lapsen vastausta. Siegal ja Peterson käyttivätkin omassa tutkimuksessa molempia termejä, valehtelu ja virhe. (Siegal & Peterson 1998, 332–334.)

2.3.2 Moraaliset arviot valehtelusta

Melko suuri osa lasten valehtelun tutkimuksesta on moraalisten arvioiden tutkimusta. Ulkomaalaisia tutkimuksia onkin tästä aiheesta kohtalaisen paljon. Tutkimuksissa on käsitelty usein seuraavia aiheita: onko valehtelu oikein vai väärin, miten valheet arvioidaan suhteessa totuuteen tai virheeseen sekä mitä valehtelusta seuraa ja vaikuttaako seuraus lasten arvioihin.

Johnsonin (1997, 1130) tutkimustulosten mukaan 6-vuotias lapsi ymmärtää, että toisen pettäminen on moitittavaa. Peterson ym. ovat tutkineet arvioita valehtelusta eri ikäisillä lapsilla. Tutkimuksesta käy ilmi, että lähes kaikkien 5-vuotiaiden mielestä valehtelu oli aina väärin (92 %). 8-vuotiaat eivät olleet enää näin varmoja asiasta (88 %) ja 10-vuotiaista enää reilu neljännes (28 %) oli sitä mieltä, että valehtelu on aina väärin. (Peterson ym. 1989, 1532–1533.)

Bussey tutki lasten moraalisia arvioita valheista ja totuudesta. Tuloksista ilmenee, että lapset pitivät valheita pahempina kuin rehellisiä lausumia, 8- ja 11-vuotiaat lapset enemmän kuin 5-vuotiaat. Samassa tutkimuksessa kaikki lapset arvioivat ilkitöistä seuranneet valheet negatiivisemmiksi kuin pelkät ilkityöt, toisin kuin Piaget esittää teoriassaan. Tämä viittaa siihen, että negatiiviseen arvioon vaikutti enemmänkin lausuman valheellisuus kuin sen sisältö (ilkityö). Bussey'n tutkimuksessa 5-vuotiaat lapset eivät osanneet arvostaa rehellisyyttä ilkityön jälkeen ja valhetta he pitivät tuhmana. (Bussey 1992, 133–135.)

Myöhemmin Bussey tutki lasten moraalisia arvioita eri valhetyyppien ja totuuden mukaan (ks. luku 2.2.3, s. 22). Bussey'n (1999, 1342–1344) tutkimuksesta käy ilmi, että lapset pitivät kaikkia valhetyyppisiä pahempina kuin totuuksia vastaavissa tilanteissa. Valhetyypeistä epäsosiaaliset valheet nähtiin huomattavasti pahempina kuin valkoiset valheet ja metkut. Metkut puolestaan nähtiin pahempina kuin valkoiset valheet. Valhetyypeistä lapset pitivät ei-hyväksytyimpinä epäsosiaalisia valheita ja hyväksytyimpinä valkoisia valheita. Tutkimus osoittaa, että lapset arvioivat eri valhetyyppisiä eri tavalla: lapset eivät näe kaikkia yhtä negatiivisina.

Siegal ja Peterson puolestaan tutkivat valehtelun aiheuttamia reaktioita. Tulosten mukaan 3–5-vuotiaista lapsista valtaosa oli sitä mieltä, että valehtelu aiheuttaa negatiivisen reaktion. Vastaavasti enemmistö lapsista oli sitä mieltä, että tahaton virhe ei aiheuta negatiivista reaktiota. Lasten arvioihin vaikuttaa siis se, onko kyseessä tahallinen vai tahaton perätön lausuma. Siegalin ja Petersonin tutkimuksessa lapset pitivät sekä huolimattomuutta että tahatonta virhettä nimenomaan virheinä eikä valheina. Näiden suhteen lasten negatiivinen reaktio rajoittui kuitenkin yleensä vain huolimattomuudesta johtuvaan virheeseen. (Siegal & Peterson 1998, 334, 339.)

Pipen ja Wilsonin (1994, 521) tutkimustulosten mukaan 6-vuotiaista lähes puolet (46 %) arvioi, että valehtelusta seuraa rangaistus. Petersonin ym. (1983, 1532–1533) tutkimuksessa lapset arvioivat kolmenlaisia valehtelun seurauksia. Yleisimmin 5-vuotiaiden (80 %) ja 8-vuotiaiden (70 %) mielestä valehtelusta seuraa rangaistus. Luottamuksen menetys seuraa harvemmin (5-vuotiaat: 10 % ja 8-vuotiaat: 25 %), syyllisyys ei 5-vuotiaiden mielestä koskaan ja 8-vuotiaiden mielestä harvoin (2 %).

Busseyn tutkimustulokset osoittavat, että lasten moraalisiin arvioihin ei ollut merkitystä sillä, uskottiinko valhe vai ei, toisin kuin joskus on oletettu (esim. Piaget 1983, Strichartz & Burton 1990). Saman tutkimuksen mukaan 5-vuotiaat arvioivat lausumia negatiivisemmin, kun rangaistus oli mukana. 8-vuotiailla rangaistus ei vaikuttanut arviointiin. Lapsen luottamus rangaistukseen moraalisen arvioinnin perustana muuttuu lapsen kasvaessa ja kehittyessä luottamukseksi sisäisiin arvioihin. Tämä saavutetaan kasvavan kognitiivisen kypsyyden ja sosiaalisen kokemuksen avulla. Onnistunut sosialisatio mahdollistaa siirtymisen ulkoisista malleista sisäiseen kontrolliin, jolloin ulkoisilla tekijöillä, kuten rangaistuksella, on vähemmän merkitystä. (Bussey 1992, 133–136.)

Busseyn (1999, 1345) toisen tutkimuksen mukaan konteksti ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat selvästi lasten moraalisiin arvioihin. Leen ym. (1997, 924) tutkimuksen perusteella myös kulttuurilla on merkitystä moraalisiin arvioihin. Leen ym. tutkimus osoittaa, että eri maiden ja kulttuurien lapset arvioivat valheita joissakin tilanteissa eri tavalla. Tutkimuksesta käy ilmi, että kun kyseessä oli sosiaalinen tilanne, kiinalaiset lapset arvioivat valheiden kertomisen positiivisemmin kuin kanadalaiset. Epäsosiaalisessa tilanteessa vastaavia eroja ei ollut.

2.3.3 Valehtelun herättämät tunteet

Valehtelu herättää usein tunteita. Bussey (1992, 1999) on tutkinut samoissa tutkimuksissa, joissa tutki lasten moraalisia arvioita, myös valehtelun herättämiä tunteita. Tutkimusten painopiste on lähinnä siinä, aiheuttaako valehtelu lapsessa negatiivisen vai positiivisen tunteen.

Banduran (1991, 53–54, 68–69) teorian mukaan lapset kehittävät kypsyessään persoonallisia standardeja ja arvioivat itse omaa käyttäytymistään ja toimintaansa. Busseyn tutkimuksesta ilmenee, että lapset, joilla on tällaisia standardeja, tuntevat syyllisyyttä ja ovat kriittisiä, kun tietävät tehneensä jotakin väärää ja vastaavasti ovat tyytyväisiä ja ylpeitä, kun tuntevat toimineensa oikein. Tutkimuksen mukaan 8-vuotiaat lapset olivat ylpeämpiä totuuden kertomisen jälkeen kuin valehtelemisen jälkeen, mutta

5-vuotiaat eivät. Kaikkien lasten mielestä mielipahaa koettiin enemmän valheen kuin totuuden kertomisen jälkeen. (Bussey 1992, 132, 135.)

Busseyn (1992, 136) tutkimustulosten mukaan lapset liittävät kriittisyyden enemmän valehteluun kuin rehellisyyteen kuuluvaksi. Lasten mielestä rangaistuksen jälkeen ollaan kuitenkin kriittisempiä kuin ilman rangaistusta. Tutkimuksen mukaan lapset tuntevat sisäistä kritiikkiä valehtelusta ja oppivat vähitellen ylpeyden tunteen avulla rehellisyyteen. Busseyn (1999, 1342) uudemman tutkimuksen mukaan totuuden kertominen ilkityön ja metkun jälkeen aiheuttaa lapsille tyytyväisemmän reaktion kuin valheen kertominen vastaavassa tilanteessa. Sen sijaan sosiaalisissa tilanteissa tyytyväisyys ei eronnut sen mukaan, oliko kyseessä valhe vai totuus.

2.4 Aikuisten suhtautuminen ja valehtelun lopettaminen

Monissa lasten valehteluun liittyvissä tutkimuksissa korostetaan aikuisten suhtautumista valehteluun ja valehtelun lopettamisen tärkeyttä. Vaikka nämä eivät suoranaisesti liity tutkimukseeni, tutkiskelen näitäkin seikkoja jonkin verran, koska niillä on merkitystä esimerkiksi tutkimustulosteni hyödyntämisessä. Aikuisten ja erityisesti vanhempien roolia lasten moraalisten arvioiden kehityksessä on pidetty varsin merkittävänä (Bandura 1991, 55). Tällä luvulla onkin suhde kasvattajien, lapsen vanhempien tai ammattikasvattajien, toimintaan. Se miten kasvattajat suhtautuvat lapsen valehteluun, voi vaikuttaa tilanteen ratkeamiseen tai selviämiseen sekä lapsen oloon.

Aikuiset saattavat pitää lasten vääriä lausumia joko valheina tai virheinä. Lapselle voi olla merkityksetöntä, kumpana aikuiset hänen lausumaansa pitävät, sillä molemmissa heidän ajatellaan kertovan valheita, joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Lapset voivatkin turhautua ja rasittua, jos aikuiset pitävät automaattisesti omia näkökulmiaan tosina tai jos aikuiset luulevat tietävänsä aina paremmin. (Waksler 1996, 104.)

Aikuisille on joskus tyypillistä, että he pitävät omaa tietämystään oikeampana kuin lapsen. Tilanteissa, joissa kaksi lasta väittää eri asioita, aikuiset uskovat joskus nuorempaa lasta, koska ajattelevat, että pienet lapset eivät valehtele, ja joskus taas

uskovat vanhempaa lasta, koska ajattelevat, että vanhempi on kypsempi eikä valehtele. Lisäksi yksi aikuisten oletus on se, että vanhempi lapsi on syypää kaikkeen. (Waksler 1996, 106–109.) Hoogenraadin ja McKenzien (1995, 42–46) tutkimuksen mukaan vanhemmat usein myös uskovat, että lasten tietämys petoksesta on hyvin vähäinen.

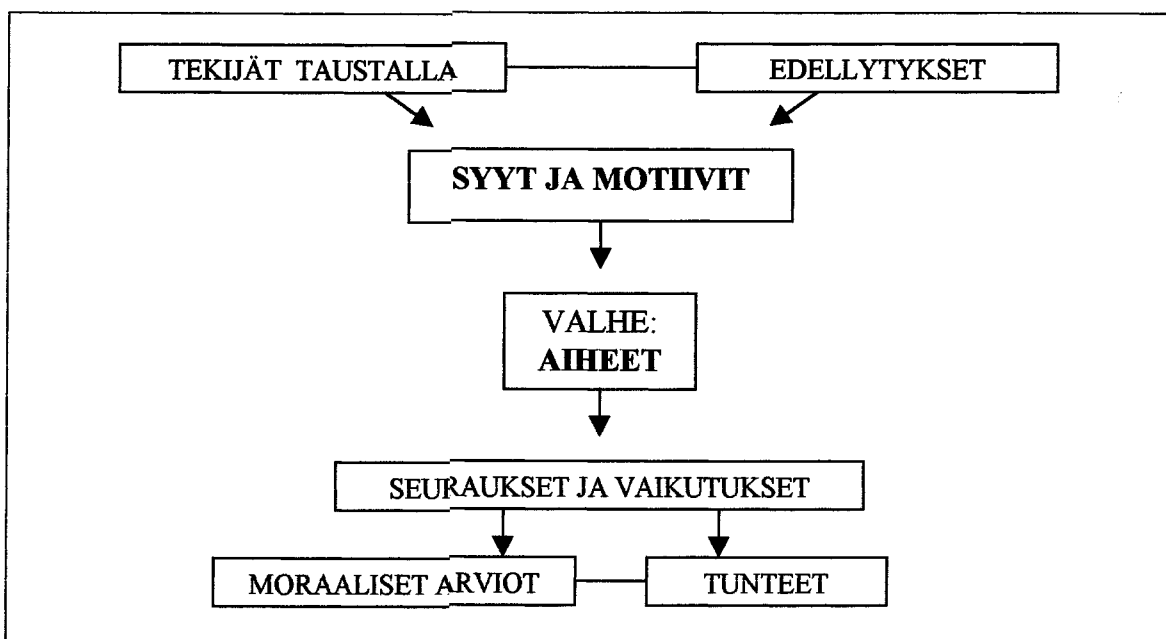
Aikuisilla siis saattaa olla omia itsestäänselvyksiä, joihin he rutiininomaisesti luottavat. Joissakin tilanteissa lapsilla voi olla enemmän tietoa tilanteesta kuin aikuisilla, mutta vähemmän valtaa todistaa se tai perustella sitä. Edellisen kaltaisissa tilanteissa lapsi kokee, että hänen tietonsa ei ole toisille niin selvä todiste kuten hänelle itselleen on. Aikuiset myös uskovat helpommin toisia aikuisia, vaikka heidän lausumansa olisivat ristiriitaisempia kuin lasten. Toista aikuista uskotaan helposti etenkin, jos aikuinen on asiantuntija, esimerkiksi opettaja tai lääkäri. Silloin pidetään itsestään selvänä, että aikuinen ei valehtele. (Waksler 1996, 106–109.)

Bussey nostaa tutkimuksensa pohdinnassa esille sen, että aikuiset rohkaisisivat ja palkitsisivat lasta totuudesta. Hän huomauttaa, että jos lapsi odottaa rangaistusta omasta ilkityöstään, ei totuuden kertominen juuri houkuttele. Lapsia pitäisi rohkaista hyväksymään vastuu ilkitöistä ja tuntemaan samanaikaisesti ylpeyttä rehellisyydestä. Vanhemmat voivat kuitenkin joskus ajatella, että huono käyttäytyminen saadaan eliminoiduksi rangaistuksen avulla. (Bussey 1992, 136.)

Rangaistus ei Painiaguan (1989, 972–973) pohdinnan mukaan kuitenkaan ole tehokas keino estää valehtelua, koska rangaistus ei opeta, mitä saa tehdä, mikä olisi erityisen tärkeää. Sen sijaan rangaistus opettaa lapselle, mitä ei saa tehdä. Painiagua jatkaa, että lisäksi rangaistus voi johtaa aggressioon. Painiagua (1989, 982) korostaakin tutkimuksessaan sitä, että valehtelusta puuttuu suhde sanomisen ja tekemisen väliltä. Jos valehtelun halutaan loppuvan, on hänen mielestään juuri tähän asiaan kiinnitettävä huomiota.

2.5 Tiivistelmä lasten valehtelusta

Valehtelu on moniulotteinen ilmiö, johon liittyy monia eri seikkoja. Lasten valehtelulla on omia erityispiirteitään verrattuna aikuisten valehteluun. Myös lasten määritelmät ja arviot valehtelusta poikkeavat aikuisten käsityksistä. Esitän kuviossa 2 kirjallisuuden avulla syntyneen näkemykseni lasten valehtelusta. Kuviosta näkee, miten valehtelu, sen aiheet, syyt ja motiivit sekä niiden suhteet tässä tutkimuksessa ymmärretään.

Kuvio 2 Synteesi lasten valehtelusta

Lasten valehtelu on monien tutkimusten mukaan melko yleistä käyttäytymistä lapsuudessa, ja suuri osa lapsista valehtelee ainakin joskus. Kirjallisuudesta käy ilmi, että lasten valehtelun taustalla on tiettyjä tekijöitä ja lapsella tulee myös olla tiettyjä edellytyksiä valehteluun. Valehtelun taustalla voi olla äärimmäisissä tapauksissa epätasapainoiset olosuhteet, mutta valehtelua esiintyy yhtäläillä myös ilman tällaisia tekijöitä. Tärkeä tekijä valehtelun taustalla on se, että lapsi havaitsee ympärillään ihmisiä, jotka valehtelevat. Nämä ihmiset toimivat tavallaan mallina lapselle, ja lapsi alkaa vähitellen itsekin käyttää valehtelua eri tarkoituksiin. Valehtelun edellytykset tarkoittavat sitä, että lapsella täytyy olla kyky valehdella. Tähän kykyyn sisältyy erilaisia kognitiivisia ja vaikuttamistaitoja.

Valehteluun on myös aina joku syy tai motiivi. Stjernholmin (1999) esittämät lasten valehtelun syyt ovat mielestäni hyvin kuvaavia ja todentuntuksia. Hänen mukaansa lapsi voi valehdella kuudesta syystä, joita ovat huvitus, tarve vaikuttaa, halu saada jotakin, halu valtaan ja kontrollointiin, halu yhteistoimintaan ja hyväksyntään sekä todellisuuden naamiointi. Lisäksi lapsi voi valehdella välttääkseen rangaistuksen, peittääkseen tai salaillakseen jotakin, selvittääkseen ongelmallisista tilanteista, ratkaistakseen konfliktin tai auttaakseen toista.

Valehtelun tuotoksena syntyy valhe. Valheiden aiheita ei ole tutkittu, vaan tutkimuksissa on lähinnä mainittu yksi tai muutama valheen aihe. Lasten valheiden aiheita voivat olla ainakin ilkityö, sairaus, tehtävän laiminlyöminen, tekemätön asia, tyytyväisyys ja mielipiteet. Luokitteluissa lasten valehteluna on nähty seuraavia tyyppisiä: liioittelua, kiroilua, väärin arvaamista ja arvioimista, itseä suojelevia valheita, valkoisia valheita, käytännön pilaa ja altruistista valhetta. Karkeasti valheet voidaan jakaa epäsosiaalisiin ja sosiaalisiin valheisiin.

Valehtelulla ja valheilla on usein seurauksia tai vaikutuksia. Valehtelusta voi seurata rangaistus, luottamuksen menetys tai syyllisyys. Joissakin tutkimuksissa lasten valehtelun on arvioitu aiheuttavan myöhemmin käyttäytymisongelmia tai sopeutumattomuutta. Toisaalta on myös arvioitu, että valehtelu voi toimia lapsen puolustusmekanismina. Lisäksi valehtelun oikeudellisuutta voi arvioida, ja valehtelu herättää usein myös tunteita. Lasten moraalisten arvioiden mukaan valehtelu on yleensä väärin ja rangaistavaa. Lapset eivät kuitenkaan arvioi kaikkia valhetyyppisiä näin negatiivisesti, sillä esimerkiksi sosiaalisia valheita saatetaan pitää hyväksytympinä kuin totuuksia vastaavassa tilanteessa. Tutkimusten mukaan lasten moraalisiin arvioihin vaikuttavat konteksti ja sosiaaliset tekijät. Lapset tuntevat valehtelun jälkeen usein mielipahaa ja tarvetta itsekritiikkiin.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSONGELMAT

Tutkimustehtävänä on selvittää esiopetusikäisten käsityksiä ja näkemyksiä lasten valehtelusta. Tavoitteena on saada tietoa valheiden aiheista sekä valehtelun syistä ja motiiveista, siten, että lapset kertovat niistä itse. Lisäksi näiden pohjalta on tavoitteena tutkia lasten valehtelua laajemminkin juuri lasten perspektiivistä. Tutkimuksen tarkoituksena on siis saada lasten valehtelun kirjo esiin. Tutkin edellä mainittuja asioita, koska aikaisemmissa tutkimuksissa niitä ei ole juurikaan tutkittu, ja suomalaisia tutkimuksia lasten valehtelusta, tai ainakaan näistä aspekteista, ei tietojeni mukaan ole. Tutkimuksen tarve on kuitenkin huomattu myös aiemmissa ulkomaalaisissa tutkimuksissa. Tutkimalla lasten valehtelua pääsee lähes jokaista lasta koskettavaan ilmiöön kiinni ja samalla tähän osaan lasten maailmaa.

Tutkimuksen tavoitteena onkin kertoa lapsen sisäisestä maailmasta ja siitä, kun lapsi joutuu painiskelemaan moraalisten arvioidensa ja oman edun tavoittelun kanssa. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on paljastaa, millaisissa tilanteissa lapsi valitsee usein vääränä pitämänsä valheen totuuden ohi. Tutkimuksen tavoitteena on myös selvittää, selviävätkö lapset joskus arkipäivän ongelmista ja konflikteista valehtelun avulla. Lisäksi tutkimus antaa vanhemmille, opettajille ja muille lasten kanssa tekemisissä oleville tietoa tästä usein ongelmallisena ja vaikeana pidetystä ilmiöstä. Aikuinen voi ymmärtää lasta paremmin, kun tietää, mistä asioista lapsi valehtelee ja ennen kaikkea miksi lapsi valehtelee. Tämän tiedon avulla lapsen kanssa voi olla helpompi keskustella ja selvittää asiaa.

Näiden syiden ja tavoitteiden pohjalta tutkimusongelmiksi muodostuivat seuraavat:

- 1 Mistä lapset valehtelevat eli mitä valheiden aiheet ovat?
- 2 Miksi lapset valehtelevat eli mitkä ovat valehtelun syyt ja motiivit?

Kolmanneksi ongelmaksi näiden kahden pohjalta hahmottui seuraava:

- 3 Mitä lasten valehtelu on?

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvaan tutkimuksen toteuttamisen. Aloitan kuvauksen esittelemällä tutkimuksen kohderyhmän. Seuraavaksi esitän tutkimusmenetelmän eli lasten haastattelun ja kuvaan aineistonkeruun sekä näiden avulla saamani aineiston. Lopuksi kuvailen hankkimani aineiston analyysin.

4.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimuksen kohderyhmänä oli erään pohjoissuomalaisen kaupungin päiväkodin esiopetusryhmän lapset. Valitsin kohteeksi esiopetusikäiset, koska se on tutkimukseni kannalta varsin mielenkiintoinen ikävaihe. Esiopetusikäisten moraalinkehitys on monien teorioiden mukaan muutosvaiheessa, sillä lapset ovat siirtymässä kehitysvaiheesta toiseen. Esiopetusikäiset ovat myös kielen kehityksen kannalta päiväkodin lapsista pisimmällä, joten he ovat kyvykkäimpiä keskustelemaan tästä melko vaikeasta asiasta.

Haastattelin 18 lasta, mutta kahden lapsen haastattelut muodostuivat tutkimusongelmien kannalta katotapauksiksi. Näin ollen määrä putosi 16 lapseen. Päädyin tähän suurehkoon määrään sen takia, että aihe voi olla lapsille ongelmallinen ja vastaukset voivat olla eritasoisia. Määrä oli melko suuri myös siksi, koska käytin vain yhtä

menetelmää ja aiheeni on suhteellisen selkeä ja rajattu. Haastateltavien lasten määrällä pyrin varmistamaan sen, että saisin riittävää variaatiota tuloksissa. Esiopetusryhmä on luonnollinen kokonaisuus, josta haastattelut sai samasta yksiköstä, mikä helpotti omaa aineistonkeruutani. Valitsin juuri kyseisen päiväkodin, koska olen ollut siellä muutama vuosi aikaisemmin töissä. Näin ollen tilat ja osa henkilökunnasta oli minulle entuudestaan tuttuja, mikä omalta osaltaan auttoi kentälle menoa ja etukäteissuunnittelua.

Tarkoitukseni oli, että kohderyhmässä olisi suunnilleen yhtä paljon tyttöjä ja poikia. Ryhmä olikin sukupuolen mukaan kohtalaisen heterogeeninen. Haastatelluista lapsista 10 oli tyttöjä, iältään 6–7-vuotiaita, ja kuusi (pieneni kahdeksasta kuuteen kadon vuoksi) poikia, iältään 5–6-vuotiaita. Valtaosa lapsista (13 lasta) oli kuitenkin 6-vuotiaita. Haastattelin lapset lokakuun lopussa vuonna 2000. Ajankohta oli sopiva, sillä tässä vaiheessa vuotta lapset olivat jo tutustuneet toisiinsa, ryhmän aikuisiin, päivärytmiin ja päiväkodin tiloihin hyvin.

4.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus on menetelmän ja pääosin myös analyysin osalta laadullinen. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää, miten ihmiset käsittävät tiettyjä ilmiöitä, eli tutkimuksen tavoitteena on saada tutkittavien henkilöiden perspektiivi esiin. Kiinnostuksen kohteena on koko prosessi, ei pelkästään sen tulokset. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkija itse on tutkimuksen pääinstrumentti. (Borg & Gall 1992, 29–32.) Edellä mainitut seikat olivat tärkeitä myös tässä tutkimuksessa, ja tutkimusmenetelmänä olikin tyypillinen laadullinen tutkimusmenetelmä eli haastattelu.

4.2.1 Lasten haastattelu

Päädyn haastatteluun siitä syystä, että sen taustalla on ajatus, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia haastattelemalla. Haastattelussa korostetaan haastateltavan elämysmaailmaa ja heidän määritelmiään

tilanteista, mitkä olivatkin tutkimuksessani keskeisessä roolissa. Ihminen on tutkimustilanteessa subjekti, merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli. Tämä on asia, jota halutaan korostaa, kun valitaan haastattelu menetelmäksi. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35, 48.) Haastattelun avulla sain myös kuvaavia esimerkkejä ilmiöstä, mikä on tutkimuksessa varsin tärkeää. Lisäksi haastattelu salli täsmennyksiä ja sen ansiosta pystyi käsittelemään myös menneisyyttä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 36, 38.)

Haastattelu sopii erityisen hyvin silloin, kun tutkitaan jotakin, mitä ihminen ajattelee ja mitä hänen mielessään on. Tällaisia asioita ei voi esimerkiksi observoida, vaan niistä pitää kysyä. Haastattelun tavoitteena on päästä näkemään asiat toisen perspektiivistä sekä päästä hänen maailmaansa. (Patton 1990, 278.) Näin ollen haastattelu on käytännönläheinen menetelmä. Yksinkertaisesti sanottuna haastattelun pyrkimyksenä on saada tietoa esittämällä kysymyksiä. (Lindh-Munter 1989, 5.) Haastattelu on myös hyvin joustava ja tilaa antava tutkimusmenetelmä, jossa korostuu inhimillinen vuorovaikutus (Borg & Gall 1989, 448).

Haastattelu sopii myös silloin menetelmäksi, kun kyseessä on vähän kartoitettu, tuntematon alue eli vastausten suuntia on vaikea tietää etukäteen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35). Vaikka lasten valehtelua onkin tutkittu jonkun verran, sitä ei ole juurikaan tutkittu valitsemastani näkökulmasta. Haastattelun sopivuudesta arkaluontoiseen tai vaikeaan aiheeseen ollaan eri mieltä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35). Itse uskoin, että haastattelu sopii hyvin tällaiseen joillekin vaikeahkoon aiheeseen, kuten valehtelu on. Mielestäni tämän asian suhteen erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota haastattelijan ja haastateltavan keskinäiseen suhteeseen. Kun se on riittävän läheinen ja turvallinen, voidaan keskustella vaikeistakin asioista.

Lähtökohtanani oli, että lapset kykenevät kertomaan parhaiten ja tietävät eniten omista käsityksistään, myös valehtelun suhteen. Haastattelun avulla pystyin tähän mielestäni parhaiten. Haastattelu mahdollistaakin pääsyn lähemmäksi lapsen elämysmaailmaa ja käsityksiä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 128). Kun on kiinnostunut lapsesta ja lapsen ajatuksista, on luonnollista kysyä niistä suoraan lapselta (Doverborg & Pramling 1998, 7, Lindh-Munter 1989, 4). Lasten haastattelun tavoitteena onkin tutkia heidän

perspektiiviään tutkittavana olevasta ilmiöstä (Pramling 1989, 31) sekä pyrkimys nähdä maailma tai joku sen ilmiö lapsen silmin (Lindh-Munter 1989, 6).

Teemahaastattelu ja projektitekniikka

Tarkemmin sanottuna tutkimusmenetelmäni oli puolistrukturoitu haastattelu eli teemahaastattelu. Näin ollen minulla oli tutkimukseen liittyvät teemat valmiina ennen haastattelua. Teemojen avulla varmistin, että tietyt asiat käytiin kaikkien haastateltavien lasten kohdalla läpi. Kukin haastattelu eteni kuitenkin lapsen ja tilanteen mukaan. (Patton 1990, 283–287.) Haastattelijalla on oltava idea siitä, minkälaista informaatiota hän etsii (Doverborg & Pramling 1998, 40), minkä teemahaastattelu mielestäni hyvin mahdollistaa ja mihin se osittain oikeastaan pakottaakin. Teemahaastattelun periaatteiden mukaan haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joiden avulla pyritään saamaan tutkittavien ääni kuuluviin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48). Nämä teemat rakentuivat kohdallani tutkimusongelmien ympärille.

Teemahaastattelun painopisteenä on teemojen lisäksi luonnollisesti kysymykset, mutta haastattelussa on myös mahdollista käyttää apukeinoja. Käytinkin haastattelussa varsinaisten kysymysten lisäksi hyväkseni projektitekniikkaa. Kerroin jokaiselle lapselle haastattelun alussa (yleisen keskustelun jälkeen) laatimani kehyskertomuksen, jonka tarkoituksena oli motivoida lapsi vastaamaan sekä saada hänet kiinni aiheeseen. Menetelmä on kehyskertomuksen käytön vuoksi lähellä myös ns. eläytymismenetelmää. Toisin kuin eläytymismenetelmässä, en käyttänyt useaa kertomusta eikä vastauksia taltioitu kirjoittamalla. Eläytymismenetelmä sellaisenaan onkin lähinnä aikuisia koskeva menetelmä. (Eskola 1992, 37 & Eskola 1997, 5, 19.)

Kerroin kertomuksen lapsille ilman paperia. Tämä oli lukemiseen verrattuna mielestäni huomattavasti parempi vaihtoehto, sillä silloin pystyin koko ajan seuraamaan lapsen reaktioita eikä paperi häirinnyt tilannetta. Tällaisia projektitekniikoita pidetään erityisesti lapsilla varsin tehokkaita (Patton 1990, 340–341). Kehyskertomuksessa (ks. liite 1) neljä lasta juttelee valehtelusta. Menetelmän ideana oli, että haastateltava lapsi samastuisi heihin ja kertoisi jokaisen kehyskertomuksen lapsen kohdalla teemojen mukaisesti asioita. Lapsi tavallaan jatkoi kertomusta, mitä pyrin kysymyksilläni

auttamaan. Lisäksi näytin lapselle kertomukseen liittyvää kuvaa (ks. liite 1). Usein kuvat ja muut vastaavat haastattelun apuelementit tukevat ja helpottavat lapsen kerrontaa (Aldridge & Wood 1998, 100).

Perustelen kehyskertomuksen valintaa sillä, että kyseessä on kulttuurissa negatiivinen ilmiö, joka voisi henkilökohtaisesti lapseen kohdistettuna aiheuttaa moraalisesti ”suodatettuja” tuloksia. Kun kohteena on ulkopuolinen henkilö, uskaltaa lapsi uskoakseni vastata ilman tällaista suodatinta. Kehyskertomuksen avulla pystyin keskustelemaan lasten kanssa ilman syyttävää tai moralisoivaa ilmapiiriä. Kehyskertomus oli siksi niin pelkistetty, että se ei johdattelisi lasta vastaamaan tietyllä tavalla, vaan todellakin vain motivoisi miettimään ilmiötä ja vastamaan omien näkemysten ja käsitysten pohjalta. Eskola (1992, 14) toteaaakin, että kehyskertomuksen tulee olla melko lyhyt ja siinä kannattaa keskittyä vain kaikkein olennaisempaan. Myös lasten johdattelusta varoitellaan usein; sen sijaan tulisi auttaa lapsia esittämään itse omia näkemyksiään (Aldridge & Wood 1998, 144).

Kehyskertomuksen kertomisen jälkeen haastattelut etenivät teemojen varassa melko vapaasti. Haastattelun teemat muodostivat samalla haastattelun rungon. Pääteemat (ohessa *kursivoituna*) olivat luonnollisesti tärkeimpiä teemoja, mutta otin niiden ympärille myös muita teemoja, jotta haastattelusta rakentuisi mahdollisimman syvälinen. Samalla pääteemoja pystyi lähestymään muiden ilmiöön liittyvien teemojen kautta. Haastattelun teemat olivat seuraavat:

- *valheiden aiheet* (mistä valehtelee), joihin liittyen myös
 - valehtelija (kuka valehtelee)
 - valehtelun kohde (kenelle valehdellaan)
 - valehdeltu asia todellisuudessa
- *valehtelun syyt ja motiivit* (miksi valehtelee), joihin liittyen myös
 - valehtelijan reaktio
 - valehtelun kohteen reaktio
- tilanne ja tapahtumat yleensä.

Haastattelun kehittäminen

Tein ennen varsinaisia haastatteluja esihaastattelun testatakseni menetelmän, teemojen ja kysymysten toimivuutta. Esihaastattelusta on tunnetusti usein hyötyä (Borg & Gall 1989, 401) ja niin oli myös tämän tutkimuksen kohdalla. Huomasin, että

kehyskertomusta olisi hyvä vähän laventaa, sillä se vaikutti niin lyhyeltä ja pelkistetyltä, ettei lapsi päässyt aiheeseen kiinni. Kirjoitinkin kertomuksesta hiukan pitemmän. Esihaastattelun avulla mietin tarkemmin kysymysten muotoa, erityisesti valehtelun syyt vaikutti vaikealta teemalta, ja kehitelin eri tapoja kysyä samoja asioita.

Esihaastattelun ansiosta päädyin myös tärkeään lisäykseen, joka täydensi haastattelua. Päätin nimittäin lisätä haastattelun loppuun tosielämää käsittelevän osuuden, jossa haastateltavat lapset kertoivat tositarinoita valehtelusta. Tämä osoittautui myöhemmin hyväksi valinnaksi, etenkin jos kehyskertomuksen pohjalta ei saanut vastauksia. Haastattelun tosielämä-osuus eteni samojen teemojen varassa kuin kehyskertomuskin, mutta siinä lapset kertoivat todellisten lasten valehtelusta. Esihaastattelun myötä huomasin myös ajan antamisen tärkeyden. Haastattelussa alkaa liian helposti vain itse puhua eikä odota lapsen vastausta riittävän kauan. Esihaastattelu auttoi huomaamaan näiden kehitettävien piirteiden lisäksi myös sen, että haastattelurunko oli muuten toimiva. Havaitsin myös, että kuva selvästi havainnollisti kehyskertomusta ja auttoi lasta pääsemään ilmiöön ja tilanteeseen kiinni sekä vastaamaan kysymyksiin. Lisäksi kertomuksen lasten lukumäärä (neljä) vaikutti sopivalta. Esihaastattelu rohkaisi kentälle menoa ja antoi varmuutta haastattelemiseen.

4.2.2 Aineistonkeruu haastattelemalla

Käytännönjärjestelyt

Otin kohderyhmän henkilökuntaan yhteyttä puhelimitse etukäteen. Kerroin puhelimesta tutkimuksestani, ja saamani palaute oli positiivinen ja innostunut. Sovimme samalla alustavasti käytännönjärjestelyistä, lähinnä haastattelujen ajankohdasta ja lupa-asioista. Lähetin myös kaupungin päivähoidon ohjaajalle etukäteen postia ja tutkimuslupapyyntöni. Sain tutkimusluvan hieman myöhemmin, ja lähetin päivähoidon ohjaajalle tarkemman kuvauksen tutkimuksestani. Lisäksi annoin kaikille ryhmän lasten vanhemmille lupalomakkeet täytettäväksi. Lomakkeita palautettiin kaiken kaikkiaan 18 kappaletta, joissa kaikissa annettiin lupa tutkimukseen. Palauttamatta jäi muutama lomake. Päädyin tässä vaiheessa siihen, että 18 lasta olisi jo riittävä määrä tutkimukseeni, joten en kysellyt enää palauttamatta jääneiden tapausten perään. Tähän

päätökseen vaikutti se, että olin jo tehnyt muutaman haastattelun, jotka vakuuttivat minut määrän sopivuudesta.

Tutustuin ja havainnoin lapsia yhden päivän ajan ennen haastatteluja ja varsinaisina haastattelupäivinäkin koko ajan lisää, minkä oletetaan auttavan myöhemmin itse haastattelussa (Alskog 1989, 119). Lasten täytyy myös hyväksyä haastattelija, mikä voi kuulostaa itsestäänselvyydeltä, mutta on oleellinen perusasia haastattelussa (Pramling 1989, 32). Kerroin lapsille itsestäni ja tutkimuksesta sekä sanoin, että tarvitsen siinä heidän apuaan. Sain jo ensimmäisen päivän aikana lähes kaikkiin lapsiin henkilökohtaisen kontaktin. Lähes kaikki lapset tulivat innokkaina haastatteluun ja muutamat kyselivät etukäteen montakin kertaa, että milloin on hänen vuoronsa. Juttelin jokaisen haastattelun alussa lapsen kanssa yleisistä asioista tai kuulumisista sekä nauhurin käytöstä, jotta lapsen olo olisi mahdollisimman turvallinen ja vapautunut.

Valitsin yhdessä henkilökunnan kanssa haastattelupaikaksi rauhallisen, lapsille tutun huoneen. Vein kaiken tarvittavan materiaalin (nauhurin, kuvan sekä kehyskertomuksen ja teemojen rungot) huoneeseen jo etukäteen. Haastattelun aikana pyrin säilyttämään katsekontaktin lapseen sekä kiinnitin huomiota lasten nonverbaaliin viestintään. Varasin haastatteluihin runsaasti aikaa, sillä haastattelussa on tärkeä rakentaa hyvä kontakti lasten kanssa. Monet tutkijat pitävätkin näitä seikkoja tärkeinä juuri lasten haastatteluissa (esim. Alskog 1989, 119, Doverborg & Pramling 1998, 25–27.)

Otin tilan lisäksi huomioon myös ajankohdan sekä lasten rutiinit ja päiväjärjestyksen. Tällä varmistetaan, että lapsi tuntee olonsa mukavaksi eikä menetä väärän ajankohdan takia keskittymiskykyään. (Aldridge & Wood 1998, 26.) En haastatellut lapsia koskaan minkään yhteisen tuokion, ulkoilun tai ruokailun aikana. En myöskään haastatellut lapsia kovin myöhään iltapäivällä, sillä ajattelin, että silloin lapset voivat olla pitkän päivän jälkeen jo väsyneitä ja kiinnostus voi siitä syystä olla vähäinen. Näin ollen haastatteluajankohdiksi muotoutuivat aamupäivä ennen lounasta ja iltapäivä noin kello kahdesta kolmeen.

Haastattelujen nauhoittaminen

Käytin nauhurina pientä sanelukonetta, joka on kätevä kuljettaa mukana ja jossa äänen laatu on tavallista nauhuria parempi. Opiskelin koneen käyttöä ennen kentälle menoa, mikä minimoi teknisiä ongelmia, ja varasin mukaan paristoja ja tyhjiä kasetteja. Kerroin jokaiselle lapselle avoimesti, että haastattelu nauhoitetaan, ja nauhuri olikin koko ajan näkyvillä. Kuuntelimme haastattelun jälkeen nauhoitusta, jos lapsi halusi. Samalla varmistui, että nauhoitus oli onnistunut. Lapsi sai myös halutessaan laittaa nauhurin päälle ja kytkeä sen pois. Nauhoittaminen ei tuottanut lapsille ongelmia, vaan pikemminkin innosti ja kiehtoi joitakin lapsia.

Nauhoittaminen voi kuitenkin olla ongelma, sillä se voi aiheuttaa muutoksia tilanteeseen. Olikin tärkeää, että kerroin nauhoittamisesta ja selitin, miksi niin tehdään ja mikä nauhoituksen merkitys on. (Borg & Gall 1989, 456.) Heti haastattelun alussa on myös tärkeää selittää, että lapsi ei ole tehnyt mitään väärää eikä ole aiheuttanut ongelmia tai muuta vastaavaa. Joskus lapset voivat ajatella tällaista, koska joutuvat aikuisen haastateltavaksi. (Aldridge & Wood 1998, 54.) En tehnyt näin, koska en halunnut, että lapsi edes alkaisi ajatella tehneensä jotakin väärää. Sen sijaan korostin, että tarvitsen hänen apuaan ja se on syy, miksi hän on haastateltavana. Pyrin keskustelunomaiseen haastatteluun, koska se auttaa luomaan haastattelutilanteesta luottamuksellisen ja turvallisen. Se myös rohkaisee vastaamaan ja saa aikaan rennon ilmapiirin. (Borg & Gall 1989, 401.)

Haastattelun kulku ja kysymykset

Aloitin haastattelut yleisellä jutustelulla lapsen kuulumisista sekä haastattelusta ja sen nauhoittamisesta. Ilmoitin lapselle heti alussa, että haastattelu on luottamuksellinen. Nämä auttavat haastattelijan ja haastateltavan välisen suhteen kehittymistä sekä antavat haastateltavalle varmuutta (Bogdan & Biklen 1992, 96–97). Haastattelujen lähtökohtana oli, että oikeita vastauksia ei ole olemassakaan eikä lapsi saa kokea epäonnistuvansa. Pramlingin (1989, 32) mukaan nämä asiat on tärkeä ymmärtää lasten haastattelussa. Pyrin olemaan haastattelussa kaikesta lapsen sanomasta kiinnostunut, mutta samalla pyrin kuitenkin säilyttämään tutkijan roolin. Vaikka välillä oli hiljaisia hetkiä, en

painostanut lasta vastaamaan. Yritin myös pitää mielessäni, mitä lapsi oli jo sanonut, jotta lapsi tuntisi, että kuuntelen häntä todella. Tarvittaessa esitin saman kysymyksen uudelleen eri muodossa, sillä on erittäin tärkeää, että lapsi ymmärtää kysymyksen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 130–131.)

Käyttämäni kysymykset olivat lähinnä kokemus- ja käyttäytymiskysymyksiä eli koetun ja tehdyn kuvailua sekä mielipidekysymyksiä eli lapsen kognitiivisia ja tulkinnallisia arvioita. Patton (1990, 290–291) esitteleekin nämä laadullisen tutkimuksen kysymystyyppeinä (muutaman muun ohessa). Suunnittelin kysymyksiä jonkin verran etukäteen, mutta erityisen paljon pohdin kysymystyylejä, mikä on tärkeä asia haastattelussa (Fielding 1996, 150). Päädyin suhteellisen lyhyisiin kysymyksiin, joissa oli lapsille tuttuja sanoja, ja vältin kysymyksiä, joissa viitattaisiin lapsen tehneen jotakin kielteistä. Nämä mahdollistavat sen, että lapsi ymmärtää mistä on kyse ja pystyy puhumaan vapautuneesti (Hirsjärvi & Hurme 2000, 129, 131).

Yhtenä haastattelun tavoitteena oli, että lapsi olisi haastattelussa aktiivinen osapuoli ja että hän pääsisi todellakin kuvailemaan tutkittavaa ilmiötä syvällisesti ja yksityiskohtaisesti. Pyrinkin käyttämään erityisesti avoimia kysymyksiä kyllä–ei-kysymysten sijaan. Avoimet kysymykset mahdollistavatkin haastateltavan aktiivisuuden. (esim. Doverberg & Pramling 1998, 35, Patton 1990, 295–297.) Lisäksi avoimet kysymykset rohkaisevat vastaamaan ja kommunikoimaan (Fielding 1996, 138). Haastattelun pääpaino olikin avoimissa kysymyksissä, mutta muutamassa kohdassa huomasin kyllä–ei-kysymyksetkin tehokkaiksi. Käytin niitä lähinnä tarkentamaan asian sisältöä tai omaa ymmärtämystäni.

Korostin haastattelun alussa kertomassani kehyskertomuksessa sitä, että kyseessä on valehtelu. En missään tapauksessa yrittänyt peitellä sitä, vaan nimenomaan halusin, että lapsi ymmärtää, että kyse on juuri valehtelusta. Näin ollen annoin lapsille valmiina aiheen, mutta he antoivat minulle siihen sisällön ja merkitykset. Huomasin esihaastattelun ansiosta sen, että kehyskertomuksessa ja haastattelussa kannattaa käyttää sanoja *valehdella* ja *valehteleminen*, koska muut synonyymiset ilmaukset voivat johdatella lapsen vastauksia. Esimerkiksi *kertoa* tai *sanoa valhe* viittaavat selvästi

verbaaliseen ilmiöön, mitä valehtelu toki mielestäni on, mutta mitä lapsi ei välttämättä itse spontaanisti ajattele.

Kysyin lapsilta haastattelun lopussa myös valehteluun liittyvistä tositarinoista, ja jopa panostin tätä kohtaa, jos kehyskertomuksen pohjalta tuli vain vähän vastauksia. Kysyin haastateltavalta lapselta, tietääkö hän, onko joku lapsi valehdellut, ja jos oli, niin haastattelu eteni teemojen varassa. Tämä sopi muutamalle lapselle, sillä heillä oli vaikeuksia vastata kertomuksen pohjalta, mutta tosielämästä keskusteleminen sujui erittäin hyvin.

Joskus lasten oli vaikea vastata kysymyksiin. Lapsille erityisen vaikeina pidetään sellaisia kysymyksiä, jotka koskevat heidän ajatuksiaan ja tunteitaan tai kysymyksiä, kuten ”miksi löit häntä” (Sylvander 1989, 19). Havaitsin, että usein vastaus tällaisiin kysymyksiin oli ”en tiedä”. Jouduinkin usein esittämään kysymyksiä eri tavoilla tai lähestymään asiaa eri tavalla, mitkä auttoivat monessa tilanteessa. Haastattelussa ei saakaan luovuttaa liian helposti, vaan lapselle tulee antaa eräänlaista lämmittelyaikaa (Bogdan & Biklen 1992, 98). Vastaamisen suhteen auttoi varmasti myös se, että haastattelussa keskusteltiin ulkopuolisista (kuvitteellisista ja todellisista) henkilöistä.

Yritin myös huomioida haastattelussa lapsen persoonallisuuden mahdollisuuksien mukaan. Tätä luonnollisesti vaikeutti se, että tutustumisaika oli suhteellisen lyhyt eikä voi sanoa varsinaisesti tunteneeni lapsia. Osa lapsista oli melko ujoja ja tiedon saaminen oli sen takia välillä vaikeaa. Yritin saada lapset tuntemaan olonsa turvallisiksi niin, että heidän ei tarvitsisi ujostella tai pelätä tilannetta. Aldridge ja Wood (1998, 103) kirjoittavatkin, että joskus lapsen vakuuttelu auttaa tämänkaltaisissa tilanteissa.

Oma roolini haastattelun aikana oli melko neutraali. En ottanut kantaa lasten vastauksiin, jotta johdattelu olisi mahdollisimman vähäistä. Olin kuitenkin kiinnostunut lasten vastauksista ja kuuntelin niitä tarkkaan. Välillä ilmaisin myös innostusta lasten vastauksista, etenkin jos minusta tuntui, että lapsi epäröi, rohkeneeko ylipäättään vastata. Vastaajaa pitääkin muistaa välillä rohkaista vastaamaan (Fielding 1996, 140), ja hänelle tulee osoittaa huomiota (Bogdan & Biklen 1992, 97). Näillä tavoittelin sitä, että lapsi kokisi vastauksensa hyväksytyiksi ja oikeiksi ja että hän vastaisi mahdollisimman

perusteellisesti. Pyrin kiinnostuksen osoittamisella ja innostavilla kysymyksillä siihen, että lapsella olisi mahdollisuus kehittää omia käsityksiään ja ajatuksiaan. (Doverborg & Pramling 1998, 43, 45). Olin haastattelussa tavallaan tunnustelija ja tiedustelija, joka kehittäjä jatkokysymyksiä. Jatkokysymykset ovat tärkeitä, sillä niiden avulla pääsee syvemmälle tasolle (Fielding 1996, 140).

Haastattelin jokaista lasta kerran, mutta olin varautunut haastattelemaan myös toisen kerran. Tämä ei kuitenkaan ollut tarpeellista. Haastattelun kesto vaihteli eri lasten kohdalla reilusta viidestä minuutista noin 20 minuuttiin. Taustatiedot, jotka keräsin, olivat lapsen ikä ja sukupuoli. Tein myös lapsen olemuksesta sekä nonverbaaleista ilmeistä ja eleistä muistiinpanoja jokaisen haastattelun jälkeen. Näistä oli litterointivaiheessa hyötyä, sillä niiden avulla pääsi paremmin haastattelutilanteeseen ja sen pystyi näkemään uudelleen.

4.3 Aineisto ja sen analyysi

4.3.1 Aineisto

Haastatteluista syntyi noin kolme tuntia nauhaa eli keskimäärin 10 minuuttia lasta kohden. Litteroin nauhat melko pian haastattelujen jälkeen. Samalla annoin jokaiselle haastattelulle oman koodin, joka rakentui juoksevasta numeroinnista sekä lapsen sukupuolesta ja iästä. Nauhoista syntyi 72 sivua tekstiä eli keskimäärin neljä sivua lasta kohden (vaihdellen kahdesta sivusta yhdeksään). Litteroin puheen sanatarkasti, ja huomioin myös murteellisuudet ja puhekielisyyden. Jätin litteroimatta haastattelun alussa kertamani kehystymuksen muiden paitsi kahden ensimmäisen haastateltavan kohdalla, koska kertomus oli lähes identtinen kaikkien kohdalla ja siinä oli pääosin vain minun puhettani.

Etsin tästä litteroidusta aineistosta kahden ensimmäisen tutkimusongelman mukaisia tapauksia eli organisoin aineistoa, mikä oli jo alustavaa analyysia. Ensimmäistä tutkimusongelmaa koskevia tapauksia eli valheiden aiheita oli 67, ja toista

tutkimusongelmaa koskevia tapauksia eli valehtelun syitä ja motiiveja oli 59. Tapauksista suurin osa syntyi kehyskertomuksen pohjalta. Kehyskertomuksen pohjalta aiheita syntyi 51 ja tositarinoiden pohjalta 16 tapausta. Syitä ja motiiveja puolestaan syntyi kehyskertomuksen avulla 47 ja tositarinoiden avulla 12 tapausta.

4.3.2 Aineiston analyysi

Analysoin aineiston kokonaisuudessaan enkä erotellut kehyskertomuksen ja tositarinoiden kautta syntyneitä tapauksia. Tämän erottelun tein vasta tuloksia kirjoittaessani. Lasten haastattelut muodostavatkin aineiston analyysin perustan, kun menetelmänä on haastattelu (Pramling 1989, 33). Tässä tutkimuksessa analyysi oli pääosin laadullista analyysia, ja sen tavoitteena oli tulkinta ja ilmiön syvälinen ymmärtäminen. Tästä huolimatta käytin analyysissä jonkin verran hyväkseni numeroita, koska ne havainnollistavat hyvin luokkien esiintymissuhteita. Numerotiedot olivat kuitenkin sivuosassa ja analyysi oli näin ollen pääosin laadullista. Tulkinta oli analyysissä keskeisessä osassa, sillä lasten kokemusmaailmaa tutkittaessa joudutaan usein tekemään enemmän tulkintaa kuin jos tutkittavana olisi aikuisten maailma (Pramling 1989, 33–35). Haasteena oli löytää aineistosta olennaisin, pienentää informaation paljoutta, identifioida tärkeät mallit ja kommunikoida aineiston kanssa. (Patton 1990, 371–372.) Etsin aineistosta erilaisuuksia ja samanlaisuuksia (Pramling 1989, 33).

Laadullisen aineiston analyysissä on omat peruseriaatteensa. Sen ydin on toisiinsa liittyvissä prosesseissa. Näitä keskeisiä prosesseja ovat ilmiön kuvaus, luokittelu ja käsitteiden luominen sekä luokkien ja käsitteiden keskinäisten yhteyksien hahmottaminen. Näiden peruseriaatteiden lisäksi tiedostin, että tulkinta ja selittäminen ovat analysoijan vastuulla ja hänen tehtävänä on luoda juuri kyseiselle aineistolle ja tutkimukselle mielekäs ja sopiva analyysitapa. (Dey 1993, 30, 39.) Analyysi on siis prosessi, jossa aineisto järjestetään systemaattisesti ja joka mahdollistaa löydösten esittelyn (Bogdan & Biklen 1992, 153). Tarkoitukseni oli analysoida aineisto ensin kahden ensimmäisen tutkimusongelman osalta ja vasta sen jälkeen kolmannen tutkimusongelman osalta.

Alkuvaihe

Alkuvaiheessa, ennen kuin aloitin varsinaisen analyysin, luin litteroitua tekstiä läpi useamman kerran. Perusteellinen aineiston lukeminen onkin analyysin alussa hyvin keskeinen asia (Bogdan & Biklen 1992, 176), ja se luo pohjan koko analyysille. Lukemalla sain itselleni hyvän yleiskuvan aineistosta ja sen sisällöstä, ja samalla ensimmäisiä hataraan oletukseen perustuvia ryhmiä alkoi muodostua mieleeni. Aineiston perusteellinen lukeminen ja ymmärtäminen on erityisen tärkeää, kun analyysi on aineistopohjainen. Tarkoitukseni oli luonnollisesti myös huomioida aiemmat teoriat, tutkimukset ja tämän tutkimuksen viitekehys, mutta analyysin pääpaino oli aineistossa. Alkuvaiheessa lukemisen ohella pohdiskelin ja kirjoittelin muistiin alustavasti tulevia kategorioita. Kaikki ideat ja luonnokset kannattaakin kirjata muistiin (Bogdan & Biklen 1992, 176).

Aluksi aineisto oli siis järjestetty haastateltavien lasten mukaan. Seuraavaksi järjestin aineiston kahden ensimmäisen tutkimusongelman mukaisesti eli sen mukaan, mistä valehdellaan ja miksi valehdellaan. Tässä käytin hyväkseni värikyniä ja sivun marginaaleja, joihin kirjoitin tapausten koodit. Alleviivasin litteroidusta tekstistä tutkimusongelmiin liittyvät kohdat ja käytin tutkimusongelmittain eri värejä. Näistä muodostui aineistoni tapaukset, joille loin omat koodit (lapsikohtaisten koodien lisäksi). Koodi rakentui tutkimusongelmasta, tapauksen järjestysluvusta ja siitä oliko kyseessä kehyskertomuksen vai tositarinan kautta syntynyt tapaus.

Luin ja pohdiskelin syntyneitä tapauksia, ja yritin jo aloittaa alustavaa luokittelua. Kirjoitin jokaisesta tapauksesta ydinasioita muistiin. En kuitenkaan tässä vaiheessa mielestäni vielä hahmottanut kokonaisuutta riittävän hyvin ja aineisto tuntui hallitsemattomalta. Päätinkin tehdä aineistosta niin sanotun tiheän kuvauksen, jossa otin tapaukseksi koko lapsiryhmän. Tiheällä kuvauksella tarkoitan tässä sitä, että aineiston sisällöstä muodostetaan yhtenäinen kokonaisuus mahdollisimman tiiviisti ja ilman toistoa. Tiheän kuvauksen (ks. liite 2) avulla sain aineiston mahtumaan muutamalle sivulle ja vähitellen alkoi tuntua, että aineisto on edes jossain määrin hallinnassani. Tiheä kuvaus kuvaa mielestäni tutkittavaa ilmiötä hyvin ja tiivistetysti. Lisäksi tiheän kuvauksen ansiosta lukijakin saa paremman käsityksen sekä keräämästäni aineistosta

että itse ilmiöstä. Ilmiön perusteellinen ja kattava kuvaus onkin ensimmäinen askel laadullisessa analyysissä (Dey 1993, 31).

Välivaihe

Tiheän kuvauksen laatimisen jälkeen aloin luokitella aineistoa systemaattisemmin ja etsiä siitä kategorioita sekä nimetä niitä. Luokittelu on käsitteellinen prosessi, jossa en pelkästään hajottanut aineistoa osiin, vaan myös kehitin näistä osista kategorioita ja luokkia, mikä toi osat uudelleen yhteen. Kehittelin kategorioita ja luokittelua koko ajan eteenpäin, yhä syvemmälle. (Dey 1993, 43–44.)

Kehitellessäni kategorioita ja luokittelua eteenpäin olin taas käännekohdassa. Minusta tuntui, että en vieläkään saanut aineistoon todellista yhteyttä. Päätin pitää tauon. Esimerkiksi Bogdan ja Biklen (1992, 165) pitävätkin taukoa analyysivaiheessa hyvänä, sillä se tuo tutkimukseen etäisyyttä ja tutkijalle uutta intoa. Toisaalta he varoittavat liian pitkästä tauosta, jolla taas voi olla negatiivisia seurauksia. Omalla kohdallani tauko oli mitä parhain vaihtoehto. Kun jatkoin analysointia tauon jälkeen, sain aineistoon huomattavasti paremman yhteyden. Havaitsin aikaisemmassa luokittelussani epäloogisuuksia ja yhteyksien puuttumista. Lisäksi huomioni kiinnittyi sellaisiin asioihin, joita en ollut aiemmin huomannut ollenkaan. Nämä seikat ja tauko itsessäänkin motivoivat minut uudelleen työskentelyyn aineiston kanssa.

Varsinainen analyysi

Vasta tauon jälkeen pääsin mielestäni varsinaisen analyysin alkuun. Aloin hahmottaa aineistosta luontevia luokkia ja kategorioita tutkimusongelmittain. Tutkin siis aineistoa ensin erikseen kahden ensimmäisen tutkimusongelman osalta, ja lopuksi pyrin yhdistämään ne eli vastaamaan kolmanteen tutkimusongelmaan. Ennen viimeistä vaihetta, vastaamista kolmanteen tutkimusongelmaan, tutkin aineistoa myös valehtelun kohteen (kenelle valehdellaan), sukupuolen ja iän mukaan, mikä mielestäni auttoi ymmärtämään ilmiötä kokonaisuudessaan.

Kategorioiden löytäminen ja muodostaminen ei ollut helppoa, ja siinä vaivasi runsaudenpula: luokittelumahdollisuuksia tuntui olevan äärettömästi. Pääluokat alkoivat kuitenkin vähitellen nousta toisten yli, ja aineisto ikään kuin loksautti paikoilleen. Analyysin aikana onkin tarkoitus hahmottaa ja muodostaa pää- ja alaluokkia (Bogdan & Biklen 1992, 177). Annoin luokille alustavia nimiä ja testasin niiden toimivuutta aineistoon. Hyvänä tapana voidaan pitää luokkien merkitsemistä suoraan aineistoon (Bogdan & Biklen 1992, 177). Teinkin näin, ja samalla varmistui, että luokitteluni kattoi aineiston jokaisen tapauksen. Nimien antaminen luokille eli käsitteellistäminen oli myös varsin haastavaa. Tämä on tärkeä työskentelyvaihe, sillä käsitteet ovat laadullisen analyysin rakennuselementtejä (Dey 1993, 47). Käsitteellistämässä oli luonnollisesti hyötyä kirjallisuudesta, teorioista, tutkimuksista ja erityisesti tämän tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä. Hyödynsin näitä erityisesti toisen tutkimusongelman kohdalla, sillä ensimmäisen tutkimusongelman kohdalla niistä ei juuri ollut hyötyä, koska aihetta ei yksinkertaisesti ole tutkittu.

Luonnehdin luokkia aluksi useilla sanoilla tai lauseilla, ja seuraavaksi yritin antaa niille tiiviimpiä ja spesifimmin kyseistä luokkaa kuvaavia nimiä. Käsitteet muuttuivat prosessin aikana, kun pääsin syvemmälle ilmiön ytimeen. Luokkien ja käsitteiden luomisen jälkeen siirryin vähitellen tulosten kirjoittamiseen. Samalla aloin tarkemmin etsiä aineistosta kuhunkin luokkaan hyvin sopivia näytteitä. Laadin myös erilaisia kuvioita, sillä kuvioiden tekeminen on minulle luonteva tapa hahmottaa ja ymmärtää ilmiön ydin ja sen osa-alueiden yhteyksiä. Tulosten kirjoitusvaihe ei kuitenkaan ollut passiivista tulosten ja löydösten raportointia, vaan samalla myös analyysin jatkoa ja viimeistelyä. Palasin myös usein takaisin alkuperäiseen aineistoon ja mietin luokittelujeni onnistumista ja toimivuutta. Prosessi siis jatkui ja kehittyi koko ajan.

Vastattuani kahteen ensimmäiseen tutkimusongelmaan ja tarkasteltuani valehtelua sen kohteen sekä vastaajan sukupuolen ja iän mukaan siirryin kolmanteen tutkimusongelmaan. Kolmanteen tutkimusongelmaan vastaaminen oli hiukan erilaista kuin kahden edellisen. Tässä vaiheessa analyysin aineistoksi muodostui kahdesta edellisestä ongelmasta nousseet tutkimustulokset, mutta siten, että haastatteluaineisto oli koko ajan analyysissä rinnalla. Luin tuloksia läpi ja pohdin, mitä ne oikein tarkoittavat ja miten niistä saisi muodostettua yhtenäisen kuvan itse ilmiöstä.

Kolmanteen ongelmaan vastaaminen oli mielestäni erilaista, siksi myös päätin esittää luokittelun eri muodossa kuin kahden edellisen kohdalla. Päätin luoda aineiston ja aikaisemmin luokittelimieni tulosten avulla lasten valehtelusta ns. nelikentän, jossa ilmiö jakaantuu eri sektoreille tiettyjen tärkeiden ulottuvuuksien perusteella. Ulottuvuudet näille sektoreille nousivat aineistosta ja tuloksista hyvin luontevasti ja selvästi. Kuvaavien nimien löytäminen näiden ulottuvuuksien väliin muodostuneille sektoreille oli haastavampi tehtävä. Kokeilin niihin monenlaisia sanoja, ja vihdoin kokeilun ja testaamisen jälkeen päädyin mielestäni sopivaan ratkaisuun. Testasin näitä neljää luokkaa vielä aineiston tapauksiin varmistaakseni niiden sopivuuden. Tulokset jakautuivat näin ollen neljään osaan (valheiden aiheet, valehtelun syyt ja motiivit, tarkastelu valehtelun kohteen, vastaajan sukupuolen ja iän mukaan sekä lasten valehtelu ilmiönä), joista neljäs toimii samalla eräänlaisena johtopäätöksenä ja yhteenvetona tutkimustuloksille.

5 TULOKSET

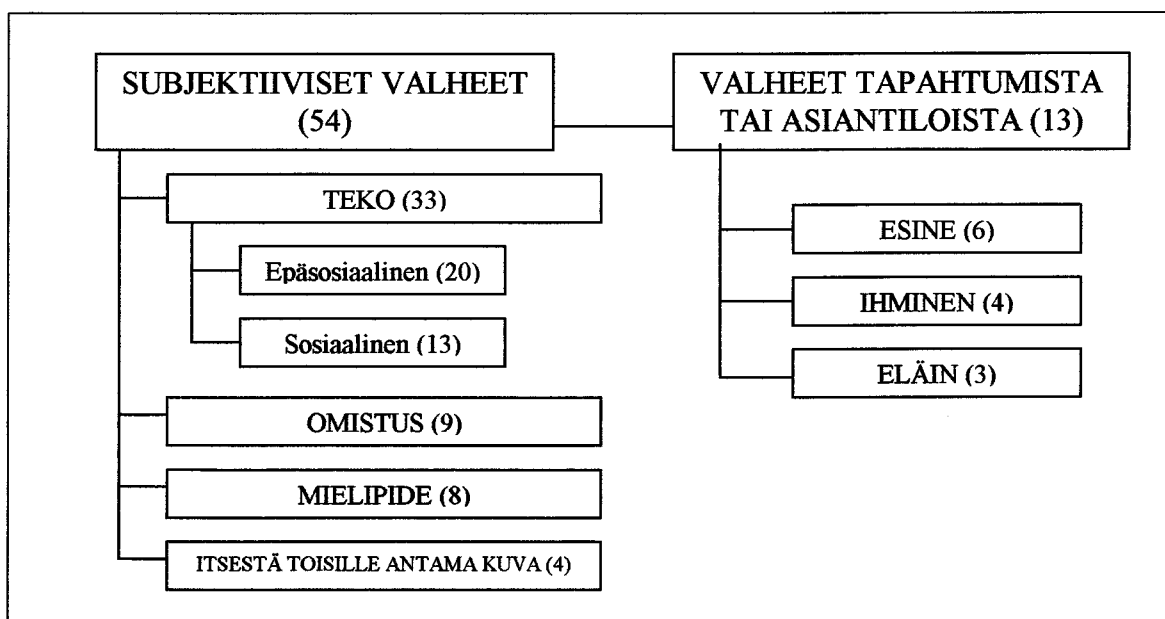
Esitän tässä luvussa tutkimuksen tulokset ja löydökset. Luku jakautuu alalukuihin tutkimusongelmittain. Laadin jokaisen tutkimusongelman pohjalta kuvion, jonka tarkoituksena on havainnollistaa syntyneitä luokkia ja niiden suhteita. Lisäksi tarkastelen tuloksia valehtelun kohteen sekä haastateltavan lapsen sukupuolen ja iän mukaan. Tuloksia lukiessa on tärkeää ymmärtää, mistä lapsista on kulloinkin kyse. *Haastateltava lapsi* tarkoittaa tutkimuksen informanttia eli lapsia, joita haastattelin. *Kehyskertomuksen lapsi* on joku kertomuksen neljästä kuvitteellisesta lapsesta, josta haastateltava lapsi kertoi. *Tositarinan lapsi* puolestaan on todellinen ja haastateltavalle tuttu lapsi, josta haastateltava lapsi kertoi haastattelun tosielämä-osuudessa.

Tekstissä esiintyvät suorat lainaukset ovat haastatteluaineistosta. Lainauksissa haastattelijan merkinä on H ja haastateltava lapsi ilmaistaan koodilla, joka koostuu järjestysnumerosta (1–16), sukupuolesta (T = tyttö, P = poika) ja iästä (5, 6, 7). Tapausten koodit taas koostuvat siitä, kumpaan kahdesta ensimmäisestä tutkimusongelmasta tapaus vastaa (A = valheiden aihe, B = valehtelun syy ja motiivi), tapauksen järjestysnumerosta (B:ssä sekä aiheiden mukainen järjestysnumero että syiden ja motiivien oma järjestysnumero) sekä siitä, onko kyseessä kehyskertomuksen (K) vai tositarinan (T) kautta saatu tapaus. Jos aineistossa esiintyy oikeiden henkilöiden nimiä, ne on tässä muutettu keksityiksi. Kehyskertomuksen lasten nimiä (Liisa, Matti, Maija ja Pekka) ei kuitenkaan ole muutettu. Suluissa olevat merkinnät on lisätty sisällön ymmärtämiseksi.

5.1 Valheiden aiheet

Lähes kaikki haastateltavat lapset osasivat kertoa valheiden aiheista valehtelun negatiivisesta leimasta huolimatta. Osalla haastateltavista kaikki tapaukset olivat hyvin samankaltaisia tai jopa samanlaisia, osalla tapaukset taas olivat toisiinsa nähden täysin erilaisia. Aiheiden sijoittuminen lasten valehtelun kentässä näkyy kuviossa 2 (s. 35).

Valtaosa kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valheista liittyi lapseen itseensä. Keskeisin valhetyyppi ja ensimmäinen pääluokka olikin *subjektiiviset valheet*, jotka olivat kertomuksen tai tarinan lapsen itsestään kertomia valheita. Subjektiiivisen valheen sisältö oli lapsen itse suorittama tai suoraan lapseen kohdistuva. Subjektiiivisia valheita oli neljänlaisia: teko, mielipide, omistus ja itsestä toisille antama kuva. Yli puolet subjektiivisista valheista oli valheita lapsen teoista. Valheet lapsen teoista voitiin edelleen jakaa kahteen luokkaan: epäsosiaalisiin ja sosiaalisiin tekoihin. Valheiden aiheet liittyivät myös kertomuksen ja tarinoiden lasten ympärillään havaitsemiin asioihin. Tällaisia valheita olivat *valheet tapahtumista tai asiantiloista*. Tämä toinen pääluokka oli edellistä huomattavasti pienempi. Valheet tapahtumista tai asiantiloista jakautuivat seuraaviin luokkiin: valheet esineistä, ihmisistä ja eläimistä. Valheiden luokat, niiden keskinäiset suhteet ja tapausten esiintymismäärät on kuvattu kuviossa 3.

Kuvio 3 Lasten valheiden aiheet

5.1.1 Subjektiiiviset valheet

Aineistossa oli siis selvästi eniten subjektiiivisiä valheita. Subjektiiivisista valheista sekä kehyskertomuksen että tositarinan lapset valehtelivat yleisimmin omista teoistaan. *Teoilla* tarkoitetaan tässä mitä tahansa lapsen itse fyysisesti tekemää tai havaittavaa tekoa, esimerkiksi hyppäämistä, syömistä, särkemistä tai pelottelua. *Epäsosiaaliset teot* olivat sellaisia, jotka olivat teon kohteen kannalta epämiellyttäviä tai yleisesti ottaen tuhmia tekoja, kuten lyöminen. *Sosiaaliset teot* puolestaan olivat sellaisia, jotka olivat teon kohteen, valheen kuulijan tai kertojan itsensä kannalta miellyttäviä tai ihailtavia, kuten yksin kotiin meno. Sosiaaliset teot saattoivat toisaalta olla melko neutraaleja tai yhdentekeviäkin, mutta niillä oli kuitenkin lasten keskinäisissä vuorovaikutustilanteissa valehtelijan tai valheen kohteen kannalta sosiaalista positiivista arvoa.

Omistukseen kuului lasten omistamat esineet ja asiat sekä lasten saamat lahjat. *Mielipiteet* tarkoittivat lasten omia ajatuksia joistakin asioista, esimerkiksi makuasioista. *Itsestä toisille antama kuva* puolestaan kertoi siitä, millaisena lapsi näki itsensä. Aineistossa ei esiintynyt valheita sairaudesta, tehtävän laiminlyömisestä, tekemättömästä asiasta tai tyytyväisyydestä, joita Waksler (1996) piti tutkimuksessaan lasten valheiden aiheina.

Epäsosiaaliset teot

Suurin valheiden alaluokka oli epäsosiaaliset teot. Sekä kehyskertomuksen lapset (26 kertaa) että tositarinoiden lapset (7 kertaa) valehtelivat yleisimmin juuri epäsosiaalisista teoistaan. Tämä luokka muistuttaa useiden tutkijoiden mainitsemaa ilkityö-luokkaa. Muun muassa Bussey (1999) ja Waksler (1996) esittävät tutkimuksissaan tämän valhetyypin, ja Busseyn mukaan se on yleisin lasten valheiden aihe. Näin oli tässäkin tutkimuksessa, mutta aineistoni perusteella ilkityö-termiä paremmin luokkaa kuvaa termi epäsosiaalinen teko, koska kaikki epäsosiaaliset teot eivät liittyneet ilkitöihin.

Epäsosiaalisista teoista kertovat valheet olivat joissakin tapauksissa valheita varsinaisista ilkitöistä, jotka kiellettiin valheen avulla. Tätä tyyppiä esiintyi aineistossa vähemmän kuin Busseyn (1999) tutkimuksen perusteella olisi voinut ajatella.

Aineistosta löytyi kuitenkin muutama (6) tapaus, jotka olivat selvästi ilkitöitä. Näistä puolet oli kehyskertomuksen lasten ja puolet tositarinoiden lasten valehtelemia. Oheisista esimerkeistä käy ilmi, että näissä tapauksissa valehdeltiin esimerkiksi ikkunan särkemisestä, lyömisestä ja tuhuudesta yleensä.

H: Entäs sitten tää sitten, tämä Matti? Mistähän se olis valehellu?

1P6: Mmm. Että se oli särkeny ikkunan.

H: Ai jaa. Kenelle se oli sitten valehdellu siitä?

1P6: Jollekki toiselle aikuiselle.

H: -- Oliko se oikeesti särkeny sen?

1P6: Mm-m (oli).

(A2K)

H: Mistäs aiheesta se (Marja) valehteli?

2T6: Mmm. Sellasesta, että... Tiina on lyöny. Se on minun toinen serkku.

H: Että se on lyöny. Nii ja se (Tiina) ei oikeesti ollukkaan?

2T6: Niin ku se (Marja) ite oli.

(A12T)

8T6: -- Esimerkiksi ne on omalle äitille valehellu.

H: Mitä ne on äitille valehellu?

8T6: "Minä oon ollu tosi kiltti eskarissa!"

H: Semmosta? Ja oikeesti ei oo ollukkaan?

8T6: Mm. -- Ne on vaan että. Se äiti, että miksette... (Äiti:) "Täti sano, että te ootte ollu tosi tuhmina." Ja sitten minä oon kuullu, (että lapsi sanoo,) että ei! (Lapsi:) "Ko täti valehteli!"

H: Ai, sitte sanotaan, että täti onki valehellu.

8T6: Mm.

(A39T)

Yllättävää kyllä, osa valheista oli sellaisia, joissa valehdeltiin omasta tuhuudesta tai ilkityöstä, mutta siten, että kehyskertomuksen lapsi väitti olleensa tuhma, vaikka todellisuudessa oli ollut kiltti eikä ollut tehnyt kyseistä ilkityötä. Näissä tapauksissa valheen aihe oli epäsosiaalinen teko, mutta sitä ei ollut tehty. Näitä tapauksia oli kolme: kaikki olivat samalta haastateltavalta lapselta ja valehtelijana oli aina kertomuksen lapsi.

H: Mitähän se tuo Liisa kertoo, minkähänlaisen valheen se Liisa on joskus kertonu?

8T6: Esimerkiksi semmosen, että on tuo ollu tuhma ja, vaikka se ei oo oikeesti. -- Että minä oon tuhma, vaikka se on ollu oikeesti kiltti.

(A34K)

H: -- No, mitähän tuo Matti kerto sitten?

T6: -- Että se sano tätille, että minä oon lyöny toisia, mutta se ei oo oikeesti.

(A35K)

H: -- Entäs sitte tämä, Maija?

8T6: Että se on ollu muka tuhma, mutta se ei oo. -- No, se, se haluaa mennä... Toisia, hiekalla leikkiny ja sitte heittää päähän. -- Se on oikeesti ollu kiltti.

(A36K)

Joskus epäsosiaalinen teko esitettiin valheen avulla radikaalimpana kuin se todellisuudessa olikaan. Kehyskertomuksen lapsi muutti valheella todellisen epäsosiaalisen teon vielä negatiivisemmaksi teoksi valheen kohteen kannalta, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

H: Mitä se oli sille pikkuveljelle sanonu?

4T6: Että se on heittäny roskikseen sen lelun. -- Se ei oikeesti ollu, mutta se sano.

H: Niin, se semmosta sano. Mitä se pikkuveli sano sitte?

4T6: Se sano, että ei saa heittää leluja roskikseen.

H: Niin se usko sen, että se ois muka heittäny sen.

4T6: Ei ollu, mutta se sano.

H: Niin. Uskoko se veli, että se on heittäny oikeesti?

4T6: Se luuli, mutta sitte se sano sille, että en oo muuta, ku heittäny terassille sen.

(A17K)

Aineiston perusteella sekä kehyskertomuksen että tositarinoiden lapset voivat valehdella näiden edellisten tapausten lisäksi silloin tällöin muistakin epäsosiaalisista teoistaan. Näitä pari kertaa aineistossa esiintyneitä tapauksia olivat yhteisten tavaroiden piilottaminen ja toisen pelottelu.

H: Mitä sää sille Markolle valehtelit?

13P5: Että, minä oon piilottanu yhen Turtles-kasetin.

H: Turtles-kasetin?

13P5: Nii.

H: Uskoko se Marko sitte?

13P5: Ei.

(A56T)

H: Mitähän se (Liisa) on valehellu? --

12T6: Oiskohan se pelotellu jottai ja sitte sitä ei oo olemassakaan.

H: Ai jaa. Nii, että pelotellu tätä Maijaa jollaki, mitä ei oikeesti ookkaan.

12T6: Mm-m.

H: Mikähän se, millähän se ois pelotellu?

12T6: Niinkö semmosella kummituksella

(A55K)

Aineiston perusteella myös sellaiset epäsosiaaliset teot kuten lupauksen rikkominen, luvaton teko, ja karkaaminen olivat joidenkin kertomuksen ja tarinoiden lasten mielestä valehtelua. Tarkastelen näitä valehteluna kyseenalaisia seikkoja tarkemmin luvussa 5.4.

Sosiaaliset teot

Sosiaaliset teot olivat toinen tekoihin liittyvä alaluokka ja aineiston perusteella toiseksi suurin valheiden aiheiden luokka. Aikaisemmista tutkimuksista en löytänyt tämän

kaltaisesta luokasta mainintoja valheiden aiheiden yhteydessä. Valehtelun yleisen tyyppittelyn saralla tämän kaltaisia mainintoja tosin esitetään, mutta käsittelen niitä luvussa 5.4. Sosiaaliset teot -luokan valheet olivat sellaisia, jotka kertoivat kehyskertomuksen tai tositarinan lapsen urotyöstä tai lapselle merkittävästä teosta. Olennaista oli, että lapsi oli teostaan, jota tosin todellisuudessa ei ollut tapahtunut, ylpeä ja hän kertoi siitä mielellään toisille. Teolla oli siis sosiaalinen funktio. Sosiaalisista teoista valehtelivat pääasiassa kehyskertomuksen lapset (12 kertaa), sillä tositarinan lapsi valehteli niistä vain kerran. Seuraavista näytteistä havaitsee, että kehyskertomuksen lapsi oli valehdellut teosta, jota piti rohkeana tai erikoisena.

H: -- Mistähän tämä Liisa oli valehellu?

1P6: Että se oli hypänny latvasta.

H: Jostain korkeelta?

1P6: Niin.

H: -- Niin minkähänlainen juttu se oli sitten?

1P6: Että se ei ollu oikeesti hypänny.

(A1K)

H: Mistähän se (Liisa) oli valehellu?

14T6: Varmaan se oli sanonu semmosta, että sillä olis ollu joku esitys ja ei olis oikeesti ollu.

(A59K)

Sosiaalisista teoista kertovissa valheissa teko oli usein sellainen, että se saattoi herättää valheen kuulijassa kateellisuutta ja valheen kertojassa eli kehyskertomuksen lapsessa vastaavasti ylpeyttä. Tapauksilla oli selvä positiivinen sosiaalinen arvo kehyskertomuksen lasten keskinäisissä vuorovaikutustilanteissa.

H: -- Mistä se Maija oli valehellu joskus, minkä se kerto nuille toisille?

1P6: Että se oli tota, mmm, ottanu, ostanu karkki-, ison karkkipussin.

H: Niin, mitä se valehteli siitä?

1P6: Niinku, että se ei ollu oikeesti syöny ite.

H: Oliko se ostanukkaan oikeesti sitä koko karkkipussia?

1P6: Ei.

(A3K)

H: Mistähän se (Matti) on kertonu valheen?

5T6: -- Että se valehteli semmosen jutun, että sen isä ja äiti ei ois kotona ja... ja se ite ois muka mennu jonku kaverin luo. Se valehteli semmosta.

H: -- Ni mitä se sano, valehteli nuille kavereille, että...

5T6: Että isä ja äiti oli mennu töihin ja ite ois muka mennu kaver-, kaverin luo. -- Vaikka se oli ite kotona.

(A21K)

Monessa tapauksessa teko oli yksin tekemistä tai suoriutumista kehyskertomuksen tai tositarinan lapselle haasteellisesta tai rohkeutta vaativasta teosta, mikä toi valheeseen

sosiaalisen ulottuvuuden. Kaikki kuusi tapausta olivat samalta lapselta, ja tähän kuuluu myös luokan ainoa tositarinan lapsen valhe.

H: Mitähän se (Liisa) on sille opelle valehelli?

11P5: Jotaki, että minä oon tehny kotona semmosta ja semmosta ja vaikka ei ees oo.

H: Mitähän se muka olis tehny siellä kotona?

11P5: Että lähteny yksin rannalle.

(A50K)

H: -- Mistähän se Maija on (volehelli)?

11P5: Ko se on menny yksin kottiin.

H: -- Vaikka ei ei oikeesti oo menny?

11P5: Nii.

H: Ai jaa. Kenen kanssa se on sitte oikeesti menny?

11P5: Sen äiti on tullu hakkee.

H: Äiti on hakenu. Kenelle se valehtelee?

11P5: Jollekki isolle pojalle.

(A52K)

H: Mistähän ne (lapset) on valehelli?

11P5: Ko ne haluaa, siinä meiän rannassa, ni siinä oli, toinen lapsi sano, että minä, että se on muka lähteny yksin venneellä.

H: Samallaisen tarinan, ku tuo Pekka?

11P5: Nii.

H: -- Oliko se oikeesti lähteny?

11P5: Ei.

(A54T)

Teoista kertovat sosiaaliset valheet saattoivat olla suhteellisen neutraalejakin. Kontekstista kävi kuitenkin ilmi, että niillä oli jonkinasteista sosiaalista merkitystä valheen kertojalle (eli kehyskertomuksen lapselle) tai kohteelle. Seuraavat tapaukset, uimaan, pyöräilemään tai pikkuhuoneeseen meno, paljastuivat kontekstin perusteella teoiksi, joilla oli sosiaalista merkitystä.

H: Mistähän se (Liisa) on valehelli?

5T6: -- Mmm, noo oisko, ku se valehteli, että se muka lähtee uimaan --

(A20K)

H: Mikähän juttu se Pekalla...

5T6: Että se ois muka pyörällä menny pyöräilemään kaupungille, vaikka se oli kotona ja katto videota ja söi karkkia ja limukkaa ja kaikenlaista makkeeta.

(A23K)

H: Minkähänlaisia tarinoita ne kerto siitä valehtelusta sitte toisille?

8T6: Esimerkiksi jos ne mennee pikkuhuoneeseen leikkimään, ja sannoo, mä meen, mä meen, tuonne ulos, ni esimerkiksi semmonen on valehtelua.

H: Nii, ku oikeesti tullee tänne (pikkuhuoneeseen) sitte.

8T6: Mm.

(A33K)

Omistus

Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset valehtelivat joskus myös omistamistaan tai saamistaan esineistä. Tapauksista kolmasosa oli tositarinoiden lasten ja loput kehyskertomuksen lasten valehtelemia. Parissa tapauksessa, toinen kehyskertomuksen lapsen valhe ja toinen tositarinan lapsen valhe, omistuksen kohteena oli kulkuneuvo, kuten auto tai oheisen esimerkin mönkijä.

3P6: Timo on valehellu.

H: Nii.

3P6: Ja Tonikin, että sillä on mönkijä, mutta ei muuta.
(A14T)

Kulkuneuvojen lisäksi muutkin tekniset esineet ilmeisesti kiinnostivat kehyskertomuksen lapsia. Kahdessa tapauksessa kehyskertomuksen lapsi valehteli omistavansa puhelimen.

H: Minkäs se on kertonu tuolle Liisalle?

14T6: Että mulla on oikee kännykkä.

H: Ohhoh. Semmosen jutun. Oliko sillä oikeesti?

14T6: Ei.

(A62K)

Yhdessä tapauksessa tositarinan lapsi valehteli omistavansa joitakin leluja. Nämä lelut olivat poikien tyypillisesti arvostamia sota- ja taisteluleluja, kuten esimerkki paljastaa.

H: Mistäs se on kertonu valheita?

3P6: Että sillä on, sillä on muka semmonen nyrkkeilijäraketti.

H: Raketti?

3P6: Niin ja hävityskone ja semmonen panssarivaunu.

(A13T)

Loput omistamiseen liittyvät valheet olivat sellaisia, että kehyskertomuksen tai tositarinan lapsi valehteli saaneensa jotakin. Aineistossa näitä tapauksia oli neljä. Niissä lapsi oli saanut lelun, makeisia, rahaa tai lemmikin.

H: -- Mistä se sille Matille valehteli?

14T6: No vaikka siitä, että, että se eskarin täti anto sille rahhaa.

H: Mm.

14T6: Ja se ei antanutkaan. -- Minäki oon vahe-, valehellu semmosen.

H: No?

14T6: Samallaisen.

H: Ku tämä Maija?

14T6: Mm. Minnaki oli ja me... Ja Marja.

H: Kenelle te valehtelite?

14T6: Pojille.
 H: Mistä?
 14T6: No, että ope anto meille karkkia ja rahaa.
 (A60K, A61T)

Mielipiteet

Aineiston perusteella kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset valehtelivat joskus myös mielipiteistään. Myös Waksler (1996) ja Bussey (1999) ovat havainneet, että mielipiteet voivat olla lasten valheiden aiheita. Mielipiteet olivat lapsen käsityksiä erilaisista asioista, ja ne liittyivät usein lapselle tuttuihin tai lasta kiinnostaviin asioihin. Neljäsosa näistä valheista oli tositarinoiden lasten (2) ja loput kehyskertomuksen lapsen valehtelemia (6). Molemmat tositarinan lapsen valheet olivat samalta haastateltavalta, ja niissä tositarinan lapsi valehteli, että nukke tai muret ovat eläviä ja oikeita. Ohessa on esimerkkejä kehyskertomuksen lasten mielipiteistä.

H: Entäs tää Matti sitte. Minkäslaisen se kertoo?
 6P6: Että... Että nuo, lentokoneet, mm, on muka maan alla.
 (A25K)

H: No mitä se kerto, ku se täti ei uskonu?
 16T6: Että banaani on pahhaa.
 H: Kertoko? Ja mitä se oikeesti ajatteli siitä banaanista?
 16T6: Että se on hyvää.
 (A66K)

Mielipide-valheella saattoi olla selvä tavoite taustalla, jolloin kehyskertomuksen lapsi tietoisesti valehteli asiasta. Seuraavasta tapauksesta havaitsee helposti, että kehyskertomuksen lapsen mielipide ei ole ollut todellinen.

H: Mikä juttuhan se oli, ku se Liisa ei uskonu?
 16T6: Se juttu, että, mm, että se, barbit on tyhmiä.
 H: -- Mitä se oikeesti sitte ajatteli niistä barbeista, tuo Pekka?
 16T6: Se tykkää itte leikkiä niillä.
 H: -- Saiko se sitte leikkiä niillä ite?
 16T6: Ei saanu, ko tämä meni kertoo tätille.
 H: Ahaa, joo. Mitäs siinä sitten kävi?
 16T6: Että tää (Liisa) sai leikkiä niillä.
 H: Leikkikö nämä sitten yhdessä?
 16T6: Ei vaan tuo (Pekka) pantiin nurkkaan.
 (A67K)

Itsestä toisille antama kuva

Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valheiden aiheena oli muutamassa tapauksessa myös lapsen itsestään toisille antama kuva eli se, mikä tai millainen lapsi koki olevansa. Valheista yksi oli tositarinan lapsen valehteleva ja kolme kehyskertomuksen lapsen valehteleviä. Omaan perheeseensä liittyen kehyskertomuksen lapsi valehteli olevansa isosisko tai kaksonen. Sekä kehyskertomuksen lapsi että tositarinan lapsi valehteli kerran myös fyysisestä olemuksestaan.

7T6: Mutta sitten se oli sanonu, mm, sen lisäksi, että tuota, nämä on kaksosia.

H: Mitä kaks asiaa (en saanut ensin selvää)?

7T6: Mm. Eikö nämä niinkö, että nämä (kertomuksen Liisa ja Maija) on kaksosia. (A31K)

H: No, entäs tää Maija? Mistähän se Maija kerto?

5T6: Että siltä ois muka leikattu hiukset lyhyeksi. Ettei ne sais nähä niitä, vaikka sillä onki pitkät hiukset. (A22K)

15T6: No eilen minä kuulin, ku Sanna sano, että sillä ei oo enää kipsiä, vaikka sillä oli. (A64T)

5.1.2 Valheet tapahtumista ja asiantiloista

Valheet tapahtumista tai asiantiloista liittyivät subjektiivisten valheiden tapaan usein läheisesti valehtelevaan lapseen, mutta niissä keskuksena ei ollut lapsi itse vaan esine, joku toinen ihminen tai eläin. Tapahtumiin ja asiantiloihin liittyvät valheet *esineistä* kertoivat, mitä jollekin esineelle oli tapahtunut, esimerkiksi esineen rikkoutumisesta. *Ihmiseen* liittyvät tapahtumat tai asiantilat olivat sellaisia, joissa toinen, usein lapselle läheinen ihminen, teki jotakin tai hänelle oli tapahtunut jotakin. Kaikki tapahtumia ja asiantiloja koskevat valheet *eläimistä* liittyivät hirven yllättävään esiintuloon.

Esine

Aineiston perusteella voi sanoa, että kehyskertomuksen lapset valehtelivat joskus erilaisista esineistä (subjektiivisissa valheissa myös esineisiin liittyviä valheita). Kaikki tapahtumiin ja asiantiloihin liittyvät esineistä kertovat valheet olivat kehyskertomuksen lasten valehteleviä, eli tositarinoiden lapset eivät valehdelleet tapahtumien ja

asiantilojen yhteydessä esineistä. Kehyskertomuksen lapset valehtelivat siitä, mitä esineille tapahtui tai millaisia ne olivat. Puolet näistä valheista kertoi esineen (ikkunan, sängyn tai lampun) rikkoutumisesta, ja ne olivat kaikki samalta haastateltavalta lapselta.

H: Mitä se oli sille äitille kertonu?

4T6: Että on mennä ikkuna rikki. -- Se ei ollu oikeesti mennä, mutta se sano, että oli mennä rikki.

(A15K)

H: Mikähän se (valhe) oli (isoveljelle)?

4T6: Että sen sänky on mennä rikki.

H: -- Ai jaa. Mitä se isoveli siihen sano sitte?

4T6: Se sano, että ei oikeesti oo mennä rikki.

(A16K)

Toinen puoli esineisiin liittyvistä valheista kuvasi tapahtumaa, joka oli suhteellisen neutraali ja tavanomainen. Nämäkin tapaukset olivat samalta haastateltavalta. Tällainen tapahtuma voi sattua lähes milloin tahansa ja kenelle tahansa, kuten esimerkit osoittavat.

H: Mistäs se on Liisa valehellu tälle Maijalle?

10P6: Että puhelin soi.

(A45K)

H: Minkälaisen valheen se on kertonu?

10P6: Että, että... tippunu kirja siellä. -- Pöyältä.

(A47K)

Ihminen

Joskus kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset valehtelivat myös sellaisista tapahtumista ja asiantiloista, jotka liittyivät toiseen ihmiseen. Valheista kolme oli kehyskertomuksen ja yksi tositarinan lapsen kertoma. Tapahtumiin tai asiantiloihin liittyvät valheet, jotka kertoivat ihmisestä, kertoivat nimenomaan toisesta ihmisestä. Jos nämä valheet olisivat kertoneet valehtelijasta itsestään, ne kuuluisivat subjektiivisiin valheisiin. Esimerkeistä ensimmäinen kertoo tositarinan lapsen kaverista ja toinen kehyskertomuksen lapsen kaverista.

H: Mistä se Anssi on valehellu?

2T6: Että kaveri on tullu.

(A6T)

H: Minkälainen juttu se oli ollu, ku se oli tuolle toiselle...?

7T6: Että tuota... Maija tulee sen luona käymään.

(A28K)

Kaverin tulon lisäksi kehyskertomuksen lapset valehtelivat kahdesta muusta toiseen ihmiseen liittyvästä seikasta. Toinen näistä valheista kertoi toisen fyysisestä ulkonäöstä, ja toinen toiselle sattuneesta tapahtumasta.

H: No entäs mistä tämä Maija sitte, mistäs se Maija kerto?

7T6: Että, mm, tällä (osoittaa lyhythiuksista Liisaa) on pitkät hiukset.
(A30K)

H: -- Mistä se on valehellu?

16T6: Mm, että, laskettelemisesta.

H: -- Mitä se siitä laskettelemisesta kerto?

16T6: Että joku on kaatunu. -- Vaikka ei oookkaan kaatunu.
(A65K)

Eläin

Silloin tällöin kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset valehtelivat myös eläimiin liittyvistä tapahtumista ja asiantiloista (myös subjektiivisissa valheissa oli eläimeen liittyvä valhe: lapsi valehteli saaneensa lemmikin). Tapahtumiin tai asiantiloihin liittyvissä valheissa kaikki kolme eläinvalhetta kertoivat hirvestä. Niissä hirvi oli ilmestynyt yllättäen joko ikkunan eteen tai tielle. Valheista yksi oli kehyskertomuksen lapselta ja kaksi tositarinoiden lapsilta.

H: Mitä se Timo...

10P6: Että hirvi ollu, tuolla ikkunassa, ku oltiin ruokailussa. -- Minä kattoin, ei ollu.
(A49T)

13P5: No, oon tuolla Ranualla, ni, mm valehellu kans Mikolle, että oho, hirvi! Eipäs ollukkaan!
(A58T)

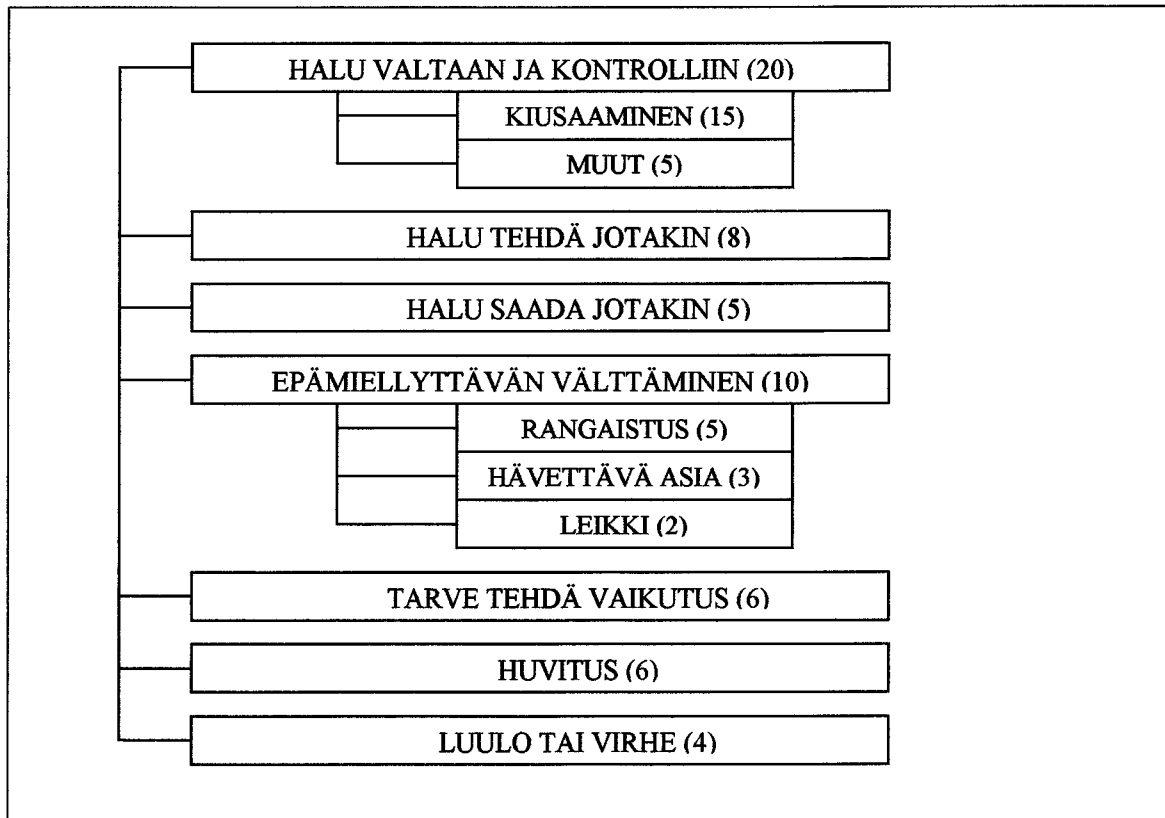
5.2 Valehtelun syyt ja motiivit

Valehtelun syitä ja motiiveja on tutkittu jonkun verran, mutta sellaisia tutkimuksia, joissa lapset itse olisivat määritelleet lasten valehtelun syitä ja motiiveja ei juuri ole. Vastaaminen tähän tutkimusongelmaan tuotti haastateltaville lapsille selvästi enemmän vaikeuksia kuin edelliseen. Suoraan miksi-kysymykseen vastaus oli usein pelkkä ”en tiä”. Kuitenkin kun kyselin valehtelusta laajemmin ja eri tavoin, paljastui usein, miksi

kehyskertomuksen tai tositarinan lapsi valehteli. Näitä tapauksia muodostui yhteensä 59 (67:sta valheen aiheesta), eli syy löytyi lähes kaikkiin tapauksiin. Syiden ja motiivien sijoittuminen lasten valehtelun kentässä näkyy kuviossa 2 (s. 35).

Aineiston ja kirjallisuuden perusteella (erityisesti hyödynsin Stjernholmin, 1999, syiden luokittelua) lasten valehtelun syyt ja motiivit voitiin luokitella seitsemään pääluokkaan: halu valtaan ja kontrolliin, halu tehdä jotakin, halu saada jotakin, epämiellyttävän asian välttäminen, tarve tehdä toiseen vaikutus, huvitus ja luulo tai virhe. Kolmessa ensimmäisessä lapsi siis halusi jotakin. *Halu valtaan ja kontrolliin* tarkoitti sitä, että valehtelun syynä ja motiivina oli halu hallita toisia tai kontrolloida tilannetta. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että valheen avulla haluttiin kiusata toista. *Halu tehdä jotakin* puolestaan tarkoitti sitä, että haluamisen kohteena oli jokin teko. *Halu saada jotakin* taas tarkoitti sitä, että lapsi yritti valehtelun avulla saada itselleen jotakin, esimerkiksi jonkun esineen.

Neljäs pääluokka eli *epämiellyttävän asian välttäminen* tarkoitti sitä, että lapsi yritti valehtelun avulla välttää itselleen negatiivisen tai epämiellyttävän asian. Viides pääluokka, *tarve tehdä toiseen vaikutus*, tarkoitti sitä, että valehtelun avulla yritettiin vaikuttaa toiseen, lapseen tai aikuiseen, ja mahdollisesti saada tämän huomio kohdistumaan lapseen itseän. Kuudenneksi valehtelun syynä ja motiivina oli *huvitus*, jolloin lapsi valehteli huvittaakseen itseään tai itseä ja toisia. Viimeisenä luokkana oli *luulo tai virhe*. Tämä tarkoitti sitä, että lapsi ei tiennyt, miten asia oli oikeasti, tai luuli tietävänsä, mutta ei todellisuudessa tiennytkään. Luulo tai virhe ei varsinaisesti ole valehtelua, mutta niitä tarkastellaan tässä vaiheessa valehtelun syinä (tarkempi käsittely luvussa 5.4.2). Valehtelun syiden ja motiivien luokista näkee, että monissa tapauksissa valehtelun taustalla oli tavalla tai toisella lapsen oma etu, mikä on havaittu useissa aikaisemmin tehdyissä tutkimuksissakin (esim. Piaget 1983, Waksler 1996). Syiden ja motiivien pääluokat alaluokkineen ja tapausten esiintymismäärät näkyvät kuviossa 4.

Kuvio 4 Lasten valehtelun syyt ja motiivit

5.2.1 Halu valtaan ja kontrolliin

Aineiston perusteella halu valtaan ja kontrolliin oli yleisin kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelun syy. Käytin hyväkseni tämän luokan nimeämisessä Stjernholmin (1999) tutkimusta. Hän esittää lasten valehtelun syiden luokittelussa samanlaisen luokan. Tämän luokan tapauksia kaikista 59 tapauksesta oli reilu neljännes. Luokan tapauksista enemmistö oli kehyskertomuksen lapsilta ja vajaa neljännes tositarinoiden lapsilta. Suurimman alaluokan tässä luokassa muodosti kiusaaminen. Sen lisäksi luokkaan kuului muita, kerran tai kahdesti esiintyneitä tyyppisiä.

Kiusaaminen

Kiusaaminen tarkoittaa tässä ensinnäkin sitä, että kehyskertomuksen lapsen valehtelun syynä oli halu kiusata toista. Halu kiusata saattoi kohdistua sekä toiseen lapseen että aikuiseen. Valehtelu oli näissä tapauksissa tietoinen valinta ja sillä haluttiin nimenomaan kiusata toista osapuolta. Myös oma olotila saattoi laukaista halun kiusata valehtelemalla, kuten viimeinen esimerkki osoittaa.

H: -- Miksi se Pekka sitten yritti kuitenkin valehella?
 4T6: Ko se halus kiusata sitä.
 (B18/14K)

H: -- Mitähän se ajattelee tuo Liisa, ku se semmosen valheen kerto (opettajalle)?
 11P6: Pahhaa. -- Halluu kiusata.
 (B50/44K)

H: Mikähän siinä oli, että se kerto semmosen jutun?
 1P6: Se oli vihanen.
 (B1/2K)

Mielenkiintoista oli, että valehtelun avulla haluttiin joissakin tapauksissa myös antaa vaikutelma, että kehyskertomuksen lapsi olisi kiusannut, vaikka todellisuudessa ei ollut. Seuraavissa tapauksissa kertomuksen lapsi olisi ilmeisesti halunnut olla tuhma tai lyödä toista, mitkä ymmärretään tässä kiusaamisena. Voidaan ajatella, että kun kertomuksen lapsi antoi olettaa olleensa tuhma tai lyöneensä, niin hän yritti viestittää toisille, että oli vahva. Näin kertomuksen lapsi pyrki kontrolloimaan tilannetta ja käyttämään valtaa.

H: Miksi se semmosta meni sanomaan (että ollut tuhma, vaikka oikeasti ollut kiltti)?
 8T6: No, ko se haluaa olla oikeesti tuhma --
 H: Oisko siitä mukavaa olla tuhma?
 8T6: Olis.
 (B34/29K)

H: Miksi se valehteli semmosta, että lyöny toista?
 8T6: Ko se haluaa lyyä.
 H: Ai se oikeasti haluais lyyä?
 8T6: Mm.
 (B35/30K)

Toiseksi valehtelun avulla haluttiin joskus myös lopettaa kiusaaminen, mikä on erittäin tärkeä ja huomionarvoinen seikka. Joissakin tutkimuksissa valehtelulla nähdäänkin olevan merkitystä itsesuojeluna (esim. Humphrey 1988, Lewis 1993). Samoin Waksler (1996) on todennut, että valehtelu voi toimia lapsen selviytymisstrategiana. Kuten seuraavista esimerkeistä voidaan havaita, sekä kehyskertomuksen että tositarinan lapsi piti tietyssä tilanteessa valehtelua ratkaisuna kiusaamisen tai muun lapsen kohdistuvan häiritsemisen ja ärsyttämisen lopettamiseen.

H: Miksihän tuo Liisa oli semmosta menny sanomaan (että Maija tulee kylään)?
 7T6: Siksi kö... Mikä tuon nimi oli?
 H: Matti.
 7T6: Ku tuo Matti on tuota (Liisaa) kiusannu.
 (B28/23K)

H: Miksi se semmosta sitte meni kertomaan? Että sillä on raketti ja hävityskone ja vaikka mitä.

3P6: No, Jaakolla ja Ristolla tuli riita.
 H: Ai niillä tuli riita.
 3P6: Ku Joni osotti.
 H: Sitä Ristoa?
 3P6: Nii.
 H: – – Miksihän se sitte valehteli?
 3P6: Siksi, että saa toiset uskomaan, että ne ei enää osottele.
 (B13/9T)

Muut vallan ja kontrollin halun aiheuttamat syyt

Muut vallan ja kontrollin haluun liittyvät tyypit olivat seuraavanlaisia: valehtelun avulla haluttiin kostaa, joku oli käskenyt valehdella ja valehtelun avulla haluttiin pelotella toista lasta. Valehtelun avulla kostaminen oli aineiston perusteella seurausta joko toisen aikaisemmasta valehtelusta tai toisen tekemästä epäsosiaalisesta teosta; käyttämällä omaa valtaa kertomuksen tai tarinan lapsi yritti antaa toiselle samalla mitalla takaisin.

7T6: Ko sekin halus valehella, ko nämäki valehteli.
 (B30/25K)

H: Minkälaisesta asiasta (Marko valehdellut)?
 13P5: No. Semmosesta... Turtles-kasetin piilottanu.
 H: Siitä samasta jutusta?
 13P5: Niin. – – Minä sitte, niin tein perässä sen.
 (B57/51T)

Pelottelu oli kehyskertomuksen lapsen tapa osoittaa omaa valtaansa ja kontrolloida tilannetta. Tositarinoiden lasta kohtaan saatettiin myös käyttää suoraan valtaa, ja lasta käskettiin sanomaan jotakin, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

H: Vai sellasta (omistaa mönkijän) se on valehellu.
 3P6: Ko Risto on sanonu sille.
 H: Ai jaa. Ni mitä on sanonu?
 3P6: Käskeny sanoa semmosta.
 (B14/10T)

5.2.2 Halu tehdä jotakin

Halu tehdä jotakin oli kolmanneksi yleisin valehtelun syy ja motiivi ja toiseksi yleisin haluamiseen liittyvä syy. Kaikki tapaukset olivat kehyskertomuksen lapsilta. Kertomuksen lapsi siis valehteli siksi, että halusi tehdä jotakin. Ensimmäisestä esimerkistä käy ilmi, että halu leikkiä yksin barbeilla, sai kertomuksen lapsen

valehtelemaan. Seuraava esimerkki paljastaa, että halu syödä yksin herkkuja saattoi myös aiheuttaa valehtelun.

H: Mikä juttuhan se oli, ku se Liisa ei uskonu?
 16T6: Se juttu, että, mm, että se, barbit on tyhmiä.
 H: -- Mitä se oikeesti sitte ajatteli niistä barbeista, tuo Pekka?
 16T6: Se tykkää itte leikkiä niillä.
 H: -- Saiko se sitte leikkiä niillä ite?
 16T6: Ei saanu, ko tämä meni kertoo tätille.
 H: Ahaa, joo. Mitäs siinä sitten kävi?
 16T6: Että tää (Liisa) sai leikkiä niillä.
 H: Leikkikö nämä sitten yhdessä?
 16T6: Ei vaan tuo pantiin nurkkaan.
 H: Ai jaa. Pantiinko se siksi nurkkaan, kun se oli kertonu valheen vai miksi?
 16T6: Siksi ko se ei antanu kenenkään muun leikkiä.
 (B67/59K)

H: Miksi se sillä lailla meni valehtelemaan?
 5T6: Että se haluais kaikki namuset syyä yksin.
 (B23/18K)

Yhdessä tapauksessa kehyskertomuksen lapsi halusi leikkiä toisten leluilla, mikä sinänsä oli ihan normaalia, mutta erikoiseksi tämän tapauksen teki se, että kertomuksen lapsi halusi leikkimään arestin avulla. Kertomuksen lapsi valehteli siksi, että pääsisi arestiin ja voisi leikkiä toisten tavaroilla.

H: Miksihän se haluais olla tuhma? (Lapsi valehdellut, että on heittänyt toisia hiekalla ja ollut muutenkin tuhma.)
 8T6: No ko, se hal-, se haluaa, että pääsee arestiin, että saa jotaki rämplätä toisten tavaroita, jos siinä on.
 (B36/31K)

Muita tekemisiä, joita yritettiin saavuttaa valehtelemalla, olivat seuraavat asiat: halu mennä ulos, halu leikkiä kavereiden kanssa sekä halu pitää esitys. Tekemiset olivat siis melko erilaisia. Yhteistä tapauksille oli kuitenkin se, että valehtelemalla yritettiin antaa mielikuva, että kehyskertomuksen lapsi oli jo tehnyt kyseisen teon, tai väittää toiselle, että teko oli epämiellyttävä, jotta saisi itse mahdollisuuden tehdä sitä. Wakslerin (1996) mukaan lapset käyttävätkin valehtelua strategiana saadakseen tahtonsa läpi ja saavuttaakseen tavoitteensa, mikä sopii tämän luokan tapauksiin hyvin. Lisäksi näiden tapauksien avulla voi mahdollisesti tavoitella sosiaalista hyväksyntää, jota Lewis ym. (1989) pitävät lasten valehtelun syynä. Esimerkiksi valehtelu siitä, että oli pitänyt esityksen, voi kertoa sosiaalisen hyväksynnän kaipuusta. Samoin osa näistä tapauksista kertoi halusta yhteistoimintaan, mikä on Stjernholmin (1999) mukaan yksi valehtelun syy. Tästä kertoi esimerkiksi kehyskertomuksen lapsen halu leikkiä kavereiden kanssa.

5.2.3 Halu saada jotakin

Kolmas haluamiseen liittyvä luokka oli halu saada jotakin. Tämä oli määrältään toiseksi pienin valehtelun syiden ja motiivien luokka ja pienin haluamiseen liittyvä luokka. Myös tämän luokan valheet olivat kaikki kehyskertomuksen lapsilta. Kertomuksen lapsi siis valehteli siksi, että saisi itselleen jotakin. Myös esimerkiksi Stjernholm (1999) mainitsee tämän saman valehtelun syynä. Kahdessa tapauksessa valehtelun avulla haluttiin saada joku esine, leluja tai oheisen esimerkin uusi sänky.

H: Mitäs tuo Matti sitten sano, ku se isoveli kysy, että miksi sinä valehtelet (sängyn rikkoutumisesta)?

4T6: Se sano, että ko minä halluun. -- Se sano, että minä halluun uuen sängyn.
(B16/12K)

Mielenkiintoista oli, että kehyskertomuksen lapsi halusi muutamassa tapauksessa saada itselleen jotakin elävää. Kahdessa tapauksessa kehyskertomuksen lapsi halusi saada itselleen siskon, toisessa pikkusiskon ja toisessa isosiskon. Lisäksi yhdessä tapauksessa kehyskertomuksen lapsi halusi saada valehtelun avulla itselleen koiran lemmikiksi.

5.2.4 Epämiellyttävän välttäminen

Epämiellyttävän asian välttäminen oli aineiston mukaan toiseksi suurin kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelun syy ja motiivi. Lapsi siis tavoitteli valehtelullaan sitä, ettei hänen tarvitsisi tehdä tai kokea jotakin epämiellyttäväksi kokemaansa asiaa. Myös Waksler (1996) mainitsee yhtenä valehtelun syynä juurin sen, että valehtelun avulla lapsi välttää tekemästä jotakin. Samoin monissa tutkimuksissa on havaittu, että lapsi valehtelee välttääkseen rangaistuksen. Esimerkiksi Bandura (1991) teoriassaan sekä Lewis (1989) ja Painiagua (1989) tutkimustuloksissaan esittävät rangaistuksen pelon valehtelun syynä. Tähän liittyen Gervaisin ym. (2000) tutkimuksen mukaan valehtelun syynä on se, että valehtelun avulla lapsi peittelee jälkiään tekemästään ilkityöstä. Lisäksi tähän luokkaan kuuluu Wakslerin (1996) havaitsema seikka, mikä sisältyy epämiellyttävän asian välttämiseen, eli lapsi välttää valehtelun avulla häpeän tunteen. Tässä luokassa valehtelu oli siis monessa tapauksessa lapselle selviytymisstrategia, mitä Waksler (1996) on tutkimuksessaan korostanut.

Rangaistuksen välttäminen

Puolessa epämiellyttävän asian välttäminen -luokan tapauksista kehyskertomuksen tai tositarinan lapsi valehteli, ettei saisi epäsosiaalisesta teostaan rangaistusta. Näissä tapauksissa valheen kohteena oli aina aikuinen, lastentarhanopettaja tai äiti, ilmeisesti siksi, koska aikuisella oli valta rangaista lasta. Esimerkiksi kehyskertomuksen poika valehteli lastentarhanopettajalle, että ei ollut kiusannut tyttöjä, jotta tilanteesta ei seuraisi pojalle rangaistusta. Kehyskertomuksen lapsi yritti välttää valheellaan myös sen, ettei saisi piiskaa, kuten esimerkki osoittaa.

H: Miksihän se sitten oli kertonu semmosen jutun (valehdellut, ettei särkenyt ikkunaa)?
 1P6: Mmm no, että se ei saa piiskaa.
 (B2/1K)

Hävettävän asian peittäminen

Valehtelun avulla peitettiin myös kehyskertomuksen tai tositarinan lapsen mielestä hävettävä asia. Lapsi siis yritti selvittää tilanteesta kunnialla, kuten Waksler (1996) kirjoittaa. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa kehyskertomuksen lapsi valehteli, että toinen lapsi on kaatunut laskettelemassa ollessa, koska halusi peittää sen hävettävän asian, että olikin itse kaatunut. Hävettävä, valehtelulla peitelty asia oli myös se, että kehyskertomuksen lapsi joutui hoitamaan sisartaan.

H: Miksi se semmosen kerto sitte (että on kaverin luona, vaikka oli kotona)?
 5T6: Että ne ei tulis sinne.
 H: -- Ni halusko se sitte, että ne muut ei tuu sinne sen luo kyllään?
 5T6: Mm-m, koska sillä oli pikku-, pikkuveljen tai pikkusiskon hoitoa. Ettei voi tulla.
 H: -- Ja se ei halunnu, että muut näkee sen...
 5T6: Niin.
 (B21/16K)

Tositarinan lapsi koki hävettävänä sen, että hänellä oli kipsi, ja valehteli silläkin uhalla, että toiset saattaisivat nähdä, miten asia oli todellisuudessa. Tämä voi omalta osaltaan kertoa paineesta yhdenmukaisuuteen. Esimerkkitapauksessa konteksti paljasti, että tositarinan lapsi koki kipsin epämiellyttävänä ja peitteli sen olemassaoloa.

H: Miksi se sillä lailla sano?
 15T6: Ei varmaan halunnu, että sillä on se kipsi.
 (B64/56T)

Leikki

Muutamassa tapauksessa kehyskertomuksen lapsi halusi välttää osallistumasta johonkin leikkiin ja valehtelun avulla ratkaisi asian. Oheisista esimerkeistä näkee, että kehyskertomuksen lapsi todella koki leikin epämiellyttäväksi.

H: Miksihän se teki niin (valehteli osallistumisestaan leikkiin)?

9T7: Ko sen takia, ko se ei tykkää leikkiä sellasia.

(B41/36K)

H: Miksi se sinne sisälle sitte meni (valehteli osallistumisestaan leikkiin)?

9T7: Siksi, ku se ei halunnu sittenkään leikkiä piilosta.

(B43/38K)

5.2.5 Tarve tehdä vaikutus

Tarve tehdä vaikutus oli lasten valehtelun syiden ja motiivien neljänneksi suurin luokka. Tämäkin luokka on myös Stjernholmin (1999) tutkimuksen mukaan valehtelun syy. Valehtelun syy siis oli se, että kehyskertomuksen tai tositarinan lapsella oli tarve tehdä toiseen ihmiseen vaikutus. Kolmessa tapauksessa kehyskertomuksen lapsi ja yhdessä tapauksessa tositarinan lapsi halusi antaa valheellaan vaikutelman, että oli jo iso ja osasi tehdä asioita yksin (kaikki samalta haastateltavalta lapselta).

H: Miksi se semmosen kerto muka, että on lähteny (yksin) venneellä?

11P5: Ko se halus olla semmonen iso poika.

(B53/47K)

Vaikuttamiseen liittyen kehyskertomuksen lapsi valehteli aikuiselle, että hänellä olisi erikoistaito (osaa leijua pilven päällä) ja näin pyrki tekemään aikuiseen vaikutuksen. Tässä tapauksessa tarve vaikuttamiseen oli enemmänkin huomion hakua. Kehyskertomuksen lapsi yritti myös saada huomiota toisilta lapsilta väittämällä, että häneltä oli leikattu hiukset.

5.2.6 Huvitus

Huvitus oli myös neljänneksi suurin valehtelun syiden ja motiivien luokka. Tämäkin syy esiintyy Stjernholmin (1999) luokittelussa. Näissä tapauksissa kehyskertomuksen tai tositarinan lapsi valehteli huvittaakseen ja hauskuttaakseen itseään tai kaikkia

tilanteessa olevia. Huvitus ei tapahtunut koskaan omalla kustannuksella, mutta tapahtui joskus toisen lapsen tai lapsiryhmän kustannuksella. Puolet tapauksista oli kehyskertomuksen lapsilta ja puolet tositarinoiden lapsilta. Seuraavassa tapauksessa tositarinan tytöt halusivat pitää hauskaa poikien kustannuksella ja keksivät yhdessä valheen.

H: Miksi te sillä lailla sanoitte (valehdelleet pojille saaneensa opettajalta karkkia ja rahaa)?

14T6: No siksi, ku haluttiin. Sitten ne alko juoksemaan perrään.

H: -- No miltä se tuntu teistä sitte, tai sinusta?

14T6: Hauskalta (nauraa).

(B61/54t)

Hauskuus ja itsen huvittaminen olivat myös valehtelun syynä kahdessa hirvi-valheessa. Niissä tositarinan lapsi kertoi toisille valheen, että hirvi oli yllättäen jossakin, ja näin ollen hauskuutti itseään ja muita tilanteessa olleita lapsia. Seuraavissa tapauksissa kehyskertomuksen lapsi huvitti valehtelullaan erityisesti itseään, mutta ilmeisesti myös muita, sillä tilanteissa ei ainakaan naurettu kenenkään kustannuksella.

H: Entäs miltä tuosta Maijasta tuntu, ku se oli valehellu (että kirja tippunut)?

10P6: Hauskalta.

(B47/41K)

H: No mitähän tuo Pekka sano... että miksi se on valehellu (kännykän tippumisesta)?

10P6: Siksi, että sillä oli hauskaa.

(B48/42K)

5.2.7 Luulo tai virhe

Seitsemäs ja pienin valehtelun syiden ja motiivien ryhmä oli luulo tai virhe. Piaget'n (1983) mukaan virheelliset arvaukset ja tahattomat erehdykset ovat lasten mielestä valheita. Aineistossa oli näitä tapauksia vain neljä. Ne kaikki olivat kehyskertomuksen lapselta ja saman haastateltavan lapsen kertomia. Nämä tapaukset ovat pikemminkin erehdyksiä kuin varsinaista valehtelua. Kaikki tapaukset olivat kehyskertomuksen lapsilta, ja niissä lapsi ei tiennyt, miten asia oli oikeasti, tai lapsi luuli väärin. Tapaukset olivat seuraavanlaisia: lapsi luuli, että aurinko on kuu, lapsi ei tiennyt, että lentokoneet eivät ole maan alla eivätkä linja-autot aja puussa eikä lapsi tiennyt, että kukat kasvavat.

H: Miksi se sitten kerto semmosen (että kukat eivät kasva)?

6P6: No ku se ei tiiä. Että sen pihalla ei kasva kukkia.

Kun pohtii näitä tapauksia, voisi toisaalta ajatella, että kehyskertomuksen lapsi oli halunnut huvittaa toisia lapsia, mutta mitään sellaiseen viittaavaa ei paljastunut. Aineistosta voi näin ollen päätellä, että haastateltava lapsi piti mahdollisena sitä, etteivät lapset aina tiedä, miten asiat ovat. Tarkoituksena ei näin ollut kenenkään huvittaminen.

Kirjallisuudessa on esitetty joitakin valehtelun syitä ja motiiveja, joita ei esiintynyt aineistossa. Van Mannenin ja Leveringin (1996) mukaan salaisuus on yksi valehtelun syy. Aineistossa ei kuitenkaan esiintynyt salaisuuksia. Myöskään muutaman tutkijan esittämästä altruismista valehtelun syynä ei aineistossa ollut esimerkkejä. Waksler (1996) mainitsi tutkimuksessaan valehtelun syiksi lisäksi kaksi muuta seikkaa: sillä voidaan ratkaista konflikti (valehdella ja olla samalla kohtelias vai olla rehellinen ja saada rangaistus tai toruja) ja peitetään omia pettymyksiä. Aineistossa ei ollut tällaisiakaan syitä. Stjernholmilla (1999) yhtenä luokkana oli todellisuuden naamiointi. Tämä on hiukan epämääräinen luokka, sillä mielestäni valehtelun syynä on aina jonkinlainen todellisuuden naamiointi.

5.3 Tarkastelu valehtelun kohteen sekä haastateltavien lasten sukupuolen ja iän mukaan

Tarkastelen tässä kahden edellisen luvun tuloksia valehtelun kohteen sekä haastateltujen lasten sukupuolen ja iän perusteella. Tutkittavanahan oli yhdeksän 6-vuotiasta ja yksi 7-vuotias tyttö sekä kaksi 5-vuotiasta ja neljä 6-vuotiasta poikaa.

Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset valehtelivat useimmin toiselle lapselle (tapauksia lähes kolme neljäsosaa). Yleisyys voi johtua Ahon (1997) mainitsemasta seikasta: lapset eivät pidä valehtelua toisille lapsille niin pahana kuin aikuisille, koska aikuiset ovat isompia ja heillä on valta rangaista. Lapsi, jolle valehdeltiin, oli useimmiten lapsen kaveri päiväkodista tai naapurustosta. Toinen lapsi oli melko usein myös lapsen sisarus. Kerran valheen kohteena oli lapsen serkku. Reilu neljännes valehtelusta kohdistui aikuiseen. Puolessa näistä tapauksista lapsi valehteli päiväkodin lastentarhanopettajalle tai muulle kasvattajalle. Muita aikuisia, joille valehdeltiin, olivat

äiti, isä tai molemmat vanhemmat. Lisäksi yhdessä tapauksessa lapsi valehteli omalle tädilleen ja kahdessa aikuiselle yleensä. Yhdessä tapauksessa valheen kohteena ei ollut ihminen vaan koira. Valheiden aiheiden sukupuoli- ja ikäjakauma on esitetty taulukossa 2. Luokittelu on tehty tutkimustulosten pohjalta.

Taulukko 2 Valheiden aiheet sukupuolen ja iän mukaan

AIHEET	SUKUPUOLI JA IKÄ				Yht.
	POIKA		TYTTÖ		
	5-vuotias (2)	6-vuotias (4)	6-vuotias (9)	7-vuotias (1)	16
Teot	(7)	(4)	(17)	(5)	(33)
- epäsosiaalinen	2	1	12	5	20
- sosiaalinen	5	3	5	-	13
Omistus	-	2	7	-	9
Mielipide	-	4	4	-	8
Itsestä toisille antama kuva	-	-	4	-	4
Tapahtumat ja as.tilat	(1)	(5)	(7)	(-)	(13)
- esine	-	3	3	-	6
- ihminen	-	-	4	-	4
- eläin	1	2	-	-	3
Yhteensä	8	15	39	5	67
Yhteensä	23		44		67

Taulukosta 2 voidaan havaita, että haastateltavien tyttöjen kertomuksista ja tarinoista tuli lähes kaksi kertaa enemmän valheiden aiheita kuin haastateltavilta pojilta. Tässä täytyy ottaa huomioon kuitenkin se, että haastateltavia poikia oli vain kuusi, kun taas tyttöjä oli kymmenen. Tyttöjen kertomuksissa ja tarinoissa valheita kerrottiin eniten epäsosiaalisista teoista. Muista aiheista tytöt kertoivat melko tasaisesti, paitsi että eläimistä kertovia valheita ei ollut yhtään. Poikien kertomuksissa ja tarinoissa puolestaan valheiden aiheina oli useimmin sosiaaliset teot. Muista valheista pojat olivat kertoneet muutaman kerran, mutta itsestään toisille antamasta kuvasta ja ihmiseen liittyvistä tapahtumista eivät koskaan. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna voidaan sanoa, että erot valheiden aiheiden suhteen olivat melko pieniä.

Taulukosta voidaan havaita, että iän suhteen eniten tapauksia oli luonnollisesti 6-vuotiailta haastateltavilta, johtuen tämän ikäisten suuresta määrästä. Jos sukupuolen ottaa huomioon, niin eniten tapauksia oli 6-vuotiailla tytöillä, mikä selittyy myös heidän suurella määrällään. 6-vuotiaiden valheet kertoivat useimmin teoista. Ainoan 7-vuotiaan kaikki valheet kertoivat epäsosiaalisista teoista, ja kahden 5-vuotiaan epäsosiaalisista ja

erityisesti sosiaalisista teoista sekä kerran eläimeen liittyvästä tapahtumasta. Valehtelun syiden ja motiivien jakautuminen sukupuolen ja iän mukaan näkyy taulukossa 3.

Taulukko 3 Valehtelun syyt ja motiivit sukupuolen ja iän mukaan

SYYYT JA MOTIIVIT	SUKUPUOLI JA IKÄ				Yht.
	POIKA		TYTTÖ		
	5-vuotias (2)	6-vuotias (4)	6-vuotias (9)	7-vuotias (1)	16
Halu valtaan ja kontrolliin	(2)	(5)	(12)	(-)	(20)
- kiusaaminen	1	4	10	-	15
- muut	2	1	2	-	5
Halu tehdä jotakin	-	-	7	1	8
Halu saada jotakin	-	-	5	-	5
Epämiellyttävän välttäminen	(-)	(1)	(6)	(3)	(10)
- rangaistus	-	1	3	1	5
- hävettävä asia	-	-	3	-	3
- leikki	-	-	-	2	2
Tarve tehdä vaikutus	4	1	1	-	6
Huvitus	1	3	2	-	6
Luulo tai virhe	-	4	-	-	4
Yhteensä	8	14	33	4	59
Yhteensä	22		37		

Myös syiden ja motiivien suhteen sain haastateltavilta tytöiltä huomattavasti enemmän tapauksia, mutta jälleen täytyy ottaa huomioon tyttöjen suurempi määrä. Tyttöjen kertomusten ja tarinoiden perusteella valehtelun syynä oli useimmin halu valtaan ja kontrolliin ja siitä erityisesti kiusaaminen. Muita syitä tyttöjen kertomusten ja tarinoiden perusteella olivat kaikki muut luokat paitsi luulo tai virhe. Poikien kertomusten ja tarinoiden perusteella taas voi sanoa, että valehtelun syynä oli myös useimmin halu valtaan ja kontrolliin, mutta lähes yhtä usein syynä oli tarve tehdä vaikutus. Muitakin luokkia esiintyi jonkin verran poikien kertomuksissa ja tarinoissa, mutta halu tehdä tai saada jotakin sekä hävettävän asian ja leikin välttäminen eivät esiintyneet lainkaan poikien kertomuksissa ja tarinoissa. Erot sukupuolen mukaan olivat myös valehtelun syiden ja motiivien suhteen melko pieniä.

Iän suhteen tapauksia oli jälleen luonnollisesti eniten 6-vuotiailla. 6-vuotiaiden kertomusten ja tarinoiden mukaan yleisimmät valehtelun syyt olivat kiusaaminen, halu tehdä jotakin ja epämiellyttävän asian välttäminen. Syiden suhteen 7-vuotiaan vastaukset olivat jakaantuneet tasaisemmin kuin aiheiden kohdalla ja 7-vuotiaalla oli ainoat leikkiin liittyvät tapaukset. 5-vuotiaiden kertomuksissa ja tarinoissa oli

poikkeuksellisesti suurimpana syynä tarve tehdä vaikutus ja muut luokat saivat vain yksittäisiä mainintoja tai eivät ollenkaan.

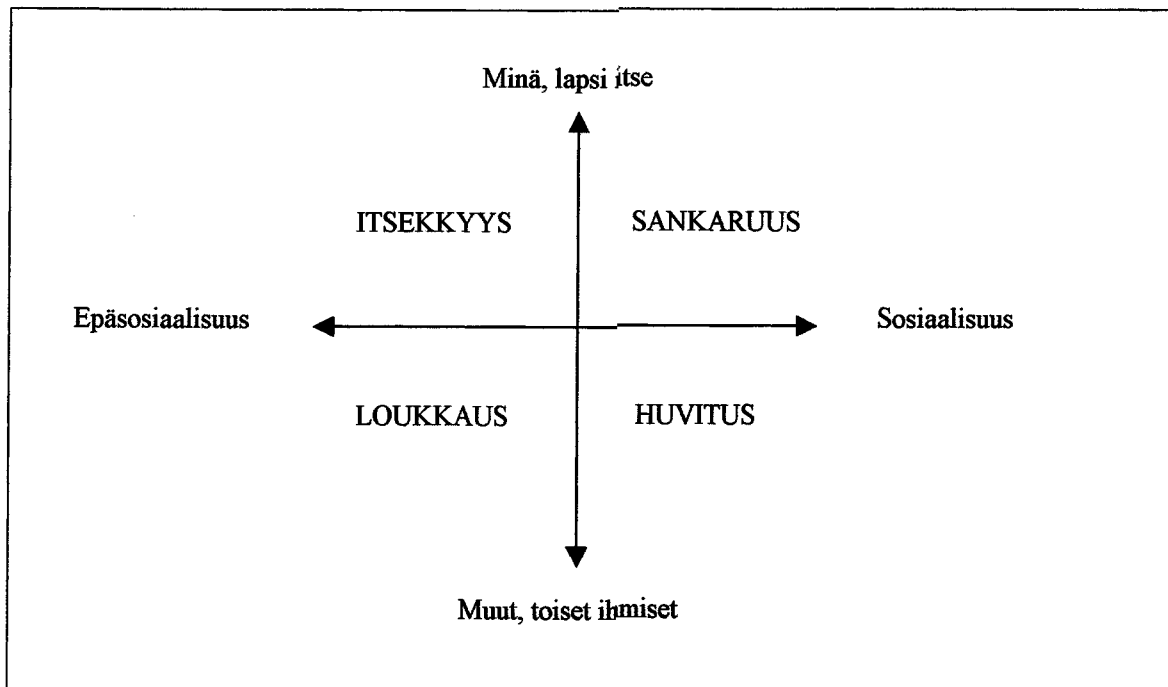
5.4 Lasten valehtelu

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että valtaosa kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapsista piti valehtelua verbaalisena toimintana, jonka tarkoituksena oli toisen jonkinasteinen pettäminen tai harhaanjohtaminen. Lasten käsitykset valehtelusta olivat hyvin kehittyneitä ja monin osin samankaltaisia kuin tutkimusten ja teorioiden mukaan aikuisten käsitykset (ks. kuvio 2, s. 35).

Aineiston perusteella Piaget'n (1983) teoria ei saa kaikilta osin tukea. Piaget'n mukaan esiopetusikäiset lapset pitävät kiroilua ja liioittelua valehteluna, mutta aineisto ei tue tätä käsitystä. Tämän päivän esiopetusikäiset eivät tämän tutkimuksen mukaan pidä näitä valehteluna, vaan erottavat ne eri ilmiöiksi. Myöskään Petersonin ym. (1983) esittämiä tyyppejä, väärin arvaamista ja väärin arvioimista, ei esiinny sellaisenaan aineistossa, paitsi jos tällaisina pitää luuloa ja virhettä. Petersonin (1983) ja Bussey'n (1999) mainitsemaa altruistista valehtelua ei myöskään esiintynyt aineistossa. Sen sijaan tutkijoiden (Piaget 1983, Peterson ym. 1983, Bussey 1999) esittämiä muita valehtelutyyppejä esiintyi. Näitä tyyppejä olivat tahaton valhe ja tahallinen valhe, itseä suojeleva valhe, valkoinen valhe, käytännön pila, epäsosiaalinen valehtelu ja metkut. Nämä siis esiintyivät aineistossa jossain muodossa, mutta olen nimennyt ne eri tavalla, koska kyseiset termit eivät mielestäni kuvanneet riittävän täsmällisesti syntyneitä luokkia.

5.4.1 Nelikenttä lasten valehtelusta

Pyrin yhdistämään tämän tutkimuksen luokitteluja ja tuloksia toisiinsa ja luomaan niiden pohjalta kuvion esiopetusikäisten käsityksistä lasten valehtelusta. Kuvaan valehtelun nelikenttänä, jossa se jakaantuu kahden ulottuvuuden mukaan (kuvio 5).

Kuvio 5 Lasten valehtelu

Kuvion vaakasuora ulottuvuus kuvaa valehtelun *epäsosiaalisuutta* tai *sosiaalisuutta*. Pystysuora ulottuvuus puolestaan kuvaa valehtelun kohdistumista joko *lapseen itseensä* tai *toiseen ihmiseen*. Valehtelu voi tuki kohdistua molempiinkin samanaikaisesti, mutta kuvioista näkee, mitä se on kyseisen henkilön näkökulmasta. Näiden ulottuvuuksien väliin muodostuu neljä sektoria, jotka ovat esiopetusikäisten valehtelun tyyppejä. Lapsen itseen liittyvät tyytit ovat itsekkyyys ja sankaruus ja toiseen ihmiseen liittyvät loukkaus ja huvitus.

Lapsen itseensä eli minään liittyvät valehtelun puolet ovat toisilleen vastakkaisia, kuitenkin niin, että ne ovat pikemminkin jatkumolla kuin täydellisiä vastakohtia. *Itsekkyyys* kuvaa sitä, että valehtelulla tavoiteltiin puhtaasti omaa etua, jopa piittaamatta muista ihmisistä. *Sankaruus* taas tarkoittaa sitä, että kehyskertomuksen tai tositarinan lapsi esitti itsensä valehtelun avulla erinomaisena, taitavana tai rohkeana. Toisiin ihmisiin kohdistuvat valehtelun puolet ovat samoin jatkumolla. *Loukkaus* oli tietoinen petos, ja se oli toisen ihmisen kannalta väärin ja loukkasi valehtelun kohdetta. *Huvitus* puolestaan oli toistenkin näkökulmasta hauskaa, ja yleensä osapuolet tiesivät, että valehdeltava asia ei oikeasti ollut totta.

Yleisimmin kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelu oli aineiston mukaan itsekkyyttä ja loukkaamista. Valehtelu nähtiin näin ollen useimmin epäsosiaalisena toimintana. Kertomuksen ja tarinoiden lasten valehtelu oli joskus myös sellaista, että sillä oli selvästi sosiaalista merkitystä. Tällainen itsen esittäminen sankarina tai toisen huvittaminen olikin valehtelun toinen puoli. Toisiin liittyvään sosiaaliseen puoleen kuuluisi myös altruistinen valehtelu, mutta sitä ei esiintynyt aineistossa.

Seuraava esimerkki on selvä tapaus itsekkyydestä. Kehyskertomuksen lapsi yritti valheellaan tavoitella omaa etuaan eli halusi leikkiä yksin barbeilla. Lopputulos ei kuitenkaan ollut toivotunlainen.

H: Mikä juttuhan se oli, ku se Liisa ei uskonu?

16T6: Se juttu, että, mm, että se, barbit on tyhmiä.

H: -- Mitä se oikeesti sitte ajatteli niistä barbeista, tuo Pekka?

16T6: Se tykkää itte leikkiä niillä.

H: Koska se tykkää tykkää ite leikkiä. Joo. Saiko se sitte leikkiä niillä ite?

16T6: Ei saanu, ko tämä meni kertoo tätille.

H: Ahaa, joo. Mitäs siinä sitten kävi?

16T6: Että tää (Liisa) sai leikkiä niillä.

H: Leikkikö nämä sitten yhdessä?

16T6: Ei vaan tuo pantiin nurkkaan.

H: Ai jaa. Pantiinko se siksi nurkkaan, kun se oli kertonu valheen vai miksi?

16T6: Siksi ko se ei antanu kenenkään muun leikkiä.

(A67K & B67/59K)

Seuraavat tapaukset kuvaavat sankaruutta. Niissä kehyskertomuksen lapsi keksi jutun, joka olisi todistanut hänen olevan rohkea ja iso poika, jollainen ensimmäisessä tapauksessa oli valheen kohde. Kehyskertomuksen lapsi siis tavoitteli valheellaan hyväksyntää ja sitä, että toiset olisivat nähneet hänet tietynlaisena sankarina ja osajana.

H: Mistähän se Maija on (valehdellut)?

11P6: Ko se on menny yksin kottiin. -- Sen äiti on tullu hakkee.

H: Äiti on hakenu. Kenelle se valehtelee?

11P6: Jollekki isolle pojalle. -- Sikskö se halluu, että, että se uskoo, että se on semmonen.

(A52K & B52/46K)

H: Mistäs se Pekka kerto nuille?

11P6: Että se on ite osannu lähtee venneellä.

H: -- Miksi se semmosen kerto muka, että on lähteny venneellä (yksin)?

11P6: Ko se halus olla semmonen iso poika.

(A53K & B53/47K)

Seuraavaksi on esimerkki loukkauksesta. Kehyskertomuksen lapsi keksi tietoisesti jotakin sellaista, josta ajatteli äitinsä suuttuvan, eli kertomuksen lapsi halusi tietoisesti loukata äitiään ja tavallaan laittaa pahan olonsa kiertämään.

H: Mitä se oli sille äitille kertonu?

4T6: Että on menny rikki ikkuna.

H: -- Mitä se oli sanonu?

4T6: Se ei ollu oikeesti menny, mutta se sano, että oli menny rikki.

H: -- Miksihän se semmosta sano äitille?

4T6: Ku se oli pahalla päällä.

(A15K & B15/11K)

Seuraava esimerkki puolestaan kuvaa huvitusta. Siinä tositarinan lapsi valehteli huvittaakseen itseään ja osaa toisista lapsista. Poikkeavasti tässä tositarinan tilanteessa mukana ollut haastateltava lapsi ei kuitenkaan ollut valheesta huvittunut, toisin kuin muut lapset, vaan hän oli tavallaan toisten huvituksen uhrina.

H: Mitä se Timo... (valehteli)?

10P6: Että hirvi ollu, tuolla ikkunassa, ku oltiin ruokailussa.

H: -- Luulikohan se, että te uskotte sen?

10P6: Minä kattoin, ei ollu.

H: Halusko se, että te meette kattomaan ja siellä ei oookkaan...

10P6: Ei kukkaan muu ku minä kattoin sitä.

H: Nii, ja siellei näkynykkään mittään?

10P6: Nii.

(A49T & B49/43T)

5.4.2 Täydennys lasten valehtelun nelikenttään

Nelikentän lisäksi kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelusta täytyy nostaa esille yksi seikka. Muutamassa tapauksessa lapset nimittäin pitivät valehteluna sellaista, mikä kirjallisuuden mukaan yleisesti ei ole valehtelua. Näistä rajatapaus oli lupauksen rikkominen (aineistossa muutama tapaus), johon voi joissakin tilanteissa myös kuulua valehtelua. Puhtaimmillaan se kuitenkin on erilaista pettämistä kuin valehtelu.

Selvemmin valehtelusta poikkeavia olivat karkaaminen, luvatta tekeminen ja virhe tai väärä luulo. Karkaamiseen ja luvatta tekemiseen ilmeisesti aiheutti valehtelun leiman se, että ne ovat väärin tekemistä ja auktoriteettien vastustamista, millaisena valehtelunkin voi nähdä. Virhe ja väärä luulo taas liittyvät valheellisuuden intentionaalisuuteen. Eli näissä tapauksissa aineisto tuki Piaget'n (1983) teoriaa: osa kertomuksen ja tarinoiden lapsista ei erottanut toisistaan väärin tietojen antamisessa tahallista ja tahatonta tekoa.

Tällaisia tapauksia, joita ei voi pitää puhtaana valehteluna, oli aineistossa suhteellisen vähän, vain seitsemän tapausta. Niitä myös esiintyi vain kolmella haastateltavalla lapsella: yhdellä tytöllä karkaaminen ja luvaton teko, toisella tytöllä luvaton teko ja yhdellä pojalla kaikki neljä virhe-tapausta. Voi siis sanoa, että vain melko pieni osa lapsista ei osannut erottaa valehtelua muusta epäsosiaalisesta toiminnasta. Seuraavaksi on esimerkkejä kyseenalaisista valehtelutapauksista, ensin esimerkki lupauksen rikkomisesta ja sitten karkaamisesta, luvatta tekemisestä ja virheestä. Karkaamisen kohdalla voidaan huomata, että en ensin edes ymmärtänyt, että lapsi pitää karkaamista valehteluna, vaan oivalsin sen vasta keskustelun edetessä.

H: -- Mistäs tämä Matti sitte on valehellu, mitä se kertoo nuille kavereille?

9T7: No, että se leikkii niitten kans, mutta sitten se, että en minä leikkikään teiän kans.

H: Ai se oli semmonen. Miksihän se niin teki?

9T7: Ko sen takia, ko se ei tykkää leikkiä sellaisia.

(A41K & B41/36K)

H: -- Mistähän se ois valehellu?

9T7: No ehkä silleen, että se on lähteny omalta pihalta ihan muuten vaan.

H: Ja onko se sitte jollekki valehellu että ei ookkaan lähteny? Vai minkälaisen?

9T7: (ei vastaa)

H: Onkse iliman luppaa lähteny?

9T7: Nii.

H: Kenelle se on sen valehellu?

9T7: Omalle äitille. -- Silleen karkaa kaverin luokse vaan ihan muuten vaan.

H: Joo.

9T7: Juoksee vaan.

H: Ai jaa, että karkaa. Nii, että se oli valehtelua. -- Mitä se Liisa siihen sitte, sano, että miksi se oli niin tehny?

9T7: No, ku minä halluun leikkiä kavereitten kanssa.

(A40K & B40/35K)

H: Mistäs se Maija valehteli? Tai oli valehellu jollekki.

9T7: No se, mmm, nii, että jossaki... luvattiin, että saa ite laittaa leiman, ni vaikka ei oo tehny (tehtävää), ni silti (Maija) laittaa leiman... Että minä oon tehny silleen, silleen, että ei ookkaan tehny (tehtävää), vaikka valehtelee.

H: Tämä tyttö?

9T7: Niin.

H: Että on ite laittanu leiman, mutta ei ookkaan sitten. Vai miten?

9T7: No silleen kato... saa laittaa ite. Vaikka ei oo tehny, ni laittaaki (leiman).

H: Mm. Jaa, miksihän se silleen? Mikähän siihen oli syynä?

9T7: No sitte opettaja hermostuis.

(A42K & B42/37K)

H: Entäs tuo Pekka sitte?

6P6: Että kukat ei voi muka kasvaa.

H: -- Miksi se sitten kerto semmosen?

6P6: No ku se ei tiiä. Että sen pihalla ei kasva kukkia.

(A27K & B 27/22K)

6 POHDINTA

Tässä luvussa pohdiskelen tutkimuksen tuloksia ja antia mutta myös sen ongelmia. Esittelen tämän luvun aluksi tutkimuksen keskeisimmät tulokset tiivistettynä. Seuraavaksi tarkastelen tuloksia poimien niistä erityisen kiinnostavia tai erikoisia seikkoja. Tässä yhteydessä esitän tuloksista myös omia ajatuksiani ja kommenttejani. Pyrin syvemmälle lasten valehteluun, ja yritän viedä tuloksia ja pohdintaa pitemmälle myös käytännön tasolla. Kolmanneksi käsittelen tutkimuksen luotettavuutta, ja lopuksi esittelen mahdollisia jatkotutkimuksien aiheita.

6.1 Keskeiset tulokset

Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten *valheiden aiheet* olivat luokiteltavissa kahteen pääluokkaan, subjektiivisiin valheisiin ja valheisiin tapahtumista tai asiantiloista. Näistä subjektiiviset valheet jakautuivat edelleen kahdenlaisiin tekoihin, epäsosiaalisiin ja sosiaalisiin, sekä mielipiteisiin, omistukseen ja itsestä toisille antamaan kuvaan. Valheet tapahtumista tai asiantiloista puolestaan jakaantuivat kolmeen luokkaan: esineistä, ihmisistä ja eläimistä kertoviin valheisiin. Yleisimmin kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valheet kertoivat heidän omista teoistaan, ja erityisesti epäsosiaalisista teoista. Jonkin verran valheet käsitelivät myös lasten mielipiteitä ja omistusta, mutta muita aiheita harvemmin.

Valehtelun syyt ja motiivit jakautuivat seitsemään pääluokkaan. Niitä olivat halu valtaan ja kontrolliin, halu tehdä jotakin, halu saada jotakin, epämiellyttävän asian välttäminen, tarve tehdä vaikutus, huvitus sekä luulo tai virhe. Valehtelu vallan ja kontrollin takia oli yleensä kiusaamiseen liittyvää mutta muutamassa tapauksessa myös muuta. Epämiellyttävä asia, joka haluttiin välttää, oli rangaistus, hävettävä asia tai leikki. Valta ja kontrolli, ja siitä erityisesti kiusaaminen, oli yleisin valehtelun syy. Melko usein syynä oli myös epämiellyttävän asian välttäminen ja kohtalaisen usein halu tehdä jotakin. Muita syitä ja motiiveja esiintyi vähemmän.

Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelun *kohteena* oli usein toinen lapsi, yleensä kaveri päiväkodista tai kodin ympäristöstä mutta melko usein myös sukulaislapsi. Kohtalaisen usein kertomuksen tai tarinan lapsi valehteli myös aikuiselle, yleensä päiväkodin kasvattajalle tai opettajalle mutta myös vanhemmilleen. *Sukupuolen* suhteen haastateltavat pojat ja tytöt kertoivat kertomuksissaan ja tarinoissaan useimmin teoista, tosin siten, että pojat sosiaalisista ja tytöt epäsosiaalisista teoista. Haastateltavien tyttöjen kertomuksissa ja tarinoissa valehtelun syynä oli useimmin halu valtaan ja kontrolliin, erityisesti kiusaamiseen. Haastateltavien poikien kertomuksissa ja tarinoissa syyt ja motiivit jakautuivat tasaisemmin eikä varsinaista yleisintä syytä oikeastaan edes ollut. *Iän* suhteen tuloksia oli hiukan vaikea tarkastella, koska valtaosa lapsista oli 6-vuotiaita, 5-vuotiaita tyttöjä ei ollut lainkaan ja 7-vuotiaita vain yksi tyttö. Yleistäen voidaan sanoa, että sekä haastateltavien lasten sukupuolen että iän mukaan tarkasteltuna tulosten erot olivat suhteellisen vähäisiä.

Lopuksi *lasten valehtelusta* muodostettiin nelikenttä. Nelikenttä muodostui kahden ulottuvuuden mukaan. Ulottuvuudet olivat *epäsosiaalisuus* ja *sosiaalisuus* sekä valehtelijan näkökulmasta katsottuna *minä* (lapsi itse) ja *muut* (toiset ihmiset). Näiden väliin muodostui neljä sektoria, jotka kuvasivat lasten valehtelun tyyppisiä. Tyypit olivat *itsekkyyys*, *sankaruus*, *loukkaus* ja *huvitus*. Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lasten valehtelu oli enemmän epäsosiaalisella puolella, eli lasten valehtelu oli useimmin itsekkyyttä ja loukkaamista. Kuitenkin valehtelulla oli selvästi toinenkin puoli. Tätä toista, harvinaisempaa puolta kuvasivat sankaruus ja huvitus.

Lisäksi lasten valehtelulla oli yksi muu ominaispiirre. Kehyskertomuksen ja tositarinoiden lapset eivät nimittäin aina nähneet valehtelua sellaisena kuin sen yleensä ymmärretään olevan. Joidenkin haastateltavien lasten kertomuksissa ja tarinoissa valehteluun sekoittui muita epäsosiaalisia tekoja tai vääriä käsityksiä, kuten lupauksen rikkominen tai virhe. Haastateltavien lasten kertomuksista ja tarinoista voi kuitenkin päätellä, että valtaosa ymmärsi valehtelun olevan verbaalista ja tahallista toimintaa.

6.2 Tulosten tarkastelua

Tulokset vastasivat mielestäni varsin hyvin asettamiini tutkimusongelmiin. Pidän myös tutkimustehtävää ja tutkimusongelmia sinänsä onnistuneina sekä ilmiön tutkimisen ja kuvaamisen kannalta sopivina ja paljastavina. Aineisto ja tulokset antoivat toisaalta odotuksenmukaista, mutta toisaalta myös uutta ja yllättävää tietoa esiopetusikäisten lasten valehtelusta.

Mitä lasten valehtelu on

Tutkimuksen tuloksia voidaan tarkastella suhteessa aikaisemmin esittämäni kuvioon 2 (s. 35). Voidaan sanoa, että lasten valehtelulla on kuvion mukaisesti olemassa aina joku syy tai motiivi. Niiden tiedostaminen ja niistä kertominen voi kuitenkin joskus olla vaikeaa. Havaitsin tutkimuksen perusteella, että valehtelun seuraukset ja vaikutukset voivat samanaikaisesti olla valehtelun syitä ja motiiveja. Esimerkiksi rangaistus voi olla sekä valehtelun syy että sen seuraus: lapsi valehtelee, ettei saisi rangaistusta, mutta asia paljastuu ja lapsi saa valehtelusta rangaistuksen. Kuvioon 2 voisikin lisätä yhdistävän nuolen syiden ja motiivien sekä seurausten ja vaikutusten välille.

Valtaosa esiopetusikäisten lasten kertomien kertomusten ja tarinoiden valheista ja valehtelusta oli minäkeskeistä, mikä näkyy hyvin subjektiivisten valheiden suurena edustuksena. Oli mielenkiintoista havaita, että valehtelu liittyi useissa tapauksissa tekemiseen eli valehtelulla on siinä mielessä fyysinen puoli. Valtaosa lapsista kuitenkin ymmärsi, että valehtelu on nimenomaan verbaalista toimintaa ja sen tavoitteena on

jonkinasteinen pettäminen. Lasten käsitykset valehtelusta olivatkin kehittyneempiä kuin esimerkiksi Piaget'n (1983) teoria antaa ymmärtää. Kertomusten ja tarinoiden perusteella vain kahden haastateltavan lapsen kohdalla käsitys valehtelusta oli erilainen ja yhden lapsen kohdalla horjuva. Nämä lapset näkivät valehtelun laajemmin ja liittivät siihen muutakin epäsosiaalista toimintaa ja sellaisia vääriä väittämiä, jotka eivät olleet intentionaalisia (virhe tai luulo). Mielenkiintoista tämän suhteen on, että lapsista vanhin (7-vuotias) oli yksi näistä.

Erikoista tuloksissa oli se, että muutamassa tapauksessa kertomuksen tai tarinan lapsi valehteli olleensa tuhma tai kiusanneensa toisia, vaikka todellisuudessa oli ollut kiltti. Yleensä on ajateltu, että lapsi pikemminkin valehtelee olleensa kiltti ja peittelee epäsosiaalisia tekojaan. Näissä tapauksissa havaitsi kuitenkin selvästi, että väitteiden avulla yritettiin osoittaa toisille omaa vahvuutta ja valtaa. Huolestuttavana seikkana tuloksissa voi pitää sitä, että valehtelu oli joissakin tapauksissa selvästi yksi kiusaamistapa. Tämäkin vahvistaa sitä käsitystä, että valehtelulla tavoiteltiin valtaa ja kontrollia toisista lapsista.

Kun pohtii yksittäisiä haastateltavia lapsia, tuloksissa oli mielenkiintoista se, että toiset lapset näkivät valehtelun melko mustavalkoisesti ja heidän kertomansa kertomukset ja tarinat olivat keskenään hyvin samankaltaisia. Toiset haastateltavat lapset taas näkivät valehtelulla olevan erilaisia puolia. Tämä kertonee siitä, että osa lapsista pitää valehtelua varsin stereotyyppisenä ilmiönä ja osa hyvin moniulotteisena ja erilaisia vivahteita sisältävänä. Yksilölliset erot lasten käsityksissä olivat siis melkoisen suuret.

Kun ottaa huomioon haastateltavien lasten sukupuolen, oli kiinnostavaa havaita, että tyttöjen kertomuksissa ja tarinoissa valehdeltiin eniten epäsosiaalisista teoista ja poikien kertomuksissa ja tarinoissa sosiaalisista teoista. Poikiahan pidetään usein tyttöjä huonommin käyttäytyvinä, ja tulos voikin kertoa siitä, että tytöt kykenevät peittelemään paremmin huonoa käytöstään. Toisin sanoen tytöt ehkä valehtelevat enemmän epäsosiaalisista teoistaan ja todellisuudessa tekevät niitä yhtä paljon kuin pojat. Pojat taas eivät ehkä valehtelee epäsosiaalisista teoistaan niin paljon, ja aikuisille kehittyvä virheellinen käsitys heidän huonosta käytöksestään.

Asetin tutkimukselle yhdeksi tavoitteeksi selvittää, millaisissa tilanteissa lapsi valitsee usein vääränä pitämänsä valheen totuuden yli. Haastattelussa monet haastateltavista lapsista mainitsivatkin tavalla tai toisella, että valehtelu on väärin. Myös lasten moraaliset arviot tulivat näin ollen esiin (ks. kuvio 2). Useimmin kertomuksen ja tarinoiden lapset valehtelivat sellaisissa tilanteissa, joissa heillä oli mahdollisuus valtaan ja kontrolliin ja jotka liittyivät heidän omiin tekoihinsa. Näissä tilanteissa lapsi halusi yleensä satuttaa toista osapuolta tai halusi itselleen jotakin: lasten valehtelu olikin useimmin toisen loukkaamista ja itsekkyyttä. Toisaalta joissakin tilanteissa lasten valehtelu oli selvästi huvittamista ja itsen esittämistä sankarina tai osajana.

Tulosten perusteella voidaan sanoa, että lapset käyttivät valehtelua saavuttaakseen jotakin eli valehtelu oli lasten keino toimia tietyissä tilanteissa. Lapset siis selvisivät joistakin arkipäivän ongelmista ja konflikteista valehtelun avulla. Tutkimus osoitti, että valehtelun syyt ja motiivit olivat yllättävänkin monipuolisia. Tärkeää syiden ja motiivien kohdalla on ymmärtää, että valehtelu on joskus lapselle todellinen selviytymisstrategia. Erityisen tärkeää selviytymisen suhteen on ymmärtää se, että muutamassa tapauksessa lapsi valehteli siksi, että kiusaaminen loppuisi. Tämän seikan suhteen täytyy pohtia valehtelun arvoa todellisena suojelumekanismina ja sitä, voiko valehtelua pitää aina vääränä ja kiellettävänä tekona. Valehtelu auttoi lapsia selviytymään muunlaisissakin tilanteissa. Näitä olivat epämiellyttävien asioiden välttäminen, jolloin yritettiin välttää rangaistus, hävettävän asian paljastuminen ja yllättäen parissa tapauksessa myös leikkiin osallistuminen.

Tutkimuksen mukaan lasten valehtelun kohteena on yleensä toinen lapsi. Se kuulostaakin varsin uskottavalta: toiselle lapselle on helpompi valehdella, koska hän on vertainen eikä hänellä ole sellaista valtaa rangaista kuin aikuisella. Lasten valtataistelu tapahtuu myös enimmäkseen lasten keskuudessa, sillä aikuinen on usein lapsille selvä auktoriteetti. Tuloksethan osoittivat, että halu valtaan ja kontrolliin oli keskeinen valehtelun syy.

Tutkimuksen kasvatuksellinen näkökulma

Tutkimus antaa kasvattajille tietoa siitä, millaisia lasten valheet ja valehtelu tutkimuksen perusteella ovat. Tätä tietoa voi hyödyntää käytännön tilanteissa, kun esimerkiksi pohtii, valehteleeko joku lapsi tai miksi lapsi valehtelee. Kun aikuinen oivaltaa, miksi lapsi valehtelee, voi asian käsittely ja tilanteen ymmärtäminen olla helpompaa ja lapsen kannalta reilumpaa.

Kasvattajien olisi hyvä tavoitella toiminnallaan sitä, että valehtelusta ei muodostuisi lapselle pysyvää ja jatkuvaa toimintamallia, jossa ei arvosteta totuutta. Jos näin kuitenkin käy, lapsi voi oppia häikäilemättömästi valehtelemaan ja elämän tärkeimmäksi asiaksi voi muodostua se, että ei jää kiinni vääristä teoista, mikä pelottavasti kuvaa tämän päivän yhteiskuntaa. Toisaalta jos lapsi ei valehtele koskaan eikä kenellekään, voi hän joutua kärsimään siitäkin. Esimerkiksi joskus sosiaalisessa tilanteessa voi joskus olla parempi kertoa valhe. Samoin kiusaamisen suhteen kannattaa tietyissä tilanteissa puolustaa itseään vaikkapa valehtelun avulla. Kultaisella keskitiellä kulkeminen näyttäisi olevan tässäkin ilmiössä paras vaihtoehto, kuitenkin niin, että keskitie sijoittuisi enemmän totuuden puolelle. Onhan kasvatuksen ja kasvun tavoitteena usein vastuuntuntoinen, totuutta ja rehellisyyttä arvostava, mutta myös sosiaalisia tilanteita ja tarpeita ymmärtävä lapsi.

Totuus ja sen arvostaminen sekä luottaminen siihen, että toinen puhuu totta on vuorovaikutustilanteissa ja elämässä yleensä ensiarvoisen tärkeää. Tästä huolimatta tämä tutkimus antoi minulle tunteen, että lasten valehtelu on melko usein varsin harmitonta. Esiopetusikäinen lapsi saa mielestäni joskus valehdella ja melko varmasti niin myös tekee. Tällä tavalla lapsi tutustuu oikean ja väärän eroihin, niiden aiheuttamiin seurauksiin sekä vastuunottamiseen. Samalla lapsi opettelee valehteluun liittyviä kulttuurin ja yhteiskunnan normeja sekä toimintatapoja ja arvostuksen kohteita.

6.3 Tutkimuksen luotettavuus

Perinteisesti, ja erityisesti määrällisessä tutkimusperinteessä, tutkimuksen luotettavuutta on tarkasteltu reliabiliteetin ja validiteetin termien valossa. Näistä on vielä erotettu ulkoinen ja sisäinen ulottuvuus. On kuitenkin hyvin kyseenalaista, voiko samoja termejä soveltaa lähtökohdiltaan niin erilaiseen tutkimustapaan kuin laadullinen tutkimus on. Lincoln ja Guba (1985, 290) esittävätkin teoksessaan erilaisen luotettavuuden tarkastelutavan. Luotettavuuden tarkastelussa huomio kiinnitetään paremmin laadulliseen tutkimukseen sopiviin käsitteisiin. Nämä termit ovat totuusarvo, jonka kriteerinä on vastaavuus; soveltuvuus, jonka kriteerinä on siirrettävyys; pysyvyys, jonka kriteerinä on tutkimustilanteen arviointi ja neutraalius, jonka kriteerinä on vahvistettavuus. Ideana on, että lukija arvioi itse, onko tutkimus uskottava ja luotettava. (Lincoln & Guba 1985, 290–324.) Tarkastelen tutkimukseni luotettavuutta juuri näiden termien kautta.

Vastaavuuden tarkoituksena on varmistaa, että tutkimuksen totuusarvo on mahdollisimman hyvä eli että tutkimus on uskottava (Lincoln & Guba 1985, 290, 296). Pyrin tutkimuksessani avoimuuteen kertomalla tekemistäni kompromisseista ja ratkaisuista, ja arvioin tutkimusprosessia mahdollisimman julkisesti. Kerroin esimerkiksi avoimesti, että kahden lapsen kohdalla haastattelu ei onnistunut siinä mielessä, että en saanut näiltä lapsilta vastauksia tutkimusongelmiin. Osaltaan tätä selittää se, että toisella näistä lapsista oli kielellisiä vaikeuksia, joka varmaan vaikeutti hänen ymmärtämistään ja vastaamista. Toisen lapsen kohdalla taas ei ollut mitään tällaista ulkoista syytä, miksi en saanut häneltä vastauksia tutkimusongelmiin. Uskon, että molempien lasten kohdalla myös vaikutti se, että emme tunteneet toisiamme kunnolla, ja luulen lisäksi, ettei motivointini onnistunut niin hyvin kuin muiden lasten kohdalla. Myös Patton (1990, 464) toteaa, että negatiivisten tapausten avoin käsittely osoittaa rehellisyyttä ja luotettavuutta.

Lisäksi pyrin tutkimuksessani käyttämään sellaisia kenttätötekniikoita, joilla saa mahdollisimman totuudenmukaista aineistoa. Haastattelun toimivuudesta ja onnistumisesta voin sanoa, että kokonaisuus oli mielestäni varsin hyvä. Kun

haastattelussa oli kaksi erilaista osuutta, antoi se erilaisille lapsille paremman mahdollisuuden motivoitua vastaamaan. Samalla lasten erilaiset kokemukset ja näkemykset pääsivät paremmin esiin. Muutama lapsista vastasikin vain toisen osuuden kysymyksiin, mutta suurin osa kuitenkin molempiin. Erityisesti kehyskertomus toimi useiden lasten kanssa loistavasti, ja oli kiinnostavaa nähdä, kun lasten ajatukset lähtivät liikkeelle. Toisten kohdalla taas joutui käyttämään enemmän innostamista ja rohkaisua, mikä ei siis sekään auttanut kahden katotapauksen kohdalla.

Lasten kehyskertomuksen pohjalta kertomien kertomusten kohdalla pyrin ottamaan huomioon sen, että haastateltavat lapset samastuivat enemmän tai vähemmän kertomuksen lapsiin, joten se, mitä haastateltavat kertoivat ei vastaa täysin heidän omia käsityksiään ja ajatuksiaan. Ne kertovat kuitenkin siitä, mitä haastateltavat lapset ylipäättään tiesivät valehtelusta ja mitä he pystyivät siitä kuvittelemaan. Tositarinoiden suhteen haastateltavat lapset taas kertoivat, mitä valehtelusta tiesivät tai ajattelivat silloin, kun valehtelijana oli todellinen, heille tuttu lapsi. Näin ollen tuloksilla oli selvä yhteys todellisuuteen, vaikkei niitä täysin todellisina voi pitääkään, ovathan ne kertomuksia ja tarinoita.

Kun keskustelin haastateltavien lasten kanssa valehtelusta, otin huomioon, miten asioista kysytään. Etenkin kun kyseessä oli sellainen ilmiö kuin valehtelu, on kysymis- ja keskustelutavoilla erityisen suuri merkitys. Tutkimuksen perusteella voi sanoa, että parhaiten ja varmasti myös totuudenmukaisimmin lapset vastasivat silloin, kun pyysin heitä kertomaan jostakin tapahtumasta, teosta tai tunteesta tarkemmin (kerro siitä lisää -pyyntö, mitä sitten tapahtui -kysymys). Tällainen tapa on varmasti käytännön ongelmatilanteissakin paras tapa selvittää asiaa. Tiukat miksi-kysymykset voivat vain hämmentää lasta eikä tämä enää välttämättä edes tiedä, mistä on kyse ja mihin pitäisi vastata. Jälkeen päin voi sanoa, että olisin itsekkin voinut hyödyntää tätä periaatetta paremmin.

Laadin sellaisen analysointitekniikan, joka omasta mielestäni tuotti totuudenmukaisia tuloksia ja havaintoja ilmiöstä. Näiden suhteen otin kuitenkin huomioon myös oman tapani työskennellä. Halusin, että työskentelytapa on minulle ominainen ja näin mahdollistaa totuuden esiintulon. Uskonkin, että silloin, kun tutkija kokee tekniikat

omakseen, saavutetaan myös totuudenmukaisia tuloksia. Sen sijaan en hyödyntänyt triangulaatiota, minkä katsotaan parantavan vastaavuutta. Koin, että toinen tutkimusmenetelmä ei auttaisi tässä tutkimuksessa eikä vastaisi tutkimusongelmiin, koska kyseessä oli juuri lasten näkemykset ja käsitykset. Kysely aikuisilta olisi vastannut erilaisiin lähtökohtiin ja observointi taas tällaisen ilmiön kohdalla on mielestäni lähes mahdotonta (mistä tiedän valehteliko lapsi todellisuudessa vai ei). Triangulaatiota olisi kuitenkin voinut hyödyntää siten, että toinen tutkija olisi lukenut ja arvioinut työtäni, eli olisin voinut käyttää tutkijatriangulaatiota ja parantaa sillä vastaavuutta. Tutkimuksen ollessa välivaiheessa opiskelutoverini lukikin työtäni, mutta ei enää loppuvaiheessa. En pitänyt tätä tarpeellisena, mutta nyt jälkikäteen voi sanoa, että se olisi voinut tuottaa luotettavamman lopputuloksen.

Tein tutkimuksen alussa kompromissin kirjallisuuden suhteen. Vaikka tutkimuskirjallisuutta oli suhteellisen vähän, hylkäsin niistä yhden osa-alueen. En nimittäin ottanut tutkimukseeni mukaan hyväksikäyttöä koskevia tutkimuksia, jotka joskus sivusivat myös valehtelua. Jätin tällaiset tutkimukset sivuun, koska tarkoitukseni oli nimenomaan keskittyä lapsen tavallisiin ja arkipäivän kokemuksiin, ei niin traumaattisiin tai järkyttäviin kuin esimerkiksi hyväksikäyttöön. Loppujen lopuksi kirjallisuutta ja tutkimuksia löytyikin yllättävän paljon. Koinkin tämän päätöksen hyväksi ja oli hyvä, että tein päätöksen varhaisessa vaiheessa ennen haastattelemaan menoa.

Ennen haastattelujen aloittamista vierailin päiväkodissa ja haastatteluympäristössä, vaikka ne olivatkin minulle jo entuudestaan tuttuja. Olin ensimmäisen päivän tarkkailemassa ympäristöä ja lapsia. Kerroin lapsille avoimesti omasta roolistani: kerroin että olin päiväkodissa tekemässä tutkimusta ja että tarvitsen siinä heidän apuaan, mikä samalla motivoi heitä tulemaan haastatteluun. Ensimmäisen päivän aikana otin myös lähes kaikkiin lapsiin henkilökohtaisen kontaktin, mikä varmasti auttoi jatkossa. Vastaavuutta parantaa, jos haastattelut nauhoitetaan, minkä teinkin. Tein lisäksi jokaisen haastattelun lopuksi muistiinpanoja tilanteesta ja lapsesta. Pyrin myös haastattelun litteroinnissa tarkkuuteen, esimerkiksi huomioimalla murteellisuudet ja puhekielisyydet sekä nonverbaalit ilmeet ja eleet (pään pudistus, nyökkäys). Tein muistiinpanoja muutenkin koko tutkimusprosessin läpi, ja liikuinkin oikeastaan koko

ajan vihkon kanssa, johon kirjoitin mieleen tulleita kysymyksiä ja oivalluksia. Vastaavuutta lisääkin se, kun tekee mahdollisimman tarkkoja muistiinpanoja.

Pyrin myös analysoinnissa ja tulosten raportoinnissa syvällisyyteen ja tarkkuuteen. Kuvasin analyysin eri vaiheet sellaisina kuin ne todellisuudessa tapahtuivatkin raportoiden myös vaikeat hetket. Otin tuloksiin aineistosta näytteitä ja sitä ennen analyysivaiheessa tein ns. tiheän kuvauksen. Näytteiden ja tiheän kuvauksen avulla myös lukijan on helpompi arvioida vastaavuutta.

Siirrettävyyden tarkoituksena on varmistaa, että kyseinen tutkimus on sovellettavissa vastaavanlaiseseen kontekstiin ja kohteisiin. Siirrettävyyden arviointiin vaikuttaa se, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat, näin ollen tutkija ei voi yksin arvioida siirrettävyyttä, vaan tutkimuksen soveltajalla on tässä oma roolinsa. (Lincoln & Guba 1985, 290, 297.)

Pyrin omalta kohdaltani parantamaan tutkimuksen siirrettävyyttä kuvaamalla aineiston ja tutkimuksen mahdollisimman perusteellisesti, koska ne auttavat tulosten soveltamisessa toiseen kontekstiin ja toisiin kohteisiin. Siirrettävyyden uhkia voi välttää juuri raportoimalla tutkimuksen eri vaiheet, käsitteet, tekniikat ja teoria mahdollisimman tarkkaan. Tarkka raportointi olikin tavoitteenani koko tutkimusprosessin ajan ja sitä mielestäni myös tein. Tässäkin auttoi muistiinpanojen teko.

Tutkimustilanteen arvioinnin tarkoituksena on varmistaa pysyvyys. Tällöin määritellään toistuvatko tulokset, jos tutkimus toteutetaan uudestaan vastaavanlaisena samojen (tai samankaltaisten) henkilöiden ja kontekstin suhteen. Luotettavuuden suhteen tulee arvioida ulkoiset vaihtelua aiheuttavat tekijät, tutkimuksesta johtuvat tekijät ja ilmiöstä itsestään johtuvat tekijät. (Lincoln & Guba 1985, 290, 299.)

Jokaisessa tutkimuksessa on varmasti joitakin tekijöitä, jotka aiheuttavat jonkinlaista vaihtelua. Ulkoista vaihtelua vähensi tässä tutkimuksessa se, että haastattelut tapahtuivat samassa tilassa ja lähes samaan vuorokauden aikaan (aamupäivällä tai alkuiltapäivästä). Toinen vaihtelua vähentävä seikka oli se, että tutkimus tapahtui lapselle luonnollisessa

ympäristössä eli omassa päiväkodissa ja oman lapsiryhmän tiloissa. Tutkimuksesta johtuvana tekijänä voidaan pitää haastattelujen nauhoitusta. Pyrin vähentämään vaikutusta heti haastattelun alussa keskustelemalla lapsen kanssa nauhoittamisesta ja yleisistä asioista, jotta lapsi rentoutuisi. Nykypäivän lapsille nauhoittaminen on muutenkin tuttua eikä se mielestäni aiheuttanut minkäänlaisia ongelmia tai vaihtelua. Ilmiöstä itsestään johtuva tekijä oli ilmiön negatiivinen leima. Yritin päästä myös tästä irti puhumalla valehtelusta neutraaliin sävyyn. Tavoitteenahan oli saada ilmiön moniulotteisuus esiin. Uskon, että onnistuin tässä suhteellisen hyvin, sillä tapaukset olivat keskenään hyvin erilaisia.

Myös tutkija itse voi vaikuttaa lapseen ja tilanteeseen niin, että se aiheuttaa vaihtelua. Tätä vähensi kuitenkin se, että jokainen haastattelu alkoi samalla tavalla eli kehyskertomuksella. Kun kyseessä on teemahaastattelu, eivät kysymykset ole täysin samanlaisia, mutta yritin varmistaa haastattelujen sisältöjen samankaltaisuutta juuri teemoilla. En voi itse sanoa toimineeni jokaisen lapsen kanssa samalla tavalla. Riippuen lapsen persoonasta ja erityisesti puheliaisuudesta roolini vaihteli. Välillä minun ei tarvinnut muuta kuin kuunnella, välillä taas jouduin rohkaisemaan lasta ja antamaan innostavaa palautetta yhdestäkin sanasta.

Vahvistettavuuden tarkoituksena on taata tutkimuksen neutraalius. Tällöin tulee todistaa, että tulokset ovat tutkimuksen kohteilta (tässä haastatelluilta lapsilta) ja tutkimuksen olosuhteista eivätkä tutkijan ennakkoluuloista, kiinnostuksen kohteista tai näkemyksistä. (Lincoln & Guba 1985, 290, 300.)

Vahvistettavuuden suhteen auttoi, että aineisto oli nauhalla. Tällöin aineisto oli suoraan lapsilta itseltään. Yritin vähentää haastattelussa omaa vaikutustani sillä, että en johdatellut lapsia (ainakaan tietoisesti), vaan annoin heille mahdollisuuden vastata itse ja rohkaisin heitä kertomaan tarkemmin. Luomalla tilanteesta vapaan ja epämuodollisen tavoittelin sitä, että lapset kertoisivat todella omista näkemyksistään. Fielding (1996, 139) toteaa, että haastattelun yleinen ongelma on se, että vastaajat antavat sellaisia vastauksia, joita olettavat haastattelijan haluavan kuulla. Siksi Pramling (1989, 34) korostaa, että lasten aidot ajatukset kyetään erottamaan muista, kuten vastauksista, joilla lapsi miellyttää haastattelijaa tai vastauksista, jotka on kuultu aikuisten suusta.

Huomasin, että etenkin haastatteluissa ennakkoluulot pyrkivät esiin, mutta kun tiedostin tämän, yritin sysätä ne sivuun. Borg ja Gall (1989, 448) varoittavatkin, että haastattelijan ennakkoluulot ilmiöstä voivat vaikuttaa vastauksiin. Omat kiinnostuksen kohteet ja näkemykset on tiedostettava, etteivät ne pääse vaikuttamaan tuloksiin. Näiden suhteen reflektiiviset muistiinpanot ja pohdinta ylipäättään auttavat vahvistettavuuden varmistamisessa. Myös tutkijan kyvyttömyys voi Pattonin (1990, 473) mukaan vaikuttaa luotettavuuteen. Omalta kohdaltani tiedän, etten ole lasten haastattelijana vielä kovinkaan kokenut, mutta onneksi olin haastatellut lapsia kuitenkin jo tehdessäni proseminaari-työtä. Tämä auttoi, sillä tiesin suunnilleen, mihin oli ryhtymässä ja mitä lasten haastatteleminen vaatii. Tiedän kuitenkin, että todellinen taitavuus lasten haastattelemisessa vaatii kokemusta ja harjoittelua, mitä minulla ei vielä ole. Tämä on yksi syy, miksi tein esihaastattelun. Se antoi minulle luottamusta mennä kentälle ja kertoi teemojen toimivuudesta.

Tämä tutkimus on syntynyt ja kehittynyt minun tavallani tulkita kirjallisuutta ja aineistoa. Tulkintatapoja on luonnollisesti monia, ja toisten mielestä tähänkin olisi voinut sopia paremmin joku muu tapa. Päädyin kuitenkin kompromissien kautta juuri tähän tapaan. Pidän työni hyvänä puolena sitä, että lukijalla on mahdollisuus arvioida itse tulkintani onnistumista vertaamalla haastatteluaineiston esimerkkejä tulkintoihini ja luokitteluihini. Lopuksi totean vielä, että olen pyrkinyt avoimella ja rehellisellä raportoinnilla, kriittisellä suhtautumisella itseeni ja kirjallisuuteen sekä reflektiolla luotettavaan lopputulokseen. Tiedän, että olen tehnyt ratkaisuja, jotka nyt saattaisiin tehdä toisin, sillä esimerkiksi lasten haastattelemisessa minulla on vielä paljon opittavaa ja kokemus voisi muuttaa toimintatapojani. Olen kuitenkin tehnyt tutkimuksen niillä kyvyillä, jotka minulla nyt on, ja voin sanoa, että tutkimus tyydyttää minua.

6.4 Jatkotutkimusmahdollisuuksia

Jatkotutkimusideoita tuntuu olevan mielessä ääretön määrä. Ihmisen, ja erityisesti lapsen, käsityksiä ja toimintaa voisi tutkia loputtomasti eikä siltikään voisi sanoa mitään lopullista ja absoluuttista. Valehtelun laajempi ja syvällisempi tutkiminen olisikin varsin

kiinnostavaa ja varmasti myös haastavaa. Toisaalta jatkotutkimusta olisi kiinnostavaa tehdä joko niin, että tutkisi esiopetusikäisiä enemmän eli ottaisi suuremman kohderyhmän tai laajentaisi tutkimusta muihinkin varhaiskasvatuksen ikäryhmiin. Ikäryhmiä olisi myös mielenkiintoista vertailla toisiinsa. Toisaalta taas olisi kiinnostavaa saada myös aikuisten näkökulma esiin, esimerkiksi kyselemällä vanhemmilta ja päiväkodin kasvatushenkilöstöltä heidän käsityksistään lasten valehtelusta. Aikuisilta voisi kysyä, millaisissa tilanteissa lasten valehtelu on hyväksyttävää ja milloin ei sekä mistä ja miksi aikuiset itse valehtelevat lapsille.

Jatkossa luokittelemistani valehtelun tyypeistä voisi muodostaa kertomuksia ja niitä voisi käyttää tutkimuksen pohjana. Lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää, millaisena lapset näkevät aikuisten suhtautumisen lasten valehteluun. Tulevissa tutkimuksissa voisi myös käsitellä lasten valehtelua yhdistettynä muihin ilmiöihin, esimerkiksi tarkastelemalla laajemmin lasten epäsosiaalista käyttäytymistä tai konflikteja käytännön tilanteissa. Kiinnostavaa olisi myös tutkia päiväkotilasten arkielämän selviytymiskeinoja ja erityisesti huomioida, millainen osa valehtelulla niissä on.

Erityisesti tästä tutkimuksesta esiin nousi valehtelun ja kiusaamisen lopettamisen yhteys. Voiko valehtelemalla todella lopettaa kiusaamisen? Kumpi on suurempi paha: kiusaamisen jatkuminen vai valehtelu sen lopettamiseksi? Nämä olisivat tärkeitä asioita pohtia ja tutkia erityisesti nyky-yhteiskunnassa, jossa kiusaaminen satuttaa montaa pientä ja myös suurempaa lasta. Lisäksi erittäin mielenkiintoista, ja mielestäni myös tärkeää, olisi kokeilla ja arvioida käyttämäni tutkimusmenetelmää erilaisissa tutkimuksissa. Haastattelun ja kehystekertomuksen yhdistäminen tuotti variaatiota ja oli monelle lapselle selvästi mielekäs tapa kertoa valehtelusta. Tätä tutkimusta voidaan pitää menetelmän kannalta vielä kokeiluna, mutta sen kehittäminen edelleen juuri lasten tutkimusmenetelmäksi voisi olla hyödyllistä.

Tutkimusmahdollisuuksia todellakin on ääretön määrä. Ennen kuin säntää suinpäin tuleviin tutkimuksiin, pitäisi vaihtoehtoja pohtia tarkkaan ja tarkastaa, onko tutkimuksia tehty lisää muilla tahoilla. Uskon kuitenkin, että lasten valehtelun tutkiminen antaa monenlaista tietoa lasten käsityksistä ja pohtimisen aihetta niin kasvatustilanteisiin kuin ihmisten arvomaailmaan ja elämään yleensäkin.

LÄHTEET

- Achenbach, T. M. & Edelbrock, C. S. 1981. Behavioral problems and competencies reported by parents of normal and disturbed children aged 4 through 16. *Monographs of the Society for Research in Child Development* 46 (1), 1–82.
- Aho, S. 1997. Moraalinkehitys ja sosiaalinen käyttäytyminen. Teoksessa S. Aho & K. Laine: *Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen*. Helsinki: Otava, 105–147.
- Aldridge, M. & Wood, J. 1998. *Interviewing children. A guide for child care and forensic practitioners*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Alskog, I. 1989. Att intervju barn... Bara några tankar om. Teoksessa A. Lindh-Munter (toim.) *Barnintervjun som forskningsmetod*. Uppsala: Uppsala universitet, 117–121.
- Bandura, A. 1991. Social cognitive theory of moral thought and action. Teoksessa W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (toim.) *Handbook of moral behavior and development. Volume 1: Theory*. Hillsdale: Erlbaum, 45–103.
- Bok, S. 1989. *Lying: Moral choice in public and private life*. New York: Random House.
- Bogdan, R. C. & Biklen S. K. 1992. *Qualitative research for education. An introduction to theory and methods*. 2. painos. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Borg, W. R. & Gall, M. D. 1989. *Educational research. An introduction*. 5. painos. New York: Longman.

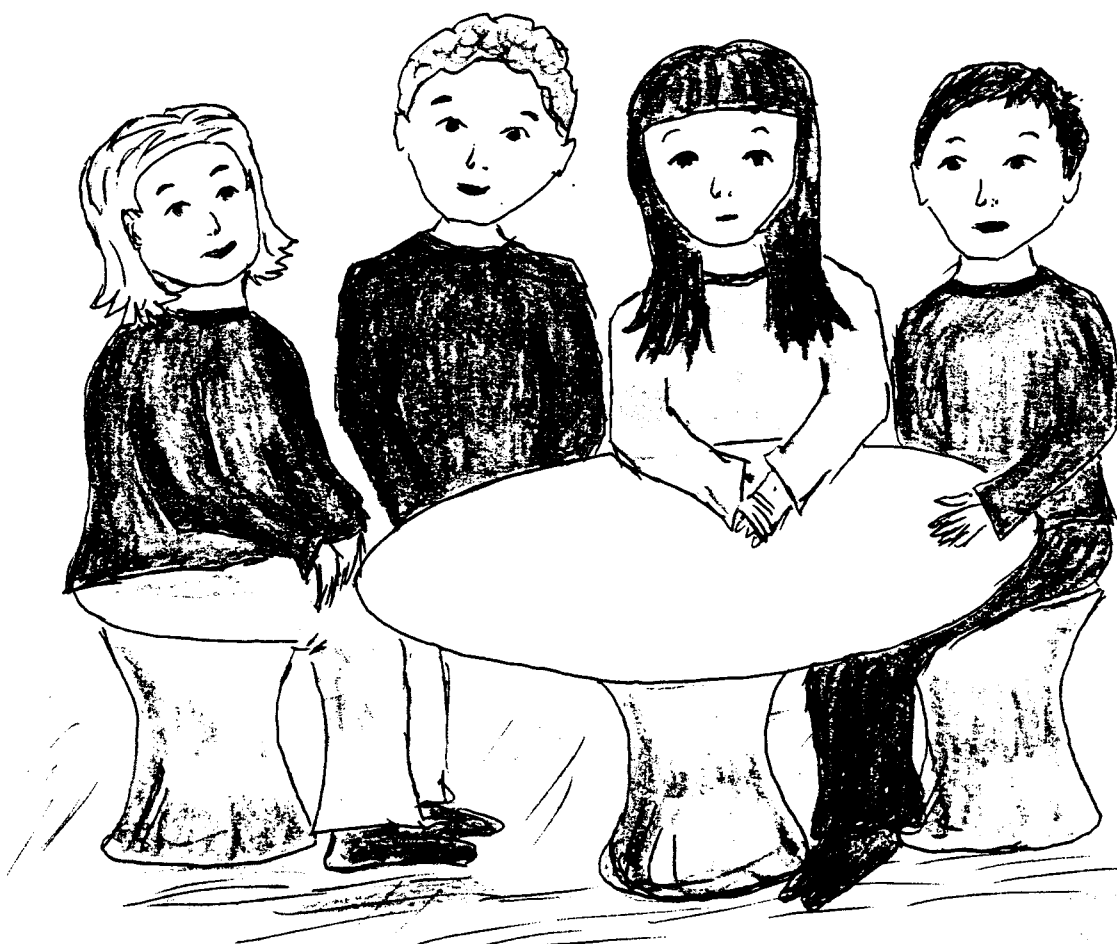
- Burgoon, M., Hunsaker, F. G. & Dawson, E. J. 1994. Human communication. 3. painos. London: Sage.
- Bussey, K. 1992. Lying and truthfulness: Children's definitions, standards, and evaluative reaction. *Child Development* 63, 129–137.
- Bussey, K. 1999. Children's categorization and evaluation of different types of lies and truths. *Child Development* 70, 1338–1347.
- Coleman, L. & Kay, P. 1981. Prototype semantics: The english verb 'lie'. *Language* 57, 26–44.
- Dey, I. 1993. *Qualitative data analysis. A user-friendly guide for social scientists.* London: Routledge.
- Doverborg, E. & Pramling, I. 1998. Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer. 2. painos. Stockholm: Liber.
- Ekman, P. 1992. *Telling lies. Clues to deceit in the marketplace, politics and marriage.* New York: Norton.
- Eskola, J. 1992. Eläytymismenetelmän käytöstä sosiaalitutkimuksessa – esimerkkinä korkeakoulututkimus. Työraportteja B: 35. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Eskola, J. 1997. Eläytymismenetelmäopas. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Fielding, N. 1996. Qualitative interviewing. Teoksessa N. Gilber (toim.) *Researching social life.* London: Sage, 135–153.
- Gervais, J., Tremblay, R. E., Desmarais-Gervais, L. & Vitaro, F. 2000. Children's persistent lying, gender differences, and disruptive behaviors: A longitudinal perspective. *International Journal of Behavioral Development* 24, 213–221.
- Hirsjärvi, H. & Hurme, H. 2000. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoogenraad, K. & McKenzie, B. E. 1995. Maternal reports of children's deceptive behavior. *Australian Journal of Psychology* 47, 42–46.
- Humphrey, N. 1988. The social function of intellect. Teoksessa R. Byrne & A. Whiten (toim.) *Machiavellian intelligence: Social expertise and the evolution of intellect on monkeys, apes, and humans.* London: Clarendon, 13–26.
- James, A. 1993. *Childhood identities: Self and social relationship in the experience of*

- the child. Edinburgh: University Press.
- Johnson, E. A. 1997. Children's understanding of epistemic conduct in self-deception and other false belief stories. *Child Development* 38, 1117–1132.
- Lee, K., Cameron, C. A., Xu, F., Fu, G. & Borard, J. 1997. Chinese and canadian children's evaluations of lying and truth telling: Similarities and differences in the context of pro- and antisocial behaviors. *Child Development* 68, 924–934.
- Lewis, M. 1993. The development of deception. Teoksessa M. Lewis & C. Saarni (toim.) *Lying and deception in everyday life*. New York: Guilford Press, 90–106.
- Lewis, M., Stranger, C. & Sullivan, M. W. 1989. Deception in three year olds. *Developmental Psychology* 25, 439–443.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. London: Sage.
- Lindh-Munter, A. 1989. Barnintervjun som forskningsmetod. Teoksessa A. Lindh-Munter (toim.) *Barnintervjun som forskningsmetod*. Uppsala: Uppsala universitet, 1–15.
- Lindskold, S. & Han, G. 1986. Intent and the judgement of lies. *Journal of Social Psychology* 126, 129–130.
- Lindskold, S. & Walters, P. S. 1983. Categories for acceptability of lies. *Journal of Social Psychology* 120, 129–136.
- Millar, K. U. & Tesser, A. 1988. Deceptive behavior on social relationships: A consequence of violated expectations. *Journal of Psychology* 122, 263–273.
- Painiagua, F. 1989. Lying by children: Why children say one thing, do another? *Psychological Reports* 64, 971–984.
- Patton, M. Q. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. 2. painos. London: Sage.
- Peterson, C. C., Peterson, J. L. & Seeto, D. 1983. Developmental changes in ideas about lying. *Child Development* 54, 1529–1535.
- Piaget, J. 1932 / 1983. *The moral judgement of the child*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Pipe, M.-E. & Wilson, J. C. 1994. Clues and secrets: Influences on children's event reports. *Developmental Psychology* 30, 515–525.
- Pramling, I. 1989. Att se världen genom barns ögon. Teoksessa A. Lindh-Munter (toim.) *Barnintervjun som forskningsmetod*. Uppsala: Uppsala universitet, 27–36.
- Rotenberg, K. J., Simourd, L. & Moore, D. 1989. Children's use of a verbal-

- nonverbal consistency principle to infer truth and lying. *Child Development* 60, 309–322.
- Schneider, D. 1976. *Social psychology*. Reading: Addison-Wesley.
- Siegal, M. & Peterson, C. C. 1998. Preschoolers' understanding of lies and innocent and negligent mistakes. *Developmental Psychology* 34, 332–341.
- Stjernholm, O. 1999. Lognagtighed som manipulation og forsvarsmekanisme. *Psykologisk Paedagogisk Radgivning* 36, 254–264.
- Stouthamer-Loeber, M. 1986: Lying as a problem behavior in children: A review. *Clinical Psychology Review* 6, 267–289.
- Strichartz, A. F. & Burton, R. V. 1990. Lies and truth: A study of the development of the concept. *Child Development* 61, 211–220.
- Sweetser, E. E. 1995. The definition of lie: An examination of the folk models underlying a semantic prototype. Teoksessa D. Holland & N. Quinn (toim.) *Cultural models in language and thought*. Cambridge: University Press, 43–66.
- Sylvander, I. 1989. Att samtala med barn om problem. Teoksessa A. Lindh-Munter (toim.) *Barnintervjun som forskningsmetod*. Uppsala: Uppsala universitet, 17–26.
- Van Mannen, M. & Levering, B. 1996. *Childhood's secrets: Intimacy, privacy, and the self reconsidered*. New York: Teachers College Press.
- Vesala, K. 1998. Avautuminen, valhe ja vaikeneminen. Teoksessa A. R. Lahikainen & A-M. Pirttilä-Backman (toim.) *Sosiaalinen vuorovaikutus: Rauni Myllymäen juhlaKirja*. Helsinki: Otava, 63–80.
- Waksler, F. C. 1991. The hard times of childhood and children's strategies for dealing with them. Teoksessa F. C. Waksler (toim.) *Studying the social worlds of children*. London: Falmer Press, 216–234.
- Waksler, F. C. 1996. *The little trials of childhood and children's strategies for dealing with them*. London: Falmer Press.
- Wiemann, J. M. & Giles, H. 1996. Communication in interpersonal and social relationships. Teoksessa M. Hewstone, W. Stroebe & G. M. Stephenson (toim.) *Introduction to social psychology: A European Perspective*. 2. painos. Oxford: Blackwell, 316–344.
- Wimmer, H., Gruber, S. & Perner, J. 1985. Young children's conception of lying: Moral intuition and the denotation and connotation "to lie". *Developmental Psychology* 21, 993–995.

Kehyskertomus ja siihen liittyvä kuva

Päiväkodissa lapset juttelevat keskenään pöydän ympärillä. Tässä on kuva siitä. Nämä lapset ovat eskarilaisia, 6-vuotiaita eli suunnilleen samanikäisiä kuin sinäkin. Lasten nimet ovat Liisa, Matti, Maija ja Pekka (osoitan samalla kuvan lapsia yksitellen). Kun kuuntelee, mistä lapset juttelevat, kuulee, että he puhuvat valehtelusta. Ja kun kuuntelee vielä vähän tarkemmin, voi kuulla, että jokainen heistä kertoo valehdelleensa joskus. Lapset kertovat toisilleen omasta valehtelustaan. He kertovat mistä ovat valehdelleet, kenelle ovat valehdelleet, miksi ovat valehdelleet ja muuta valehtelemiseen liittyvää. Millaisia tarinoita he kertovat toisilleen?

Valheiden aiheet

Lapset kertovat monenlaisia valheita. *Esimerkiksi, jos mennee pikkuhuoneeseen leikkimään ja sanoo, mä meen, mä meen tuonne ulos, ni semmonen on valehtelua tai valehtelee semmosen, että tuo on ollu tuhma, vaikka se ei oo oikeesti.* Joskus joku lapsi valehtelee, että on *hypänny puun latvasta ja leijumu pilven päällä*, vaikka ei oikeasti olekaan. Joskus valehdellaan myös sellaista, että lapsi on *ostanu ison karkkipussin* ja joskus jopa väittänyt syöneensä sen yksin. Lapsista on kiva saada *jotaki mielenkiintosta*, joskus niin kivaa, että sellaista valehtelee saaneensa. Lapset ovat valehdelleet saaneensa ainakin *leikkipantterin, lemmikin, oikeen puhelimen, kännykän, oikeen auton, raketin, hävityskoneen, mönkijän ja semmosen panssarivaunun.* Joskus lapsi valehtelee, että *kaveri tulee sen luona käymään* tai että *sillä on pikkusisko* tai että *ne on kaksosia*. Joku voi myös väittää, että *nukke tai murot on oikeita eli eläviä.*

Lapsi saattaa myös väittää, että joku toinen lapsi *on lyöny* tai että hän ei ole *särkeny ikkunaa* eikä *kiusannu tyttöjä*. Joskus lapsi on *pelotellu jottai, niinkö semmosella kummituksella ja sitte sitä ei oo olemassakaan* eli lapsi on valehdellut, että kummituksia on olemassa. Lapsi saattaa myös sanoa, että *ikkuna* tai *sen sänky on menny rikki*, vaikka *se ei ollu oikeesti menny*. Joku lapsi on valehdellut pikkuvehjelleen, *että on heittäny roskikseen sen lelun* tai *piilottanu yhen Turtles-kasetin* ja isosiskolleen, *että sen huoneesta on menny lamppu rikki*. Joskus isosisko puolestaan on sanonut, *että ota tämä ja sitte se sano, että etpä saakkaan.*

Kerran lapsi valehteli, *että se muka lähtee uimaan, vaikka sillä oli kotona karkkia.* Myöhemmin se valehteli *semmosen jutun, että sen isä ja äiti ois kotona ja se ite ois muka menny jonku kaverin luo.* Tytöt voi valehdella sellaista, *että siltä ois muka leikattu hiukset lyhyeksi* tai että *jollakin on pitkät hiukset*. Joku kertoi myös sellaisen valheen, *että se ois muka pyörällä menny pyöräilemään kaupungille, vaikka se oli kotona ja katto videoita ja söi karkkia ja limukkaa ja kaikenlaista makkeeta.* Lapset saattavat valehdella myös sellaista, *että puhelin soi* tai että häneltä on *tippunu kirja* tai *kännykkä*. Toisille lapsille saatetaan sanoa, *että hirvi ikkunassa* tai jos ollaan *Ranualla, että oho, hirvi, eipäs ollukkaan.* Eräs lapsi oli valehdellut päiväkodin opelle, että hän oli *kotona lähteny yksin rannalle* ja toisille lapsille, *että se oli ite osannu lähtee venneellä* ja *että se on kottiin vieny jotaki leluja*. Joskus päiväkodissa lapsi kertoo toisille lapsille myös, *että se on tullu sinne (eskariin) yksin* ja myös *menny yksin kottiin.*

Lapsi voi myös sanoa *tätille, että minä oon lyöny toisia, mutta se ei oo oikeesti ja että se on ollu muka tuhma, mutta se ei oo.* Joskus lapsi *haluaa olla niin tuhma, että antaa toiselle nyrkillä* ja valehtelee aikuiselle, että ei ole lyönyt, eli lapsi valehtelee sellasta, *että minä oon ollu tosi kiltti ja minä en oo tehny mitään.* *Esimerkiksi ne on omalle äitille valehellu, että minä oon ollu tosi kiltti eskarissa.* On myös valehdeltu *semmosta, että sillä (lapsella) olis joku esitys ja ei olis oikeesti ollu.* Siitäkin on valehdeltu, *että eskarin täti anto rahhaa.* Tytöt ovat kertoneet pojille, *että ope anto meille karkkia ja rahhaa*, vaikka oikeasti ei antanutkaan. Kerran joku myös *sano, että sillä ei oo enää kipsiä, vaikka sillä oli.* Laskettelemisesta on valehdeltu, sellaista, *että joku muu on kaatumu*, vaikka olikin itse kaatunut. Banaanista on sanottu, että *se on pahhaa*, vaikka on oikeasti on tykännyt siitä. Barbeista taas joku on valehdellut, että *ne on tyhmiä, vaikka se tykkää leikkiä niillä.*

Aina lapset eivät ole ihan varmoja siitä, miten asiat ovat oikeasti. Lapsi voi luulla, että *lentokoneet on muka maan alla ja linja-autot voi ajaa puussa* tai että *aurinko on*

kuu ja että kukat ei voi muka kasvaa. Valehtelu saattaa myös sekoittaa muihin asioihin. Lapsen mielestä valehtelua saattaa olla, että lapsi *on lähtenyt omalta pihalta ihan muuten vaan* tai että *lapsi leikkii ensin niitten kans, mutta sitten se, että en minä leikkikään teiän kanssa eli vaikka että ne leikkis niitten pihalla piilosta, ni sitten se lähteeki sisälle.* Sekin voi olla lapsen mielestä valehtelua, että *kun ite laittaa leiman, vaikka ei saisi laittaa.*

Valehtelun syyt ja motiivit

Niin kuin valheiden aiheita, myös valehtelun syytä on monenlaisia. Joskus valehtelun syytä on lasten mielestä vaikea tietää, silloin syyksi sanotaan *siksi tai en tiää*. Lapset tietävät kuitenkin valehtelun syytä melko paljon. Lapsi voi valehdella ainakin sen takia, *että se ei saa piiskaa* tai siksi, koska *se oli vihanen* tai *ku se oli pahalla päällä*. Joskus lapset valehtelevat asioista, koska toivovat niin kovasti, että ne asiat olisivat totta tai valehtelevat siksi, *että ko minä halluun*. Esimerkiksi leluista lapset voivat valehdella, siksi *ku niillä ei oo paljon leluja*, mutta haluaisivat saada niitä. Barbeista voidaan valehdella myös siksi, koska lapsi ei haluaa, *että kukkaan muu leikkii niillä*. Lapsi on voinut valehdella sen takia, *ko se halus olla semmonen iso poika* tai koska haluaisi lemmikin. Valehdella voidaan myös siksi, *ko haluaa mennä ulos niin kovasti* tai kun haluaa *leikkiä kavereitten kanssa*. Valheen tarkoituksena on, että *ne voi oikeesti alkaa uskomaan*. Lapsi voi valehdella sen takia, kun joku muukin on valehdellut eli *ko sekin halus valehella, ko nämäki valehteli*. Silloin ajatellaan, että *minä sitte, niin tein perässä sen*.

Lapsi voi kertoa valheita siksi, että haluaa pitää tapahtuneita asioita salassa, esimerkiksi, että on kaatunut. Joskus myös valehdellaan siksi, kun ei haluta jotakin, esimerkiksi kipsiä tai *ettei sen (lapsen) tarte syyä*. Toiselle lapselle saatetaan valehdella siitä syystä, että hänestä *ei tykkää* ja halutaan *kiusata ja ärsyttää*. Esimerkiksi tytöt halusivat ärsyttää poikia ja *sitten ne (pojat) alko juoksemaan perrään*. Valehtelun syynä voi olla myös se, *ku tuo Matti on kiusanmu*. Valehtelun avulla halutaan siis lopettaa kiusaaminen. Joskus, kun on riita, niin valehdellaan *siksi, että saa toiset uskomaan, että ne ei enää osottele*. On myös tilanteita, että joutuu sanomaan valheen, koska joku on *käskeny sanoa semmosta*. Jos lapsella on karkkia, niin saatetaan kertoa valhe, *että ne ei tulis syömään sen kaa karkkia, että se sais yksin syyä ne karkit, koska se haluais kaikki namuset syyä yksin*. Joskus valehdellaan siksi, että muut eivät tulisi käymään lapsen luona, *koska sillä oli pikku-, pikkuveljen tai pikkusiskon hoitoa, ettei voi tulla*. Myös banaanista saatetaan sanoa tädille, että se on pahaa, siksi *että se tati ei söis sitä, ku se itte (lapsi) tykkää siitä*.

Joskus asioista ei oikeasti tiedetä ja lapsi kertoo valheen, koska luulee sen olevan totta. Lapsi ei esimerkiksi tiedä, että kukat kasvavat, koska *sen pihalla ei kasva kukkia*. Joskus lapsi voi myös luulla, että aurinko on kuu, lentokoneet on maan alla ja linja-autot ajavat puussa. Valehtelun syynä voi olla se, että lapsi *haluaa olla oikeesti tuhma*. Lapsi voi myös valehdella, koska *haluaa, että se pääsee arestiin, että saa jotaki rämplätä toisten tavaroita, että se siellä pääsis vaikka toisten leluja käyttämään*. Joku lapsi valehtelee yksinkertaisesti sen takia, *ko se on niin tuhma*. Myös sen takia valehdellaan, että aikuiset eivät tietäisi, että lapsi on ollut tuhma. Valehtelun syy voi olla se, että muuten *opettaja hermostuis*. Leikistä voidaan valehdella siksi, kun lapsi *ei tykkää leikkiä sellasia ja ku se ei halunnu sittenkään leikkiä piilosta*. Lapset voivat valehdella myös siksi, koska se tuntuu *hauskalta*. Yleensä kuitenkin, kun valehdellaan, niin ajatellaan *pahhaa*. Valheiden avulla halutaankin joskus myös pelotella toisia lapsia.